

KOSSUTH LAJOS

A

VILÁGTÖRTÉNELEM ITÉLŐSZÉKE ELŐTT.

ÉBRESZTŐ HANGOK XIV-IK KÖNYVE

MAGYARORSZÁG EZREDÉVES ÜNNEPÉLYE
ALKALMÁVAL KÖZLI ÉS A MAGYAR NÉP FIGYELMÉBE AJÁNLJA:

ZIMÁNDY IGNÁCZ

A HITTAN, BÖLCSÉSZET ÉS EGYETEMES TÖRTÉNELEM OKLEVELES FŐGYMNÁZIUMI TANÁRA, SZÉKESFEJÉR-EGYHÁZMEGYE SZENTSZÉKI ÜLNÖKE, TÖRÖKBÁLINTI PLEBÁNOS S VOLT ORSZÁGOS KÉPVISELŐ.

ÁRA 2 FORINT.

I. Kossuth Lajos a világtörténelem itélőszéke előtt. — II. A népámitó liberalizmus. — III. A társadalom molochja. — IV. Pánszlávizmus. — V. A vallások különfélesége.

BUDAPEST
„SZENT-GELLÉRT" KÖNYVNYOMDA.
1896.

ÜDV AZ OLVASÓNAK.

Hallgassak-e még tovább, mikor a szeretett hazámat végelsöpréssel fenyegető vészvihar dörgő hangja minden oldalról zug? Nem, tovább nem hallgathatok. Hiszen hosszas hallgatásom már amugyis félremagyarázásokra szolgáltathatott és talán szolgáltatott is okot azok körében, a kik ébresztő hangjaimat várva várták — szózatomra évről-évre kiváncsiak voltak. Minél dörgőbb a hazám fölött tornyosult vihar-felhők moraja, annál sivítóbb és élesebb legyen a veszélyt jelző síp hangja. Nem veszem tekintetbe a korral járó testi gyengeséget, hazámat szerető szivem melege rugékonyságot önt a dermedező tagokba, szellemem szárnyain magasabbra emelkedem, hogy a magasságról nézve a törpék aknamunkáját e haza földjén, bátran kiálthassak oda a hazájukat igazán szerető józanokhoz: „Vigyázzatok, ott az ellenség!“

Volt idő, a mikor csekély tehetségemhez képest az „internacionalis“ korszellem, mely lényegében minden positiv hitet vett üldözőbe, csil

jogó mezébe burkolt eszméi ellen forditám egyedüli fegyverem: „tollam“ élét, hogy az általa könyörtelenül vájt örvénytől visszatántoritsam azokat a milliókat, a kik positiv hitöknél, keresztény jellegöknél és életöknél fogva bár „ostobáknak“ tartatnak, de hitökben boldogok. Már jóval zelőtt tapasztaltam, hogy szegény hazámban egy kozmopolita csoport kezdi űzni nemzetsorvasztó üzelmét, hogy az üzérkedésben tapasztalatlan, mert egyeneslelkü, magyar népet fortélylyal üzött lassu bár, de folytonos kiaknázása által először a végelszegényedés, azután pedig a meghódoltatással járó végromlás felé vezesse. A kozmopolita csoport terve sikerre vezetett, mert a mint a tapasztalás bizonyitja, e csoport terhes igája nemzetem nyakát nyomja, és most igazán teljes férfierőre van szüksége mindegyikünknek, ha a nyakunkra tolt nehéz jármot lerázni akarjuk. De egyben bizom — férfias magyar népemben, mely egy évtizeden keresztül idegen jármot nem tudott elviselni soha.

Sajnos, hogy a kozmopolita csoport jármát azok segitették tolni nyakunkra, a kik vér a mi vérünkből, test a mi testünkből, de a kiket a pillanatnyi érdek, és az internacionalis korszellem annyira elvakitott, hogy öntestvéreiket fel nem ismerve, ezeket hangzatos phrázisokkal, kürtszóval a mészárszékre viszik.

Mert mi tagadás benne, vágóhidon áll a magyar mostan. Féltékenyen őrzött szabadsága nincsen — a függetlenség az csak olyan üres szólam, melylyel lépre vezetik, hogy könnyebben foghassák és egyszer megfogva erősebben tarthassák.

A most lezajlott választások világosan mutatják, hogy a magyart árucikknek tekintik — kinek ára 10—20 vagy 100 frt. Veszhet a magyar, veszhet annak keresztény jellege, csak meg legyen mentve a szabadelvü, zsidókkal paktáló, ezeket védő kormánypárt. A választásoknál meg bukott a keresztény magyar nép, mert árunak vették és ő szegénységében itt-ott áruba bocsátotta magát.

Szivem vérzik, ha meggondolom, hogy e lelketlen lélekvásárlásban azok is résztvettek, sőt a lélekvásárlókkal szoros szövetségben állottak, a kik magokat „Kossuthistáknak“ hirdetik.

Magyarországon nincs többé szabadság, csak rabszolgaság ; nincs keresztény jelleg, csak kozmopolitikus érdekhajhászat; nincs igazság, csak bitorló erőszak.

Egyet sajnálok, hogy szeretett hazám földjén még nagyon sokan vannak, kik félreismerve a helyzetet, egy név nymbuszának varázsos hatása alatt állván, azok mellé sorakoznak meggondolatlanul, a kik e névnél egyebet nem bir-

ván, a Kossuth névvel cégéreznek, korteskedést űznek — mert lelketlenségükben azt gondolják, hogy cégérnek ez kitünő eszköz, a nép megtévesztésére hatalmas tényező. Ezzel lehet gseftelni.

Ez nem politika, még ha Kossuth Ferenc üzi is. A magyarok politikájának alapját a kereszténység képezi — ennek fentartása, még a rothadt liberális korszellemmel szemben is, kell hogy a magyar főfeladatát képezze a jövőben, amint képezte a multban, mert a magyarok főfeladata vala, még pedig Isten rendeléséből: *a keresztény szellemnek megvédése saját országában és a nyugaton az izlam ellen. Ennek megfelelt dicső harcaival a multban, Isten segitségével meg fog felelni a jövőben is, dacára minden még önfiai által támogatott ellenkező áramlatnak.*

Nem dicsekszem, de a tapasztalás arról tett bizonyitékot, hogy „Ébresztő Hangjaim“ sohasem tévesztették el hatásukat, és habár sokszor elkülönitve állottam, szózatom még nem vala a pusztában kiáltónak szava. Nagyon sokan lesve lesték igéimet, mert rendesen olyannal állottam elő, mi nemcsak egyeseket, de keresztény magyar társadalmunkat egészében érintette.

„Ébresztő Hangjaimnak“ célja csak egy volt, *óva inteni és intve óvni* szeretett hazám népét a veszélyekre, melyek fenyegetik, ráutalni a módo-

zatokra, melyek mellett a veszély elől menekülhet. Kereszt mellett dolgoztam, a kereszt védelmére hivtam fel népemet. Most sem tettem egyebet. Asztalomon lévő keresztre szegeztem tekintetemet, mert oly munkához fogtam, mely a kereszt elleneseiben felzuditja a vért, sőt még hivő magyar népemben is itt-ott visszatetszést kelt. Miért? Egyszerüen azért, mert oly férfiut akarok jellemezni, a kinek nevéhez a magyar ember szivében a szabadság és függetlenség eszméje van nőve, a kit a gyermek is csak dicsőiteni tud, s kellően nem ismerve dicsőittetni, ne mondjam, istenittetni akar mindenkitől.

Kossuth Lajost, Magyarország volt kormányzóját, a kerepesi temetőben fekvő nagy halottat akarom jellemezni szinezés nélkül — be akarom mutatni ugy, a hogy volt, olyannak, a milyennek az igazságos történésznek őt bemutatnia kell.

Tudom nagyon jól, hogy könyvem sokaknál csak visszatetszést fog szülni, mert hiszen a piedestálra állitott „szentet“ érintenünk sem szabad, de hiába: a mostani politikai viszonyok, különösen Kossuth Ferenc politikai viselkedése, arra inditott, hogy Kossuth Lajost, a nagy demagógot, az ünnepelt szónokot, a függetlenség nagy bajnokát, olyannak tüntessem fel, a milyen volt, nem ugyan személyes észleleteim. hanem kor társai feljegyzései alapján, s igy a maga nivó-

jára szállitsam azon Kossuth-kultuszt, mely az országban divik, s melyre Kossuth Ferenc mint apjának a nép között megőrzött hagyatékára appellálva, kozmopolitikus, nem nemzetépitő, de nemzetsorvasztó politikai irányát alapitja; hogy egyéni ambicióját kielégithesse, nem átallván szövetkezni azokkal, a kik szeretett népem nadályai és nem barátjai. Értem a zsidósággal szövetkezett liberális tábort. Ezekkel maga Kossuth Ferenc paktált és szövetkezett a liberális koreszmék nagyobb dicsőségére és a nép igájának megnehezitésére.

Őszintén megvallom, hogy könyvem megirásában semmiféle rosz szándék nem vezérelt — egyet tartottam szem előtt „de mortuis nil, nis bene“ és ezért elállottam azon megjelent nyomtatványok közlésétől, melyekben mint p. o. „Beiträge zur Geschichte der ungarischen Revolution vom Jahre 1848 49 Ponori Thewrewk Józseftől“ Kossuth Lajos mint Magyarország orvmadara és tolvaja történeti alapon van feltüntetve, s szoritkoztam tisztán azon adatokra, a melyek szószerinti szövegben az ő kortársaitól erednek.

Igaz ugyan, hogy Thewrewk József fenjelzett munkájában, történeti adatokra hivatkozva, ugy állitja elénkbe Kossuth Lajost, mint a ki ifju éveiben ledér, szegény leányzókat meggyalázó és cserben hagyó kártyás, sikkasztáson ért,

későbbi éveiben az ország pénzét elharácsoló, sőt az ország pénzével Törökországba menekülő (? (az megint más forrás), tehát egyszerü szédelgő lett volna, de én mindezt nem vettem fel munkám keretébe, nehogy ilyen adatok közlésével már előre is sértsem azon kegyeletet, melylyel hazám népe, meglehet, hogy sok esetben csak tradició vagy tulhajtott s apáitól öröklött személy-kultusz alapján, az ő személye iránt most is viseltetik. Előre jelzem, hogy a fenjelzett munkát, melyről Kossuth Lajosnak nagy dicsőitői azt mondják — „kár, hogy ilyen munkát magyar ember irt“, ha t. olvasóim kivánják, közölni fogom, nehogy a pártoskodás gyanuja személyemhez férhessen.

Ezeket előrebocsátva nyiltan hirdetem és a kritikától ennek figyelembevételét várom, hogy Kossuth Lajos és korának jellemzését, a mint ez munkámban előfordul, tisztán kutfők nyomán állitottam össze, magától értetődik, hogy az idézett kutfőkhöz sem hozzá nem adtam, sem azokat meg nem röviditettem. A szellemi munka tehát inkább a kutfők iróé, mint az enyém. Ezt azért tettem, hogy egy könyvben olvashassa a t. közönség mindazt, a mihez máskülönben csak elvétve jut.

Munkám megirásánál a következő szerzők munkáit használtam, részint bő kivonatban, ré-

szint eredeti szövegben: Ludwigh Kossuth, von I. E. Horn ; I. Band. — Der Agitator. Leipzig. Verlag von Otto Wigand 1851. — Hőke. Magyarország ujabbkori történelme. Kiadta Szabó Ferenc, I. kötet. Nagybecskerek, Pleitz Ferenc Pál könyvnyomdája 1893. — Asbóth János Irodalmi és politikai arcképek. Budapest, Légrády testvérek 1876. — 1848 és 1849-ből Élmények és benyomások, okiratok és ezek magyarázata, Görgey István. Franklin-társulat, Budapest 1888. — Vukovics Sebő Emlékiratai. Sajtó alá rendezte Bessenyei Ferenc. Athenaeum, Budapest 1894. — Magyarország függetlenségi harca 1848 és 1849-ben, irta Gelich Rikhárd. Aigner Lajos Budapest. — Kossuth Lajos, Élet- és jellemrajz. Irta: Dr. Vajda Emil Budapest, 1892. — A magyar szabadságharc története. Irta: Vargyas Endre. Méhner Vilmos Budapest, 1879. A jobbágyság története Magyarországon, irta: Nagy Sándor Nagy-Becskereken, Pleitz Ferencz Pál könyvnyomdája 1891. — Asbóth Lajos Emlékiratai az 1848—1849-iki magyarországi hadjáratból I. II. kötet Ráth Mór bizománya 1862. — Magyarország közélete az ezredik évforduló korszakában, első könyv *A király*, irta: ⁎*⁎ Atheneum, Budapest 1896. — Kossuth Lajos és kora, irta Hentaller Lajos Atheneum 1894. — Kemény Zsigmond: a forradalom s kiegyezés, irta Beksics Gusztáv, Atheneum, Buda-

pest 1893. — Kossuth Lajos élete és müködése, irta Gracza György, a „Budapest“ kiadása 1893. — Mendemondák, a világtörténet furcsaságai, gyüjtötte és magyarázta Tóth Béla, Atheneum Budapest 1896. — Jellemrajzok, Mészáros Lajostól. — Az 1848—1849-diki magyar hadjárat története, irta Rüstow. Pest. Emich Gustáv tulajdona 1866.

Az itt elősorolt munkák, nemkülönben az egyes hirlapokban megjelent közlemények alapján állitottam össze „Ébresztő Hangjaim“ jelen füzetét, hogy Kossuth Lajos jellemét az olvasónak bamutassam.

Füzetem tartalmából minden egyes t. olvasóm azon meggyőződésre fog jutni, hogy a munka közzétételében a legnemesebb intenció, a legtisztább szándék vezérelt, s hogy egyetlen egy sorral sem akartam lerontani azon, népem szivében erősen élő kegyeletet Kossuth Lajos iránt, melylyel mostanáig elhalmozta; munkám célja az, hogy józanul gondolkodó népem nagyrészét elvonjam attól az izléstelenségig fajult Kossuth-kultusztól, mely az országnak jelen politikai állása mellett inkább ártalmára, mint hasznára válik — s mely végeredményében csakis egyes ambiciózus, a haza érdekében semmi maradandót nem alkotott személyek vagy ezek körül csoportosult párttöredéknek emeli meg nem érdemlett

nymbuszát. Kossuth Lajos hirnevéből nem vonok le semmit, de alkotásai fölött — miután nincsenek — igazságos itéletet hozok. Az ember nagysága alkotása nagyságától függ. Hogy hol van Kossuth Lajosnak nagyszerü nemzetboldogitó alkotása, annak megitélését a t. olvasóra bizom. Az általa meglehet akaratlanul véghezvitt rombolás képét a mult tárja elém, az alkotó erőt nem látom sehol — nem a multban, nem a jelenben, hacsak az általa nagyban dicsért radikalis liberalizmusnak legujabb, a nemzet vállait sulyosan terhelő egyházpolitikai vivmányokat nem tekintem nagyszerü? alkotásoknak. Ezekről emlités se tétessék! Kossuth Lajos a nyugati radikalis liberalizmusba vitte bele az országot, mely természeténél, hajlamánál fogva csak az igaz keresztény alapokon fejlődhetik és nőhet nagyra. Lángszózatának, melyet a szabadság érdekében oly ékesen hallatott, elismeréssel adózom, egyébb tetteiről érdemlegesen itélkezem. Most pedig csak annyit kérek t. olvasóimtól: Tolle, lege!

„Ébresztő Hangjaim“ jelen kötete nemcsak Kossuth Lajossal és kultuszával, hanem még oly égető kérdések alapos fejtegetésével is foglalkozik, melyek nemcsak a nyugati államok társadalmait, hanem szeretett hazánk társadalmát is érintve, foglalkoztatják, mert foglalkoztatniok kell, annyival is inkább, mivel az állapo-

tok ilyen létezése mellett országunkat a végromlás árja csakhamar elboritandja. Mindenki tudja, hogy ez idő szerint Magyarországon a karhatalommal, erkölcsi presszioval, vesztegetéssel fentartott liberális rendszer uralkodik, melynek végcélja hazug jeligék u. m. „szabadság“, „egyenlőség“ „testvériség“ alatt könyörtelenül megfosztani a népet lelkiismereti szabadságától, alkotmányosan biztositott jogától — ha kell, szuronynyal — rabszolgává tenni azon felszinre kerekedett érdekcsoportnak, mely véletlenül az ország hatalmát kezéhez ragadta s ideig-óráig kezében tartja.

Hogy mi ez a mostani liberalizmus, melylyel boldog boldogtalan annyira kérkedik? ezt munkám második része tárgyalja, ugy hiszem elég bőven és tárgyilagosan.

Az egész liberalizmus, amint nálunk van, a tőkepénzesek szabadalmazott uralmát biztositja Magyarországon, a hol ellenkezőleg: az agrár érdekeknek kellene előtérbe nyomulniok. Agrár állam vagyunk, csak az egészséges agrárizmus alapján tarthatjuk fenn magunkat s fejlődhetünk. Elpusztulhat a föld, nyomoroghat a föld szegény népe, csak meg legyen mentve a kapitalisztikus liberalizmus, melynek nem kell vallás, csak arany borju körüli tánc, nem kell népszabadság. csak pénz-szabadalom, nem kell alkotmányos érzület, csak erőszakon nyugvó hatalom — ez most a

divó jelszó Magyarországon — sirva mondom, a szabadságra született Magyarországon!

Pénzért aztán minden megvehető: hatalom, becsület, rang, tisztesség, és ha kell, a hazában boldog megélhetés, azaz üdvözülés.

Ennek a nemzetrontó áramlatnak a titkos terveit és célját tárom a kegyes olvasó elé és csak arra kérem: Tolle, lege — vedd és olvasd!

No de még egy rákfenéje is van a mostani társadalomnak — t. i. az a balhit, hogy mindegy az, bármely vallásfelekezethez tartozzék is az ember, csak legyen becsületes. Hogy ezt az általánosan hangoztatni szokott balhiedelmet eloszlassam, kötelességemnek tartottam munkám keretébe felvenni annak a kérdésnek taglalását is — melyik hát tulajdonképen az igazi vallás és hol rejlik a vallások különféleségének az oka? Azt gondolom, nem lesz érdektelen, ha minden t. olvasóm ezt is elolvassa. Meglehet, hogy érvelésemben itt-ott tévedtem, vagy hogy maga az álláspont, a melyből kiindultam, sem helyes, hanem hát megtettem, a mit megtehettem, és arról biztositok mindenkit, hogy a jelen füzetben foglalt kérdések tárgyalásánál csak egy elv vezérelt: solus nostra, solus reipoblicae, azaz hazánk és önmagunk boldogulása. Szándékom tiszta lévén, azon biztos reményben küldöm szét jelen füze-

temet, hogy azt ép oly szeretettel fogják fogadni és olvasni, mint fogadták előbbi gyarló dolgozataimat. Isten velünk és szegény hazánkkal.

Kelt Török-Bálint, 1896. évi nov. hó 8-án.

Zimándy Ignácz
törökbálinti plébános, mint szerző.

BEVEZETŐ RÉSZ.

Ki fogná tagadni, hogy a világtörténelem a világ itéletét foglalja magában. Igy követeli ezt nemcsak a józan ész, hanem a való igazság is. Csakhogy sajnos, a mindennapi élet épen az ellenkezőről győz meg minket. Az események megitélésében sokkal nagyobb szerepe jut a pártszempontnak, a subjectivitásnak, sőt a tömeg folyton váltakozó kivánságának, mint a tárgyilagosságnak, a rideg, és érzelmeinket sokszor bántó logikának. A történelem lapjai az extrem jellemeket tartalmazzák nagyobb számban, mint az arany középuton haladottakét. A kátói jellemek mellett a herostratesi dicsőséget hajhászók foglalnak helyet. Extrema se tangunt, a szélsőségek találkoznak egymással. Ugy látszik, hogy a szélsőségek nagyobb ingert gyakorolnak az emberiségre, azért keresi ezeket, s egykedvüen fordul el azoktól a millióktól, a kik fáradságot nem ismerő kitartás-

sal buzgólkodnak saját és hazájuk boldogitásán. A szélsőségek kifestésében bámulatos leleményességet fejt ki az emberek képzelő tehetsége, s összerejét csak arra irányitja, hogy az általa festett jellem a tömeg vagy annak jelentékeny része által olyannak ismertessék el, a minőnek akarja, a minőnek festeni akarta. Az ellenállás visszatetszést szül, a visszatetszés pedig, melynek főrugója a megsértett egyéni ambiczió, a gyülöletet, végkifejlésében a legborzadalmasabb forradalmat szítja. Egy piedestálra, jogosan vagy jogtalanul, érdem szerint vagy a nélkül emelt egyénnek megsértett ambicziója lőn kutforrásává a legmegrenditőbb világháboruknak, sirjává nem egy nemzet létének.

S miben keressük mindennek okát? A szépen csengő szó, hangzatos frázis által félrevezetett tömeg gondolkodási lustaságában vagy annak teljes hiányában. Sokkal jobban szereti, ha mások gondolkoznak helyette, hogy aztán vakon követhesse azokat, a kiknek megnyilatkozott, szép szavakba öntött gondolataik érzelmi világát meghóditották. A józan ész szava rideg, a sziv beszéde mámoritó, hatékony: ép azért nagyobbaknak tartatnak az *érzelmi* mint az *értelmi* politikusok. Amazokat *isteniti* a tömeg, ezektől közönynyel fordul el — amazok büneiben is istenit lát, emezek erényeiben csak kötelesség-teljesitést talál; amazok

rombolásában a nagyszerűséget dicsőíti, emezek alkotásában csak a szükségesség egyszerű folyományát tekinti. Minél nagyobb a tragikum, annál istenibb annak hőse. A szentség dicsfényével övezi körül a tömeg azokat, a kik a szenttől irtóztak; Istenként imádja azokat, a kik az egy Istent imádni sohasem tudták és nem is akarták. Minél féktelenebbül tombol a szenvedély, annál nagyobb a szenvedélyt felkeltők istenitése és nagyobb egyszersmind a józan ész itélőképességének dekadencziája. A szenvedélyek lázában égő tömeg embereket keres, kiket istenithessen, nem törődve azzal, hogy az általa istenitett emberek többet romboltak, mint alkottak, többet ártottak, mint használtak, nagyobb hibákban szenvedtek, mint erényben diszelegtek. Egy-egy kiváló tulajdonság még nem elég arra, hogy vele az összes hibákat betakarjuk, és a szentek piedestaljára állitsuk. És épen e bolondságot követte el a magyar nép egy része, midőn Kossuth Lajost a szentek piedestaljára állitja és személyével valóságos kultuszt űz, melyben több az érzelem, mint az értelem. Nem tudom vajjon Kossuth Lajosban nagyobb volt-e a gyűlölet a királyi ház iránt, vagy a szeretet önmaga és hazánk iránt — de hogy pusztitásai nagyobbak voltak alkotásainál, azt mindenki beláthatja. Jelen soraimnak nem az a célja, hogy Kossuth Lajost kisebbitsem, vagy mint sok ellen-

sége tette: gyalázzam; én Kossuth Lajost olyannak akarom festeni, a milyen de facto volt, hogy igy a Kossuth-kultusz esztelenségét kimutassam és a megtévesztett népet azok tiszteletére inditsam, a kik alkotásukkal a nemzet hálájára és tiszteletére joggal számithatnak.

Hogy czélomat annál biztosabban elérhessem, szükségesnek tartok egy rövid elmefuttatást Magyarország ezer éves multja fölött, melyből ki-ki világosan meg fogja ismerhetni nemcsak a magyar nép feladatát és e feladata megoldásában vivott harcait, hanem az alkotmányos szabadság nagy épületének igaz munkásait és betetőzőit.

Elmefuttatás Magyarország ezer éves multja fölött.

Nem tudom bámuljam-e inkább a magyar nép hősiességét, csodával határos szívós kitartását önállósága, függetlensége, egész lényével szorosan összeforrt vagy jobban mondva lényegét képező szabadsága megvédésében, s elszántságát a hazája függetlenségét ezer évnek lefolyása alatt számtalanszor ugy kelet, mint nyugat felől megtámadó ellenségekkel vívott küzdelmekben, vagy csodálattal eltelve imádjam-e a kifürkészhetetlen isteni gondviselést, mely szemmel láthatólag e nemzetet a nyugati kereszténység védbástyájául rendelte, a nyugati keresztény czivilizácziónak védelmezőjévé, sokszor megmentőjévé állitá. Ugy rémlik előttem, hogy az isteni gondviselés azért juttatta a régi Pannoniát az erőtől duzzadó, félelmet nem ismerő, szabadsága érzetétől a legkegyetlenebb erőszak által sem soha meg nem fosztható magyar nép kezére, hogy vén Európánk

idegen népei közé beékelve, ezeknek a szabadságszeretetet hirdesse nemcsak szóval, de véres csatákkal. Izmos, a veszedelemben soha el nem lankadó népre volt szüksége az erőtlen, részekre bontott régi Pannóniának, hogy a keletről zúgó vészár további hömpölygésében meggátoltassék, és az egész Nyugat ennek az árnak minden czivilizácziót elnyeléssel fenyegető piszkos hullámaiban ne temettessék.

A magyar nép megállta helyét Isten által neki adott hazájában férfiasan becsülettel, és habár sokszor megfogyva, de megtörve soha, felelt meg a rája bizott legnehezebb feladatnak. Ellensége sok vala, igaz barátja kevés vagy soha. Önerejére utalva, karddal kezében védelmezi önmagát, védi a nyugati országokat. Elismerést nem kiván, a fentartott szabadságban találja bőséges jutalmát. Sebeivel, miket külellenség üt testén, ritkán törődik, s égetők csak azok a sebek, miket pártütő fiai vagy álnok barátai ütnek rajta.

A magyar népnek ezer év óta csak egy jutott osztályrészül: harcz, harcz és megint harcz — mindez talán azért, nehogy elsatnyulván, dicstelenül elveszszen.

Nem kalandozom el elmém szárnyain Eviláth földére, a regés, ködfátyolos Meotis tó mellé, a hol krónikásaink szerint a magyar nép bölcsője ringott. Mint minden, ugy a magyar nép is Noé

egyik fiától, Jáfettől származtatja magát, és ősi hazáját az össznépek országába Ázsiába helyezi. Hogy Magog volt-e a magyar nép ősapja, a ki a bábeli nyelvzavar után Evilath tartományból kiköltözve, a Don és Wolga táján telepedett volna meg, ennek fejtegetése nem tartozik értekezésem keretébe — mint minden nép, ugy szeretett magyar népem is tiszteletben tartja ősi hagyományát. Köd boritja a magyar nép ezer év előtti multját — e ködön áthatolhat a kritikus történész éles esze, de aligha az enyém. Különben is csak rövid elmefuttatást engedtem meg magamnak Magyarország ezer éves multja fölött, melynek végcélját a kegyes olvasó ugy is észre fogja venni.

Magyarország ezer év előtt történt elfoglalása után a magyar nép nem annyira hóditási, mint inkább harczi dicsőséget hajhászó kalandozási vágyától üzetve, a czivilizált nyugati keresztény országok népeit támadja meg, miglen az összerőt kifejtő Nyugat által véres fejjel hazájába vissza nem tereltetik. Harczi kalandjai csakhamar véget értek, mert Isten rendeléséből véget kellett érniök. Nem a Nyugat kalandvágyból eredő megtámadása és kifosztása, hanem megóvása, ellenség elleni megvédése képezte Isten rendeléséből a magyarok feladatát, melynek sikeres megoldásához a keresztény hit felvétele a magyar nép

részéről vált főszükségletté. Ebben pedig a Nyugat segité elő. A magyar nép fejedelme: Vajk keresztény lesz, István nevet nyer és a pápa által küldött koronával megkoronáztatván, királyi tekintélylyel, apostoli buzgalommal fáradozik népe megtéritésén. A feladatot hihetetlen gyorsasággal oldja meg, mintha Isten különös malasztját árasztotta volna e népre, és rövid idő mulva a nyugati királyok sorában a magyar király foglalja el a legdíszesebb — mert apostoli — helyet. Ezzel most már nyilvánvalóvá lett a magyar nép feladata: a keresztény hit védelme, a keresztény hitért való harcz akár kül-, akár balellenességgel, akár saját, akár más érdekében. A harczra pedig az erőt szabadsága érzetéből merítette, melyet a keresztény hit nemesített, idealizált.

Az igy nemesitett szabadságérzettől áthatott magyar legnehezebb feladata megoldásán fáradozik. A seregek ura az előőrsi szolgálatra rendelte a népet. Tudvalevő dolog, hogy az előőrsi szolgálat a legnehezebbek egyike, mert eltekintve a feszült éberségtől, mely az ilyen szolgálatnak alapfeltétele, az összerőknek szünetnélküli kifejtését is követeli. Az ellenséges seregek dúló harczainak dicsőséges győzelme vagy veszte az előőrsök éberségétől és kitartásától függ. Az előőrsöket csak a halál környezi, a kivívott győzelem dicsfénye ritkán sugározza körül, az urál-

kodók elismerése tán nem is kiséri — mert ez csak a csataverőknek szól. A hűen teljesitett kötelesség tudata egyedüli jutalma, sorsa pedig kitartó küzdelem minden várható elismerés nélkül.

Ezen minden erőt emésztő előőrsi szolgálatot teljesitette Magyarország évszázadokon keresztül. A legdicsőbb szolgálatot tette Európának a fanatizált török és ennek minden nyugati civilizácziót megsemmisitéssel fenyegető villogó kardja ellen folytatott hősi küzdelmében. A magyar nép feladata a nyugati kereszténység és civilizáczió védelme az izlam és ennek barbarizmusa ellen a megpróbáltatások e nehéz napjaiban tünt fel legszembeötlőbben. A feltünöen dicső feladat olyannyira nehéz volt, hogy még a hős, lankadást nem ismerő magyar népnek erejét is fölemészté. S hogy az rövid időre igy törlént, annak oka a nyugati országok részvétlensége : — megfogyni hagyták a magyart, ki érettük küzdött, a helyett hogy segitségére siettek volna. Véres harczaiban csakis a saját erejében bizhatott, támogatást nem várhatott. Igéretekkel jóllakott, de segitséget nem kapott soha. Csak Isten aczélozta elerőtlenedő karjait, csak az ő kegyelme segitette nehéz feladata megoldásában. Európa győzött Ázsia fölött ; győzött a magyar által, de a szünetnélküli harcz a magyar nép összes erejét vette igénybe. Karddal kezében állott őrt, belső

müvelődésre nem gondolhatott, mert arra ideje nem volt. De a legizmosabb kar is lankadni kezd, ha nincs, aki a küzdelemben felváltsa, s a százkaru ellenség pihenőt nem enged neki. A magyarok karja Mohácsnál lehanyatlott. A török basák uralma Magyarországon megkezdődik. Magyarország 152 éven át leigázott, de nem meghóditott ország lett. Ős-Budavár tornyán ott csillog a félhold, de a város utcáin, valamint az országban mindenütt fegyveres magyar vitéz sereg harcol folyton, s pihenni nem tudván, pihenőt leigázójának sem enged — bizton remélve felszabadulása hajnalhasadtában. Csakhogy a mohácsi vésznapnak egy másik vészteljes következménye is volt — a magyar nép elveszíti önállóságát, függetlenségét és lesz hódoló szövetségese az osztrák kormánynak. Ez idő óta két ellenséggel küzd, kettős éberséget fejt ki. Szemmel tartja a törököt, megfigyeli a szövetségest, nehogy véreit ölje az első, független érzületét megmételyezze a másik. És most ne csodálkozzék senki azon, ha a magyar nép sokszor vérző sebeinek bekötésére sem gondolt, mig harczolt, ha a magán tulajdonának felékesitését is elhanyagolta, mig őrt állott, ha a czivilizáczióban nem nyomulhatott előre mindaddig, mig karjával a törököt szabdalta, lelkével az osztrák önző befolyását tisztán saját ügyeibe paralizálni igyekezett. Ily nehéz viszo-

nyok között csak egy nemzet tarthatta fenn magát — a magyar. — Csodálatát még a legellenségesebb nemzet sem vonhatja meg tőle. Inter bella silent Musae.

A derü napjai csak lassan virradnak a magyar nemzetre, — mindegy — végre is felvirradnak. Savoyai Eugen hős karja megtöri a török uralmát Magyarországon — összetöri a gyalázatos jármot, — mely alatt a magyar nép nyögött, — kivívja a külellenségtől való szabadságot, de csakis a külföldiek által támogatott magyar csapatok vitézsége által 1686-ban. A török ki van űzve, a belső ellenség még dúl. Dúlásának a szatmári béke 1711-ben vet véget, midőn a kiszámíthatatlan Rákóczy-féle felkelés alkudozásokkal lett kiegyenlítve és vége vettetett ama belső harczoknak, melyek I. Ferdinánd trónralépése óta annyi nemes hazaszerető magyarnak vérét követelték és öntötték. A pragmatica sanctio (1723) a barátság kötelékével fűzte össze a magyar nemzetet és az osztrák kormányt. A magyarok barátsága meg őszintesége az osztrák kormány iránt csakhamar nyilvánvalóvá lett, midón (1741) a magyarok hős karja megmenti a Habsburgok inogó trónját és e trón megmentése érdekében folytatott elszánt küzdelmeivel leróni véli háláját, tettel bizonyitja ragaszkodását és szeretetét azon dynastia iránt, mely vészteljes pillanatokban a török iga lerázá-

sánál a magyar nép nyakáról, seregével támogatta.

A harczok kürtje elnémult, a véres kard szegre lett akasztva és elérkezett a várva-várt nyugalom. A külellenség meg volt törve, a belellenség baráttá változtatva át. Valóban megjött az ideje annak, hogy a magyar önmagára is gondoljon, régi mulasztásait pótolja, elhanyagolt szellemi téren saját lelkierejét kimutassa, kifejtse. És megtette ezt? Nem. No, de ki veheti rosz néven ettől a nemzettől, ha dicsőségesen bevégzett harc után a béke első napjait nyugalmának szánja? És ez a nyugalom annál édesebb volt, minél szebbek voltak azok a karok, melyek közt megpihent. Delila karjai voltak azok, melyek közt a magyar Sámson nyugodott. Mária Therézia, a szép királyné, a nagy politikus, az okos fejedelemnő nagyon is értett ahhoz, miképen kell a magyart, a kelet ezen férfias nemzetét a Nyugat puha párnáin elaltatni és álmát megédesiteni. És a nyugalom oly jól esett a nemzetnek! Fülében csengett a szép dal a magyar dicsőségről, a reá bizott feladatnak merész, sikeres megoldásáról. A magyar legyőzte a hitetlen Keletet, s győzelmével megvédte a Nyugatot. Az ellenség végleg meg van törve — támadni nem fog soha — most már pihenhet, győzelmi babérjain nyugodhat édesen, hosszan. Ime a szirén-hangok, melyek a magyar

nemzetet elaltatták. A nyugalom, a pihenés oly édes volt!

Csakhogy a nyugalom a magyar nemzetre veszélyesebb, mint a folytonos harcz, mert senyveszti erejét, megzsibbasztja karjait, bénitja akaratát, tehetetlenné teszi a sikeres ellenállásra, martalékul veti oda az első vadásznak. A magyar harcra van teremtve. Kéjes nyugalmából csakhamar felverte az isteni gondviselés. A lángkeblü magyarszerető uralkodónőt, Mária Theréziát, II. József váltja fel a trónon. Óriási tervei, melyekkel egy uj világrendet akart megállapitani, öntudatra és ezzel önvédelmi harcra ébresztették fel az alvó magyar Sámsont. Megnyirbált haja ujból megnőtt, a tervbe vett ujitásokkal szemben megrázza bozontos fejét, kardja után néz, és haragja elől jajgatva futnak a nemzetiségéből kivetkőztetni akaró bécsi komiszáriusok. Vészkiáltásuk megkeseríti II. József végperceit és egy tollvonással semmisíti meg 10 évi terveit és hagyja a magyart szabadon és függetlenül, mint édes anyja Mária Therézia alatt volt. Ne bántsd a magyart függetlenségében, szabadsága érzetében, mert eltapos — becsüld meg barátságát, mert megvédelmez, — ezt tanulta II. József és okult, habár késõn és épen ez mutatja II. József lángszellemét, de nem okultak alárendeltjei, nem a bécsi kormányférfiak. Magyarország II. József törekvéseinek többet köszönhet..

mint az összes Árpád-házi királyok kormányzatának, mert centralizáló és germanizáló (mindent németesitő) törekvései öntudatra ébresztették a magyar nemzetet, mely borzalommal kezdé észrevenni ama öngyilkossággal határos vétkét, melyet nemzeti politikai önállósága megvédésének elhanyagolásából önönmagán elkövetett. Ennek tudata szégyenpirral boritja a magyar arcot — s hogy e szégyenfoltot lemossa, kettőzött buzgalommal lát hozzá a mult mulasztásainak jóvátételéhez, nyelvének, politikai szabadságának fejlesztéséhez, érvényesitéséhez. A jónak magvát elveti, de a magnak felcsirázását késleltetik az Európán végig dörgő Napoleoni háboruk. A magyart loyalitása, szeretete a dynasztiához fegyverragadásra készti. A harc az ő eleme, a világháborutól neki nem volt szabad elmaradnia és nem is maradt el; de e háborus időkben az ágyuk dörgésében elveszett a reformot, a nemzeti önállóságot követelő szózata. Bizzál a jövőben — várd be a csendesebb, jobb időket, addig is adj harcost és fegyvert — ezt kapta válaszul a kormánytól, ha az országgyűléseken a Lipót-féle igéretek beváltását sürgette.

A háboruk lezajlása után a magyar nemes önfeláldozásáért csak azon megszomoritó végkielégitésben részesült, hogy országát is belevonják az 1811. és 16-ban beállott államtönkbe, pénzválságba. Európa óriásának, I. Napoleonnak Szent

Heléna sziget sziklaihoz történt leláncolása után a bécsi kormány teljesen megfeledkezett mind ama fényes igéretekról, melyeket sanyargatott helyzetében a magyarok részvétének felkeltése és gyors segélye kieszközlése céljából tett. Megszabadulva legrettenetesebb ellenségétől, a bécsi kormány fenhéjázása nem ismert határt, s féktelenségében magát Magyarországot is az önkény Prokrurtes ágyába akarta fektetni, mely czélját annál inkább vélte elérhetni, minél nagyobb nyomorral küzdött a tönk által elszegényedett nép, s minél kisebb ellenállást fejtett ki a nemzet kimerültségében. Számitásában csalódott. A magyar nemzet nem tűr semmiféle önkényt, s erejének tudatára ébred, valahányszor az önkény fegyverét villogtatják fölötte. A bécsi kormánynak alkotmányellenes ujonczedése és adókivetése a magyar országgyülés megkérdezése nélkül, lángba boritotta Magyarországot, kivált annak felső megyéit. A forradalom szelleme kisérteni kezdett, az osztrák császár magyar trónja inogott. A nem várt ellenállás megrenditette a bécsi udvart, megrémitette I. Ferencz császárt. A magyar királyi trón biztositása vált szükségessé, a mit csak az által érhetett el, hogy 13 év lezajlása után 1825-ben országgyülést hirdettetett, melyen a nemzet országos törvényeinek és alkotmányos szabadságának tiszteletben tartását kiviván, a királylyal kibékült.

A király és a rendek közt helyreállott egyetértés törvénybe iktattatott. Jelesen az 1825—27-iki törvényczikkek közt a 3-ikban a király megigérte, hogy az 1791: X., XI., XIII. törvényeket Magyarországnak Ausztriától függetlensége és az országnak saját törvényei szerinti kormányzása iránt, mint koronázásakor esküjében igérte, meg fogja tartani s mások által is megtartatja; a 4-ikben, hogy a rendek nélkül sem pénzben, sem élelmi szerekben adót, sem ujoncokat nem szedet; az 5-ikben, hogy három évenkint egybehívja az országgyülést; a 6-ikban, hogy az 1825. évi november 1-ig támadt adóhátralékot megszünteti.

A karok és rendek ő felségének a törvények megtartása iránti ezen készségét és az adózó nép iránt viseltető kegyes gondoskodását hódoló alázattal és hálás szívbeli érzéssel fogadták. Nagy volt e nemzet harcaiban, de még nagyobb nagylelküségében s királya iránti bizalmában.

A magyar nyelvkérdés és a magyar tudományos akadémia megalapitása az 1827-iki XI. és XII. törvényczikk által.

Mióta II. József a német nyelv kényszere által a magyar nyelv iránti érdeklődést felkeltette, a vármegyék, ha nem is oly hévvel, mint kiváltságaik fentartását, a nemzeti magyar nyelvnek a latin helyetti hivatalos használatát sürgették. A vármegyék utasitásul adták követeiknek, hogy

a magyar nyelvnek a törvény, a kormány hivatalos nyelvévé emelését sürgessék.

Midőn 1825. évi nov. 3-án a rendek kerületi ülésében a magyar nyelv hivatalos használata kerülvén szőnyegre, egy magyar tudós társaság felállítása jött szóba; némelyek a Marcibányi-alapitvány példáját követve, nagyobb mértékben való jutalmazások s a jelesb munkák kiadásának könnyitése által vélték előmozditani az irodalmat; a nagy többség azonban egy akadémiaszerü tudós testület alkotása által hitte elérhetni a kivánt célt. Az elhangzott hazafias óhajtások után felszólalt Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben gyujtólag hatottak a magyar nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában elénk szinekkel rajzolta nyelvünk elhanyagolt ügyét, miképen a nemzetiséget eddigelé leginkább azon szegény tudós és iró hazafiak mentették meg, kik pislogó mécseik mellett sanyarogva művelték az irodalmat; képezze ki azt ezután az ország nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szerint a háboruhoz, e három fődolog kell: pénz, pénz és megint pénz!

Nagy Pál szavaira az általános mély csöndben felállott a mögötte ült gróf Széchenyi István huszárkapitány: „Nekem — mondá ő — e házban szavam nincs. De birtokos vagyok. És ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse,

mely ezzel segitse elő honosaink magyar neveltetését: jószágomnak egy évi jövedelmét rá áldozom."

Örömriadásra fakadt az egész gyülekezet, mert a felajánlott összeg 60.000 forintra, a mai értékben harmadfél annyira ment. A nagy példa rögtön követőkre talált, s részint azon nap, részint az országgyülés folyamában 250.000 frtot irtak alá a felállitandó magyar akadémia alapjára. Széchenyi Istvánnak e nagyszerű kezdeményezése és áldozata nem pillanatnyi fellobbanás eredménye volt. Ő mint meteor tünt fel, hogy lelke ragyogó fényével husz éven át legyen nemzetének vezércsillaga. Széchenyi, a legnagyobb magyarnak működése a magyar politika terén ez időben kezdődik, melylyel, hogy teljes átnézetünk legyen, más helyen is kénytelenek vagyunk foglalkozni.

Konzervativek és szabadelvüek.

— 1825-től Világosig. —

Dessevffy Aurél. — Széchenyi István.

Sem liberális, sem konzervativ pártról 1825-ben tulajdonképen még szó sem lehetett. Az agónia állapotában volt a nemzet. Voltak aulikusok, multjuk kétségkivül azon hazafias és józan politikában gyökerezett, mely a Bécsben teendő fájdalmas engedmények árán is szükségesnek tartotta kivenni Magyarországot a török kézből, nehogy a magyar nemzet is azon sorsra jusson, melyre jutottak a Balkánbeli fajok; de az államférfi és a hazafi-szempontok magasáról az idők multán személyes érdekek, az udvarkegy szomjának, legfellebb a családi hagyományok szempontjára sülyedtek: nem párt, hanem csupán emberek voltak, az udvar minden tervének kész eszközei.

Ezekkel szemben állott a nemzet zöme, valósággal egy nagy konzervativ párt, ha mindjárt nem is viselte a nevet, mivel az abszolutizmus ellenében liberálisnak vélte magát; hazafias volt, de sokszor vak és korlátolt. A bécsi támadások ellenében az alkotmányt petrifikálni akarta; oly roskatagnak, megvédését oly nehéznek vélte, hogy minden változást veszélynek tartott. Ez volt tulajdonképen az egyetlen párt az országban. Liberálisnak nem lehetett nevezni, mert semmi egyebet nem akart, mint fentartani a meglevőt úgy a mint volt, és legfellebb a magyar nyelv tekintetében kockáztatott némi ujitásokat; de ugyanezért nem lehetett konzervativnek sem nevezni, mert a politikában mitsem lehet konzerválni a meglevőnek minden változtatását merőben visszautasitó mozdulatlanság által; a melyik párt ezt akarja, veszve van.

Ekkor lépett föl Széchenyi. A vészharang szaggatott és idegrázó hangjain hirdeté, hogy nincs több idő a tespedésre.

Terveket mutatott fel a nemzet megmentésére, melyekről az országgyülési utasitások soha nem emlékeztek, s a melyeknek alapelveire az 1825-iki diéta hősei magából a korpusz juriszból olvasták rá az anathemát. Sokkal nagyobbszabásu államférfiu volt, semhogy akár liberális, akár konzervativ sablónra lehetne alkalmazni.

De a magyar szabadelvüek és magyar konzervativek pártja — mindkettő Széchenyiben gyökerezik. Szabadelvü volt, midőn a szabadelvü reformok kiáltó szükségeinek korát éltük; de konzervativ, midőn az ő eszméin nagygyá nőtt szabadelvü párt végzetes tulzásai, tévtanai és fanatizmusa ellenében védeni kellett a magyar érdeket, és az ekkor alakuló hazafias és felvilágosodott konzervativ párt benne találta legerősebb támaszát. Ha majdnem 10 évig főként izgató volt, és ha tagadnunk nem is lehet, hogy az izgatás által mulhatatlanul tisztátlan elemek vegyülnek az eszmék hősei közé, söt tisztátlan egyének emelkedhetnek az állam felszínére; ha be is kell ismernünk, hogy az izgatást soha sem lehet akkor megállitani, mikor a kezdeményező célszerünek hiszi; vádat emelni ellene még sem lehet, mivel be kell ismerni egyfelől, hogy csak izgatás rázhatta fel agóniájából a nemzetet, és az ő izgatása a nemzet valódi érdekeinek korlátait soha túl nem törte, mivel másfelől a nagy jellem bátorságával feláldozva nagy nevét és népszerüségét, exponálta magát saját tanitványai és az izgatott tömeg ellenében, és támogatta Dessewffy Aurélt és tanitványait, midőn az eszmék anarchiája, a fogalomzavar, a tévtanok özöne, szóval azon szabadelvü ellenzék ellenében kellett védelmezni a hazát, mely egy és ugyanazon órában a

legellentétesebb intézményeket sürgette, mert tisztázott eszmékkel és oly vezérelvvel nem birt, mely irányt adott volna a részletekben, a mint irányt nyertek Széchenyi és a konzervativek azon vezérelvben, hogy akár szabadelvü, akár nem, döntőnek a magyar érdeknek kell lenni.

Az 1839-iki országgyülésen fényre látszott derülni a haza sorsa. Széchenyi nagy szelleme, 15 évi fáradozásai diadalmaskodtak. Még egy utolsó vihar után a sérelmek a kormány terhes kompromissziója nélkül orvosoltattak és a reform lőn általános jelszónak elfogadva. Az ellenzék meg volt nyugtatva; Széchenyi, mint a haladás képviselője győzött; a csöndbe vonult aulikusok helyére egy új konzervativ párt lépett, mely vezetve Dessewffy Aurél által, maga is az átalakulási rendszer eszméinek volt higgadt, de őszinte hive és felvilágosodott szellemmel államférfiui belátást párositott; minden pártárnyalatnak oka volt a megelégedésre és a legjózanabbak is csak reménytelten tekinthettek immár egy közeledő szebb jövőbe. Dessewffy igy szól: „A mult országgyülés végével bizonyos kölcsönös jóakarat szállta meg a különböző vélemények képviselőit. Sok hónapos küzdések után bámulva látták magukat a népszerüség emberei igen közel állani az addig ellenpárt egyes tagjaihoz; a képzelt ellenségben barátra találtak; látták, hogy azon munkál, mit

önkeblük óhajt: a kibékülések, bizalom helyreállitásán. És egyszerre nagyobb vonzódást éreztek ezekhez, mint sok mások iránt, kik még akkor is uj táplálékot adának az ingerültségnek. A szent ügyekezet megérdemlé és megnyeré a gondviselés pártolását, s igy sikerült, néhány becsületes embernek homályban és fény nélkül nagy nehezen helyrehozni a bizodalmat, mit mások nagy robajjal és csillogva megrontottak.“

Széchenyi pedig igy szól: „Most már az utolsó országgyülés óta egészen uj időszak derül hazánkra.“ El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisitve a pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrenditeni, nehogy romba dőljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem huszonnégy órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedezései betömetni ezentúl. S mi ezeknél még sokkal több: hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejü fiai felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltoztatását, bátran kimondák és e szerint cselekedének is, hogy az agitatiónak szüksége ideig-óráig megszünt.“

De hazánk ezen „leghűbb és legegészségesebb velejü fiai“ közé tartozott Kossuth Lajos.

Megindult a „Pesti Hirlap“. Kitünően jellemzi e lapot Dessewffy Aurél:

„Mikor valaki törvényszerű haladást tűz ki zászlójára, és mégis buzdit, dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; mikor a sajátság tiszteletét hirdeti, s a státus főeszméje mellett oly módon agitál, mely ha visszhangot lel, minden józan rendelkezést lehetetlenné teend megváltás dolgában; mikor a kormány iránti bizalmat ajánlja, és naponkint tévtanokat terjeszt; a megyéket olyakra szólitja föl szünet nélkül, mik mellett a kormány törvényes hatása teljesen elenyészik; mikor a különböző társasági osztályok közti közelitést mondja czéljának, minden egyes szenvedőt ugy állít elő, mint a szocziális rendszer áldozatát; mikor józan haladást emleget, tettleg az ifjuságnak, mint testületnek, mint társasági hatalomnak énekli naponként apotheozisát s a tömegek rivalgásait nevezi el nekünk a mi igen tisztelt barátunk, hogy az ily irány alatt a nyiltan kimondott szép célokon kivül még más valami is fekszik; hogy az irott sorok közt láthatatlan betükben áll más valami: „Mikor a „P. Hirlap“ egy-két visszaélést megró, nagyban ámitgat; az ifjuságot, mikor oly szerepet tulajdonit neki, mely nem övé; a megyéket, mikor oly feladatot tüz elejökbe, mely hatóságukat meghaladja. Az ily hizelgés százszorta veszedelmesb és annál kártékonyabb, mivel a nemesebb indulatokhoz intézi szavait, az öntudathoz, a hazafiassághoz s

s mivel ezen nemes érzésekkel visszaél — l'enfer est pavé des bonnes intentions — nincs veszélyesebb neme a tévelygésnek, mint az, mely tiszta érzéseken épül, s ezekből vesz erőt a szilárdságra. Aki igy kicsinyen gáncsol, de nagyszerüen csábit, az tizszeresen nyeri vissza a másik uton azt, mit az elsőn elvesztett: sanyaru képü Cató szinében jelenik meg, mikor nem egyéb egy csábitó Szirénnél.

„Meglehet, hogy az ujságiró magamagát is vakitja s csalódásokban él a hatás felett, melyet működése szükségkép gyakorol; de tökéletesen egyre megy.

Nem Kossuth Lajosról, de ujságáról van szó; nem a kebel titkos érzetéről, az ujsága naponkénti hatásáról. A politika sanyaru mezején a jóért s a rosszért, melyet közvetve, vagy közvetlen, akarva vagy nem, eszközlünk, egyaránt vagyunk felelősek.“

S e lap csakhamar oly hatalommá emelkedett, melynek követelő hangja és bujtogató iránya elrémitette a higgadt hazafiakat; Széchenyi István, kit a nemzet addig haladása egyik legmerészebb zászlósának hitt, fölriadt e lap működésén s félre tevén minden egyéb tekintetet, intő szózatát kiáltva emelte fel a „Kelet Népe“ cimü röpiratában.

„A Kelet Népe“ határozottan kimondja,

hogy Kossuth a magyar nemzetet forradalomba, vezeti, ha vagy vissza nem lép a dolgok éléről, vagy a közvélemény tőle el nem idegenedik. A „P. Hirlap“ szerkesztője abban hibáz, hogy a kegyelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal vagyis, mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szivhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna.

„És megyen a tévutoni andalgás egy darabig meglehetősen és nem kevés fejek közt. De rögtön vége minden haladási időmértéknek, ha versenytársak lépnek föl. Mert a szenvedelem korbácsolja akkor a szenvedelmet. S minthogy az érzelemnek nincs határa — és ebben fekszik gyökér-oka, „miért nem alkamas a kormányzásra“ és a képzelet nem ismeri az „ennél ne továbbot“; a tévedezős sziv mindinkább féket fog ragadni, mig elvégre a közvélemény szerint, melyet szül, a legkérlelhetetlenebb zsarnokká változik, mely előtt nincs könyörület.

„Ily lázas hangulat előidézése után pedig Varsóhoz fog hasonlitani hazánk sorsa és a felizgatott érdekek harca megtörendi honi alkotmányos phalanxunkat.“

„Minthogy akkor, midőn a bajok kül- és tulnyomás által nagyon is felcsordulnak, soha nem marad el a makacs megbicsakolás és ennek ellentéte, a gyáva félénkség; a magát tulbecsülő

elbizottság és ennek ellentéte, az alacsony árulás; és ekkép soha sem marad el a tökéletes felbomlás és ekkép ennek ellentéte — jól vigyázzatok! — a kényuralom is.“ . . . . Megdöbbentő e hét év mulva szóról-szóra bekövetkezett jóslat!

„Bár volna tehát — folytatja Széchenyi — Kossuthnak, inkább rosszabb szive, bár ne volna oly magas lelkülete, bár ne szakitana éjjeli rövid nyugalmából annyi órákat el, és aludná magát inkább egészen ki; de a helyett aztán követne jobb modort és vezetne tévutak helyett inkább a jó útra! . . .“

„. . . Nem azon tompa él körül forog nálunk a dolog, hogy haladjunk, haladjunk, mit bizony isten, soktól nem sokkal mélyebb felfogással hallék elpetyegetni, mint a pajzán fürj, tudja minegédből, mondja el istenadta pity-palatytyát; valóban nem forog ilyféle pity-palaty körül a dolog.

De az a főkérdés: melyek azok az utak, melyeken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva melyiken végre csak úgy, mint a fűszál nő?

Kossuth bámulói és hivei: a szabadelvü párt, azon állitás mögött, hogy Kossuth forradalomnak vezeti a nemzetet, bünvádi indiciumokat keresett, s minthogy igy összetévesztve a politia felfogását, ilyeneket nem talált: irigy, Kossuthot megbuktatni akaró rágalmazónak nézte Széchényit.

Azt pedig éppen nevetségesnek vélte, a szándékok egyezése mellett ilyen támadást kezdeni „modor“ és „taktika“ miatt. És ha végül „sziv“ jött kérdésbe, inkább vonzódott az ábrándozó incompetencia a szivpolitikushoz, mint a „szivetlen“ Széchenyihez, a kinek nemes szive utóbb megszakadt a honért, mig Kossuth jó egészségnek örvendett 1894-ig. Pedig amint a lélek titkaiba mélyen beható egyik irónk mondta, tulajdonkép nem a szivet, hanem azon sajátságos impressionabilitást támadja meg Széchenyi Kossuthban, melyért rendszerint a nőt a kormányzásra alkalmatlannak mondják, s a mely magában még sem erős képzelet, sem nemes sziv, hanem a külbenyomásoknak az imagination és sziven átszürése a végett, hogy a gondolatra és cselekedetekre gerjedelmek és csak képek által adassanak lendületek. Ideálismus, hiszékenység, ez asszony-tulajdonok alkották amaz, ugynevezett érzéspolitikusokat, a kiket a 40-es évek szabadelvüi országszerte követtek. „Az érzés-politikus, mondja Kemény Zsigmond, a főeszmébe vegyit már valami képzelmit, és vegyit a kedély-benyomások szerint valami rögtönzöttet.

E két elem közül az egyik a belső valósággal, a másik a külső körülményekkel; az egyik a helyes fölfogással, a másik az óvatossággal ellenkezvén, már magában a főeszmében a csillo-

gás mellett a csalatkozásnak, nyugtalan törekvés mellett a teljesithetlenségnek, vagy a viszonyok felforgatásának magvai vannak elhintve.

És ezen eredeti büne a fő eszmének az általános körvonalaktól kezdve a részletekig, a megpenditéstől az életbeléptetésig, mindig tápláltatni és gyarapittatni szokott az érzés-politikusok által, kiknél a siker a lázas vakmerőséget, a véletlen kegye a szédelgést, a nagyobb eredmény a vágyaknak az erővel teljes összezavarását idézi elő okvetlenül; mig végre a bukás kikerülhetetlen s annál rombolóbb, mentól későbbi.

Ezeket támadta meg a „Kelet Népe“, midőn kifejtette, hogy Kossuth modora rosz, mivel az érdeket élére és egymással szembe állitja.

Midőn a tulajdoni jog tiszteletét hirdeti, izgat a birtok és a birtokos ellen; midőn a kormányt reformokra nógatja, olyanokra izgat, mik a kormány tekintélyet és hatását megbénitják, és az erőszakra kényszeritik; midőn az osztályok közlekedését áhitozza, irigységet és gyülölséget szit köztük; midőn a nyilvánosság, közvélemény tiszteletét óhajtja, a tömegek rivalgásával némitja el értelmesek szavait. A conservati-ek politikáját Kossuth ez irányával szemben világosan fejtette ki maga vezérök. Dessewffy Aurél a „Pesti Hirlap“ egyik támadása ellen irt cikkében: „Nehogy azonban elleneink a tespedés vádjával

ismét előálljanak, mi ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy mindazon főkérdéseket, melyek a közvélemény által napirendre idéztettek — házi- és hadiadó, közlekedési rendszer, urbéri megváltás, városok elrendezése, hitelintézetek, ősiség stb. külön és részletes taglalat tárgyává fogjuk tenni lapjainkban, s azok iránt ha nem éppen részletes tervezetet is, de mindenesetre lényeges vázlatokat közleni olvasóinkkal és pedig oly szellemben, melyet minden elfogulatlan polgártársunk, bárha másképp elveinknek ellene is, haladási szellemnek elismerni kénytelen lesz. . . Az országgyülés ugyis csak másfél év mulva következik reánk: nincs tehát ok roszakarattal vádolni azt, ki tervei világosságát a rögtönzés hevének áldozatul hozni nem akarja."

„Ám tessék ezentul is reánk fogni a tespedési irányt, a feudális oppositio orgánjának elnevezni lapunkat. Feleletünk annak jövendőjében fekszik s erre bátran utalunk mindazok irányában, kik semmi mester szavára nem esküsznek, hanem önszemükkel szeretnek látni s önbelátásuk szerint itélni. Semmi sem lehet tőlünk távolabb, mint az, mi a nemzet életében 15 év óta történt, megsemmisitni akarni! nem hiszszük ugyan, hogy ezen idő alatt semmit el nem hibáztunk, semmiben nem tévelyegtünk volna, de a botlásokat véleményünk szerint tanuság gyanánt kell

csak használni jövendőre nézve, nem ürügyül a visszalépésre. A kiindulási pont nem lehet egyéb, mint a mostani állapot, legyen az jó vagy rosz, ugy mint a mult idők eseményeiből törvényesen és esetleg tettleg kifejlett; s mi nem csak elfogadjuk ezen kiindulási pontot, de elhatározott ellenségei vagyunk s leszünk minden hátrafelé irányzott ügyekezetnek. A kik netalán azért tisztelnek meg bennünket bizodalmukkal, mivel — nem tudom mi okból — azt remélik, hogy mi az alkotmányt petrificálni, békés haladásunk kifejlésének kerekeit pedig megakasztani akarjuk, azok felette csalatkoznak, s azokat kérjük, vigyék általmásokra kedvezéseiket. Mi igenis azon véleményen vagyunk, hogy a haladási elem az utolsó időkben fele tisztátlan anyagot vett fel magába, hogy a másoké utáni vágy, a társasági formákban nem nélkülözhető hierarchiáknak gyülölete tetemes és káros befolyást gyakorolni kezd; hiszszük, hogy nagy, de jelentés nélküli szavak és megemésztetlen tévtanok nagy szerepet vivtak ki maguknak, és hogy ezek segedelmével mind általában a közvéleményben, mind főleg a megyei körökben oly egyének tolták magukat sok helyt a nemzetre vezérek gyanánt, kiket mi szabad alkotmányi országban csak szükséges rossznak tekinthetünk.

Hiszszük, hogy a megyéknek egy igen nagy

részében a közügyek kormánya oly kezekben van, melyek a megyében létező anyagi és szellemi erőket nemcsak nem képviselik, de azokkal igen gyakran tökéletes ellentétben állanak. Mindezt — mondom — igy tudjuk és hiszszük s lapunknak feladata a dolgok ezen állapotát felvilágositani s a természetes egyensúlyok helyreállitását elősegiteni."

„Azonban teljességgel nem azon czélból, hogy azokat segitsük iparkodásaikban, kik vesztegleni akarnának s már mindent bevégezettnek tekintenének, hanem egyes egyedül a végett, hogy feljebb megirt működési rendszerünk által a haladási kérdések kellő kerékvágásukba visszaugorjanak s a vezéri szerep biztos és tiszta kezekben maradjon: áldozatok kérdése azok által döntessék el kik áldozatot hoznak, s néhány hatalombitorlónak egyedárusága megszüntettessék. Elhatározott ellenségei vagyunk minden tulzásnak emberek, dolgok és elvek körül: merőben kárhoztatjuk minden megsértését a sajátjognak, minden lehetlenitését a hathatós és törvényes kormányzásnak, minden autocratiai törekvést, minden appellátiót a szenvedélyekre, mely utoljára is nem egyéb a nyers erőre hivatkozásnál.

Minden juste milieu közti legrosszabbnak tartjuk a fenyegetés és lázitás közti juste milieut.

De ezen korlátokon belül a legszélesebb

szabadságot követeljük és adjuk a megvitatásnak és mindaz, mi arra vezet, hogy ezen országban erős monárchia, szilárd aristokratia, gazdag polgárság s erőteljes földmivelő osztály egy általánosan boldogitó alkotmánynak szárnyai és kitisztult nemzetiség befolyása alatt áldott frigyben álhassanak egymás mellett, számot tarthat mély részvétünkre, és közremunkálásunknak csak ugy tulajdonitunk némi becset, ha ezen eredménynek valósitásához csekélységünkhöz képest mi is járulhatunk.

A mi szivünknek nincsen más ideálja, mint a hazának lehető legnagyobb boldogsága, a hazának mondom, melyet imádva szeretni nem csupán kötelesség, de nem is érdem, hanem minden nemesb kebelre oly erkölcsi kénytelenség, melytől épen ugy nem válhatik meg, mint önmagától."

Dessewffynek hátrahagyott irataiból kitünik, hogy a conservativek vezére, a népképviselet behozatalán is gondolkodott már az időben, midőn az napirenden még nem is volt. De a mélyre vágó reformban kétszeresen szükségesnek ismerve az óvatosságot és az államalkotó magyar elem sulyának biztositását, az uj elemek ellen a birtokban és értelmiségben nyujtott kezességben kereste az ellensulyt és nem akart könyelmüen féket ereszteni ama tömegeknek, melyek a Kossuth

rövidlátó és ideolog demokratiája folytán nyert politikai jogokat arra használták utóbb, hogy a bécsi reactióval szövetkezve rohanják meg a magyar államot, melynek nemzetiségi területeit ez értelmetlen politika folytán egészen kezükbe kapták.

„Külviszonyainkat s helyhatósági körülményeinket tekintve — ugymond — kettősen szükséges, hogy a birtok az alkotmány sulyereje maradjon; az átalakulásnak e szellem ellen vétnie nem szabad: de ilyen eredmény nem eszközöltethetik azok által, kik minden tekintetben ellenkező szellemet és irányt árulnak el. Ezért ohajtá, hogy a vezéri szerep az átalakulás korszakában más kezekre kerüljön. S ily biztos kezeknek mondá Deákot és Széchényit.

„Ezen tisztelt egyéniségeket oppositió dolgában az alkotmányos oppositió mezején, haladásunk dolgában az alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; mig másrésza „P. Hirlap“ pártjától e tulajdonokat megtagadom.“

És midőn erre azzal vádolta Kossuth, hogy meg akarja osztani az ellenzéki tábort s gyanusitásai által a kormány ápolós kezei alatt behegedett sebek felszaggatásán munkálkodik, Dessewffy éllel és méltósággal felel e vádakra.

„Nyilatkozatom végére hagytam a „Pesti Hirlap“ azon vádját, mintha én a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarnám ujra felszaggatni. Eltalálta a „P. Hirlap“, hogy ezen hur az, mi lelkemben legsürübben fogna rezegni, ha megpenditésére okot adtam volna; de feledé, hogy e részben visszatorlási fegyverek az én kezemben is vannak.

Nem kivánok velök élni; csak azt jegyzem meg, hogy ha csekély személyemnek van valami kevés érdeme a politika me ején, az épen abban áll, hogy a mások által, bárha tiszta szándékkal is megrontott bizalom helyreállitásához csekély erömmel én is járultam. Én épen nem csodálom, hogy a békéltetés szerepe a „P. Hirlap szerkesztője előtt is tetszésre talált, és hogy a szeretet és bizalom magvát akarná hinteni; szivesen üdvözlendem öt e nemes pályán, de szerepet azért teljeséggel nem cserélek, és kénytelen vagyok öszintén megjegyezni, hogy a „P. Hirlap“ szerkesztője, ki igen értett hozzá „luctantes ventos, tempestatesque sonoras“ bocsátani a hazára, a sokkal kopottabb „malos componere fluctus“ — még nem igen szerencsésen kezeli, a mit ugyan, ha a tényeknek önvéleménye felett némi becset tulajdonit, gr. Széchényi Istvánnali összeütközése után sem tagadand. Nála még mindig: „medio de fonte leporum surgit amari

aliquid, et sub ipsis floribus auget." Ha azonban csakugyan hozzánk akar szegődni a „P. Hirlap" szerkesztője, addig is, mig az uj szerepbe jobban betanul, vegye tőlem, mint e mezőn régi practikustól azon tanácsot, hogy az, ki a kölcsönös szeretet és bizodalom magvait akarja hinteni, nem mondhatja, hogy ő férfiasan szólni, és ha kell, tenni fog, mert ezen a helyen téves rendesen épen az ellentét . . . . De hogy önigazolásomra visszatérjek, hihető-e az, már csak önérzeti szempontból is, hogy azon bizodalmat, melynek helyreállitásában fáradoztam, negédesen lerontani igyekezzem? s nincs e részben annyi jogom, mint bárkinek másnak, a tökéletes bona fides föltevését követelni?

Egyébiránt teljességgel nem engedhetem meg, hogy ezen igen komoly kérdés az érzelgés mezejére vitessék át.

Azon kibékülést, mely az országgyülés végén volt észrevehető, meleg kebellel üdvözlém. De azért nem voltam már akkor is elég ujonc a politikában, hogy higyjem, miszerint azzal minden élesebb surlódásnak, minden keményebb összecsapásnak, — egyedek, pártok és érdekek közt — örökre eleje van véve. Olvassa végig a „P. Hirlap" szerkesztője a főrendi naplóban azon beszédemet, melyre már két izben hivatkozott, s látni fogja, hogy én már akkor előre sejditém a leg-

rosszabb eseteket is, s kimondám a többi közt a békefentartás feltételéül azt, hogy a közvélemények igazgatása bölcs és tiszta kezekben fog maradni e hazában.“

„S midőn most ezen feltétel mellőztetik, midőn haladásnak kereszteltetik az, mi jogrontás, midőn oly egyének vezérkednek, kik meggyőződésem szerint elegendő kezességet a hazának nem nyujtanak, midőn a municipiumok mindenhatóságnak eszméje formális tudományos theoriává alakittatik, midőn fennálló érdekek ellen naponként élénkebb és keserübb fenyegetőzések történnek, egész osztályra nézve a lenni vagy nem lenni emlittetik, s nyiltan kimondatik az óhajtás, mint én füleimmel csak kevés nap előtt hallám, hogy a nagybirtokosoktól a megyéket az uristen szabaditsa meg: akkor én bizodalom rontó vagyok, akkor én a kölcsönös szeretet örömvirágát téptem ki? — mi által? mert szót adtam az üdvös visszahatásnak, mely ily törekvések ellen mutatkozik, s naponként erősebben mutatkozni fog, mert azon aggódom, nehogy ezen reakció retrográd iránynyá fajuljon s a salakokkal együtt tiszta ércet is magától eltaszitson; békerontó vagyok, mert a győzelemittas felekezetet a diadal órájában is emlékeztetém arra, mit töle méltányosság és hazaszeretet kiván, és mert kimondom, hogy a nemzeti mozgalmak vezérszerepét

nyugodtan látom az alkotmányos oppozició biztos és köztiszteletü főnökeinek kezében.

Ily körülmények között méltányos-e, igazságos-e rám fogni, hogy hazám szent békéjét gyilkos kezekkel fojtogatom? mintha bizony én idéztem volna elő ezen állapotot; mintha én volnék mestere az agitációnak, mely üzetik; mintha én tettem volna a nemzetet első figyelmessé a veszélyre, melyben forog: mintha valami titkot fedeztem volna fel, midőn egy tulzó pártnak létezéséről beszéltem.

A diagnozist gyakorló orvos nem atyja a betegségnek. Azoknak, kik mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös, mindent orvosló napfényt emlegetnek, felette rosszul áll pártérdekeikre nézve a máskép vélekedőktől, nem tudom, micsoda kimélést követelni s szóról-szóra azon okokat hozni fel e kivánat mellett, mikkel a boldogult Geutz a megelőző könyvvizsgálatot, csakhogy sokkal jobban, védelmezte; felette roszszul áll nekik — mondom — csodálkozni, ha azok, kiken oly sokáig packáztak, utoljára feljajdulnak s nem hasonlitnak azon sváb herceghez, ki mindenét átengedte a jövevényeknek, um mit dem Feinde keine Verdrisslichkeiten zu haben.

Csanádmegye a mészárszéki jogot kárpótlás nélkül eltörölni s eltulajdonitani kivánja: de nekünk ne legyen szabad kimondani, hogy ez a saját-

ságjog sértése, mert ez a szent békét megzavarhatná s azt képzelhetné a kormány vagy másvalaki, hogy a sajátsági jog ellen irányok léteznek az országban.

Más szavakkal: legyen nyilvánosság mindenre, csak nem egy bizonyos párt igyekezeteinek jellemzésére nézve s az egész világ tartozzék hazafi fénymázt kenni terveire, hogy azoknak valódi jellemét senki ne láthassa: gyönyörü politika — ezen párt számára, de az ne kivántassék, hogy ebben a mindent elsimitani akaró manőverben a pártot az én csekély tollam is elősegitse. Nem szabad senkire irányokat tolni, melyek nem övék: de a ki a pártharcok mezején a szóknak hisz és nem az összefüggő cselekvések szellemét látja, a frázisokat tényeknek veszi, a tényeket nem méltányolja, a ki nem tudja, hogy fenszóval alkotmányrontást párt hirdetni soha sem fog, ki azt hiszi, hogy behunyt szemmel legbiztosabb járni a világon: az menjen, álljon be minél előbb száraz dajkának, de közdolognak hagyjon békét.

Egyébiránt mindezen álokoskodás alatt még egy gyökeresebb tévedés fekszik.

A kormányról nem tehetni föl, hogy nem tudja a kérdéses pártnak igazi jellemét, cselekvését, eljárását. Ez azonban korántsem elegendő ok a bizodalom megbomlására, mert egy alkot-

mányos ország kormányának tudnia kell, hogy a szabad vélekedések mezején mindenféle pártnak kell és lehet lenni.

Nem is akadhat fenn ezen; csak akkor csökkenne a bizodalom, ha ezen párt egyedáruságanak magát a nemzet alávetné.

És valóban, a mely mértékben növekednék ezen párt hatalma, ugyanazon arányban fogna a kormány bizodalma alászállni a nemzetben és forditva: azon arányban növekednék a bizodalma, melyben e párt ereje alább szálland.

Ezen utolsó eredményt pedig semmi sem mozditja inkább elő, mint világos, többszöri elmondása annak, hogy e párt mit csinál, mit akar, hová viszen?

Mióta ezen párt egyes emberei a sajátsági jog megtámadását inditványozzák a nélkül, hogy a főnökök szükségesnek tartanák az ünnepélyes ellenmondást; mióta világosan törvényhozói körbe tartozó kérdéseket megyeileg tettleg ketté vág, átlépett meggyőződésem szerint a Rubikonon, áthágta a határt, melyet az alkotmányos oppozitiónak áthágnia nem szabad, s kötelessége minden hazafinak azt minél többször s minél hangosabban kimondani.

Ismerem az általánosság töviseit, a miknek kitéve vagyok, midőn az itt kimondott nézeteknek organumává tettem magamat.

Jobbról s balról, mögöttem s előttem hallom zugni a szót, hogy „kormányember“ vagyok. Vagyok pedig a kormány embere a szónak azon értelmében, hogy kárhoztatok minden müködést, elvet, mely a törvényes és hathatós kormányzást lehetleniti, mert meggyőződésem szerint hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzeteknek, hogy boldoguljanak, státus emberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek lehessenek. De mindenek előtt és felett magyar vagyok: fia ezen szeretett hazának; minden egyébnél fontosabb előttem ezen országnak boldogsága és érdekeinek nemzetiség és alkotmány alapján kifejlése. Hitem az, hogy minden, mi ezen országban jobb kormányzati rendszer érdekében még szükéges, a természetes uton el fog éretni; érezhetőbbekké teendi a helyhatósági visszaéléseket és egy magasabb ellenőrség szükségét, részint az értelmesség, hogy ne adjon azokra az egész Európából kicsapott tévtanokra, mik most a bölcsesség kulminácziója gyanánt üdvözöltetnek. Ezen uton remélem én ezen föntebb érintett eredményt, mely majd egy jobb korban párosodni fog a haladás, kifejlés és józan szabadság minden nemével.

És ha volnának bárhol is azon ármányosok, kiknek szemében e haza békés kifejlése szálka, kik gyülölik nemzetiségünket, kik boszankodva lát-

ják, hogy ezen lassú, de biztos müködés, ezen üdvös közremunkálás a nézeteikben elágazó, de tiszta szándékban összeforrt hazafiaknak megbomoljon, ha — mondom — volnának ilyen ellenségei a hazának, azoknak annál hathatósabb szövetségese a „P. Hirlap“ pártja, mert hinni akarom, hogy nem tudja, mit cselekszik.“

Fájdalom! Beteljesedett, hogy Kossuth pártja lőn a haza ellenségeinek leghathatósabb szövetségese.

Bekövetkezett, hogy egyedáruságra emelkedett a nemzet politikájában, és bekövetkezett erre mindenekelőtt, a mit Dessewffy szükségszerü következményül jelzett: a kormány bizalmának csökkenése a nemzet iránt; az anarchiának, törvénytelenségnek és a forradalomnak mindinkább felkapó iránya a kormányzatot szükségszerüleg erőszakosságra utalta, az ausztriai hatalmi körök pedig vajmi természetes, hogy nem voltak hajlandók tétlen nézni a vészterhes agitációt: „um mit dem Feinde keine Verdriesslichkeiten zu haben.“

Dessewffyt nemsokára fentebbi czikkének irása után a vésznek elháritására irányzott emberfölötti fáradozásának izgalmai korának virágában ragadták ki rövid láz által az élők sorából. Széchenyi szelleme jósszerü megdöbbentő nagyságára ekkor emelkedett, de hatalma épp oly kevéssé volt

már a közvélemény fölött, mint nem volt Dessewffy tanitványainak, a konzervativeknek; a szabadelvüek pedig igaz, hogy különböző árnyalatokra oszlottak, de ennek más egyéb hatása nem volt, mint az eszmezavar mivelése és nem akadt köztük senki, aki elég belátó és egyuttal elég kötelességérző, igaz és bátor lett volna, hogy Kossuthtal nyiltan szembe szálljon, sőt mindinkább alávetették magukat hatalmának és ez azon legnagyobb bűne valamennyijöknek, melyet nem fog levenni róluk soha azon utóbb — eső után köpenyeg — megkisérlett fogás, hogy az egész felelősséget Kossuthra háritsák. A szabadelvü párt a fő hatalom szerepét mindenben a benevolus spectator szerepére igyekezett szoritani, naponkint tovább kivánt menni a jogok terjesztésében, de szorosabb rend által ellensulyt adni nem akart, s nem vette észre, hogy ez csak a dezorganizáció müve, előkészitése egy siralmas tabula rasanak, feljajdult az egyesek magán érdekeit sértette a megyei határozat és panaszkodott, hogy nem segit rögtön és hathatósan a kormány, de már hasonló esetben midőn tudniillik nem az illetőkről volt szó, a kormány minden törvényes hatását eltagadták, felfohászkodtak néha energikus, a mozgalmat vezető kormány után; de bénitották és aláásták a kormány hatalmát, a hol csak tehették, és a kormány elleni gyülölséget és bizalmatlanságot

szinte politikai elvvé és hazafi-postulatummá emelték, kényszeritve azt törvényszerű erély helyett erőtlenségre vagy erőszakra.

Több megye önhatalmulag kiterjesztette a választási jogot, a conservativek hiába jelentették ki, hogy készek a szavazati jog törvényes kiterjesztéséhez járulni a nemzeti érdekek korlátain belül, és hiába tettek óvást a jogbitorlás, az ügynek megyeileg, országgyülésen kivül, a koronás királynak, a törvényhozás s hasonféléknek kirekesztéséveli eldöntése ellen, és hiába utaltak arra, ha más kérdésben a fejedelem a törvénytelen példát követve, ugyanezt teendi, a törvényhozói kérdésben egyoldalulag határozand; hiába utaltak arra, hogy a megyéknek gondja van rá fölöslegessé tenni a költséges országgyülést, hogy az országgyülést és a nemzeti erők központositásának lehetőségét ássák alá; hogy e cselekvésben össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméjével a foederálizmus eszméje, és hogy ha a törekvések nagyobb mértékben sikerülnek: azokban végre el fog veszni a monarchia és a polgári álladalom egyessége.

Hiába! a megyék tovább is statáriumot üztek törvényhozás dolgában.

Pestmegye a szóbeliséget és nyilvánosságot rendelte el a büntető eljárásban.

Megtette azt a csodadolgot, hogy 5 órai

választmányi ülés és 7 órai közgyülésben végheztvitt oly ujitást, mely mindenütt beható, komoly tanulmányt és időt igényel: de a közigazgatási központositás ellenibe. Az eszmezavar nöttön nőtt; a legtarkább inditványok egymást érték. Gombamódra szaporodtak az uj meg uj „életszükségek", „varázserővel ható eszmék", nagy szavak s törvénytelen ferde rendszabályok.

Az eszmék chaosa és vizözöne fenyegette az administratiot, a kormányzatot, az álladalmat. És egyuttal lábra kapott — mint Kemény Zsigmond mondja — „a tekintélyek kiméletlen ledorongolása és az azon gyöngédtelen, azon személyes vitatkozási modor, mely a nézetek szabad kifejlődését majdnem lehetetlenné tette s a szenvedélyek tajtékával mindent beboritván, soha és semmi tárgyban a hideg megfontolásra kedvet és alkalmat nem engedett.

A főhatalom érezte ily viszonyok közt egy erélyes és rendcsinálást megkisértő kormány szükségét, ha Magyarországot, mint kormányzatlan hajót a zavar tengerére bocsájtani nem akarta. De érezte a reform és a haladás szükségét is. Dessewffy iskolája jött kormányra; Apponyi lőn kanczellár. Az ellenzék még szenvedélyesebb lőn, és a haut prix megbuktatása lőn a jelszó, kimondatván, hogy nem reformok, hanem vérebek kellenek Apponyi ellen.

Jól mondja Kemény Zsigmond: „Ha Apponyi a hivatal ranglépcsőzetén és bureaukratiai érdemekért lép a hatalom polcára; ha nem az országgyülési szónoklat és pártvezérlés viszi őt, ha nem tolatnak hátra a régi tekintélyek egy fiatal conservativ iskola számára, mely haladni akart és a reformerek jelszavait többnyire magáévá tette; ha ily hódolás a parlamenti szellemnek nem költ reményt még nagyobb válalkozásra: akkor Apponyi gróf ugyanazon politikáért, melyet követett, sokkal kevesebb ostromokat állott volna ki. Micsoda továbbá, hogy a birtokos osztály, a nemzet e sarkoszlopának, anyagi létének feltételei egyszerre és minden átmenet nélkül megváltoztatván, még ma is évtizedek multán, kétségbeejtően és gyakran kétségbeesetten küzd fentartásáért, és egy darab magyar föld a másik után kerül nem magyar kézre.

Elég utalni ezekre, a hasznavehetetlen sajtótörvényekre, a királyi hatalmat illusoriussá tevő nádori törvényekre, hogy a 48-iki legislationális improvisatió — dacára az elvek el nem vitatandó helyességének — el legyen itélve.

E mellett Batthyányi bátortalansága folytán Kossuthnak mindinkább sikerült tágitani az ürt Magyarország és Ausztria, a király és a képviselőház közt. Augusztusban már titkos öszejöveteleket tartott a szélsőkkel és ezeknek érdekei szerint compromittálta mindig a ministeriumot,

mely, minél nehezebbek lettek a körülmények, annál kevesebb erőt talált Kossuthtal ellenkezni.

Augusztus végén Kossuth még nagyobb arányokban kezdett a nép szenvedélyére támaszkodni, a budai várat tervezte megrohanni, brüszszeli fegyvereket csempészett az országba. Ekkor mondta Széchényi: „Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és őrülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dulnak szét mindent, mit épiténk. Ah! az én füstbe ment életem. Az ég boltozatán lángbetükkel vonul végig a Kossuth neve: — flagellum dei".

Nehány nap mulva őrülten vitték Bécsbe.

Itten vajmi természetes, hogy nem biztak többé a magyar loyalitásban, és fél uton siettek Kossuth elejébe menni a forradalmi téren.

Kossuth Jelasich közeledtekor utlevelet kért ugyan, hogy a veszély elől szökhessék és hagyja boldogulni az általa elbolonditott országot, a hogy boldogulni tud. Fájdalom nem kapta meg az utlevelet, és igy a hazának ez első valódi szolgálatot tenni nem volt módjában. Itthon maradt és szervezte az önvédelmi harcot, hogy majdan utóbb valóságos forradalommá változtassa azt, megkoronázva ilyeténképen végzetes működését.

Soha az önvédelmi harc ugy nem bukik, az ország ugy nem dől össze, ha Kossuth magának a harcnak, és az országnak még akkor is jóhiszemüen loyalis szellemével ellentétbe nem áll, a köztársaságot törpe fractio segélyével, valóságos államcsiny által, a nemzet és a hadsereg ellenére nem proclamálja, az egyezkedést ugy az osztrákkal, mint az ez által szintén fenyegetett oroszszal lehetetlenné téve.

Éppen csak ez kellett még, hogy a „szabadelvüség" elvezesse Magyarországot Világosig. Csak ez, hogy a Bach-huszárok hitvány hordája legyen ur a büszke magyar fölött. Csak ez, hogy a hóhér kezébe adassanak ama bátor szivü katonák, hű hazafiak, a kik megbünhődték ama felségárulást, melyet nem ők, hanem Kossuth Lajos és szájhős társai vittek végbe, mig e szájhősök biztonságba vitték át drága bőrüket, túl a határon. Csakugyan sajátságos ellentét.

Ha amaz örökre gyászos fejlődésében a dolgoknak, melyekbe Magyarországot az ideologok és a szájhősök vezérlése vitte, van momentum, mely a nemesebben gondolkodót hódoló tisztelettel, a hazafit hálás kegyelettel kényszeritően tölti el, az egyszerü polgárok áldozatkészsége, a hazáért meghalni sietők önzetlen lelkesedése, a honvédségnek tragikumteljes dicsősége az.

Nem volna a magyar névre méltó, ki a

kegyeletet ezektől meg tudná tagadni, a ki meg tudná tagadni annyi nagy csatának örök dicsőségét, büszke példáját és tanuságát a nemzet ép erejének, forró hazafiasságának.

Egyszerü polgárok és katonák voltak ők; nem tudtak sokat a politika ármányaihoz, de azt látták, hogy a haza veszélyben van, azt hallották, hogy a haza védelmére hivja őket a nemzet képviselete, és mentek a harcba és végig harcolták a harcot mint férfiak és katonák, végig, a keserü végig.

Ha akár a honvédeket, akár ama conservativ államférfiakat, a kik mint belátó államférfiak, a magyar királyi házat a magyar hazától elválasztani nem tudták, vádolni hallom, egyaránt az jut eszembe: vajjon hogyan lehet vádolni a szerencsétlent, bármi lett légyen sorsa, ha azon választás elé állittatott: veszni hagyni vagy anyját vagy apját?

A vád azokat illeti csupán, a kik az egyaránt szent kötelességek ily kiegyenlithetlen conflictusát idézték fel.

A nemzet öntudatra ébredése.

Az 1825-iki évvel kezdődik tulajdonképen a magyar nemzet teljes öntudatra ébredésének igaz dicsteljes korszaka. Az igát mindenki megutálta, igaz magyar szabadság után epedett minden sziv. Az ország legnagyobbjai nem nézhették egykedvüen a földhöz ragadt, szabadságától megfosztott jobbágyság nyomorult helyzetét. A szabadság eszméjétől részegült meg minden hazafi és a szabadság kiterjesztését mindenkire, óhajtá minden nemesen, önzetlenül érző szív. Az 1832—36-iki országgyűlés tárgyalásának legfontosabbikát képezi az urbéri telek-kiváltság. Sokan mondják, hogy a jobbágyságot csakis Kossuth Lajos szabaditá fel. Ő a megkezdett munkát betetőzte — a megpenditett eszmét, melyet győzelmes előretörésében senki meg nem akadályozhatott, melylyel minden komoly hazafinak számolnia kellett, megtestesitette. Emlékezetes marad az 1847-ki pozsonyi országgyülésen a közteherviselés, örök-váltság és ősiség eltörléséről mondott következő beszéde:

„A magyar nemességet egy ezredév históriája a nemzet létélének talapzatává szentelte föl. Ő irta be a magyar nevét, a jövevény nemzet nevét. Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltek, de azt nem, melyet belé a magyar nemeség férfi karja írt. Ő vívta első sorban az ország létélének harczait, ő volt Európa táborszeme századokon át, s minden viharok között is nem tünt fel korszakot alkotó eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést ne talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő müve. És a közben a magyar nemesség az, mely jármot tűrni nem tanult meg, mely a szabadság aranyfonalát soha kezéből ki nem eresztė, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egyik osztálya sem dicsekedhetik, azon históriai emlék, hogy mióta ez az ország Magyarország, itt az abszolutizmus törvényesítve nem lett soha . . . . Ha óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses históriai előnyei föntartassanak, annak csak egy utja van, az, hogy az élettel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon. Uj tényezők vannak a küszöbön, bebocsátásuk feltartóztathatlan és a lemondás érdeme s így annak bére sem lehet többé e nemesség egyedüli sajátja“.

Beszéde után az örök-váltságnak a földes-urak kárpótoltatása mellett valósitása kérdésére, valamint az ősiség eltörlésére nézve országos bizottmányok küldettek ki. A három választmány munkálatát a következő tavasz márczius 15-ki nagy ereményei félbeszakitották, midőn a közteher viselése az örökváltság és az ősiség eltöröltetésének elve egyszerre kimondatott.

Bocsánatot kérek, ha az eseményeknek elébe vágtam és a chronologikus rendszertől egy kissé eltértem. Az 1832—36-iki országgyülésnek, mint már jeleztem, legfontosabb tárgyalását az úrbér képezte.

Kossuth Lajos életrajza.

Kossuth Lajos nemcsak hazánk, de a világtörténelem e kimagasló alakja, Zemplénmegyében, Monokon született 1802-ben. Atyja Kossuth László szerényebb viszonyok közt élő köznemes, anyja tyrlihingeni Wéber Sarolta volt. Tanulmányait Nagyszombatban, Eperjesen, Pozsonyban és Pesten végezte, melynek befejezte után Sátoralja-Ujhelyen ügyvédi irodát nyitott és egy ideig Szapáry grófnő jogügyi tanácsadója volt. Szemere B. e korból írja: hogy Kossuth erkölcstelen kártyás és kicsapongó volt, hogy elcsábitotta a fiatal nőket és a szép kávéslányt, midőn gyalázatba hozta, magára hagyta, mint Szapáry grófnőnek jogügyi tanácsosa, nyilt házat tartott, túlbőven költekezett, kártyázott, sőt egy alkalommal kártyaadósságainak fizetésére, még a reá bízott idegen pénzhez is hozzányult, s csakis az volt a szerencséje, hogy azzal a grófnővel, kinek pénzét elkölté, állitólag viszonya lett volna. Martini „Bilder aus dem Honvédleben“ 2-ik kiadás 208—211. Alapos

törvényismeretével, fáradhatatlan szorgalmával és ragyogó ékesszólásával már Sátoralja-Ujhelyen feltünt, hol a megyegyüléseken csakhamar az ellenzék félelmetes vezérszónokává és irányadójává nőtt. Tevékenységének és szereplési vágyának csakhamar elégtelen tér: nyujtott a szűk korlátu megyei élet. Hogy országos terjedelmű működést fejthessen ki, Pestre költözött. Később pedig felhagyott az ügyvédeskedéssel, melylyel sohase rokonszervezett valami nagyon. Az 183²/₃-ki pozsonyi országgyűléseken mint követ absentium legatés jelent meg és báró Wesselényi Miklós ajánlatára „Országgyűlési tudósitások“ czimen egy irott ujságot szerkesztett, hogy a hiányzó hirlapokat pótolja.

E kézzel irott lap először csak száz példányban jelent meg, de mind jobban s jobban terjedt, mert a beszédek száraz leirása mellett Kossuth lángelméje birálatának csiráit is magában rejtette s a beszédek mellett kritikát is gyakorolt, a parlamenti életnek irányt jelölt, a szabadabb eszmék mellett akkor még szokatlan, egészen meglepő élénkségű irálylyal szikrázó szellemmel és elragadó ékesszólással lelkesitett. A lapnak rendkivüli hatása levén a közszellemre, a bécsi kormány nem nézte szivesen s végül be is tiltotta. Kossuth ezt önkénykedésnek nevezé s erélyesen tiltakozott ellene, sőt egyenesen ellene

szegült, a miért aztán elfogták s két évi huzavona után 1838-ban négy évi fogházra itélték. A négy esztendőből azonban hármat kegyelem folytán elengedtek neki s már 1840-ben megnyilt börtönének ajtaja. Azt az egy esztendőt, melyet a munkácsi vár kazamátáiban töltött, nagyon jól fölhasználta Kossuth. Semmi foglalatossága nem lévén, önmagát képezte. Rendkivül sokat tanult, sokat elmélkedett, sokat jegyzett. És ez egyév alatt tanult meg francziául és angolul is, melynek későbbi bujdosása alatt oly nagy hasznát vette.

Börtönében egy egész politikai rendszert is dolgozott ki, melynek megismertetése és terjesztése végett 1841-ben a Pesti Hirlapot alapitotta. A lap szellemesen volt szerkesztve, czikkei élénken megirva s igy sikerült rövid idő alatt egész tábort csoportositani maga körül és valóságos hatalommá fejlődni. Széchényi István a békés fejlődés apostola és Dessevffy, a trónnak rendithetlen hive. Kossuth éles irányu hirlapja ellen bár többször fölszólaltak s szenvedélyes izgatásait helytelenitették, Kossuth táborát még e nagy tekintélyek és tiszteletreméltó férfiak se bonthatták meg, sőt fölszólalásaik csak növelték Kossuth népszerüségét. 1844-ben Landerer, a lap kiadótulajdonosa, a bécsi kormány intelme folytán a lap eddigi irányától eltérő politikai irányt kivánt,

Kossuth visszalépett a Pesti Hirlaptól s főfigyelmét hazánk közgazdaságának és iparának emelésére forditotta.

Több társával egyetemben „Védegyletet" alapitott, melynek tagjai arra kötelezték magukat, hogy csak hazai iparczikkeket vásárolnak és viselnek. 1847-ben Pestmegye képviselőjévé választotta. Az országgyülésen is csakhamar középponttá tudta magát tenni. Nagy esze, fényes szónoki tehetsége, világos előadása, helyes és gyors itélőképessége előtt mindenki meghajolt. Csakhamar ő ragadta kezébe az ellenzék zászlaját és uj, nagy, szokatlan, merész eszmék pengetése által közfigyelmet keltett. A nemzet egyenjogusitását, Magyarország függetlenségét, az előjogok eltörlését, a nemesség megszüntetését, a jobbágyok fölszabaditását, az államterhek közösé tételét annyi ékesszólással sürgette, hogy tehetségei előtt még ellenfelei is tisztelettel hajoltak meg. 1848-ban a franczia királyság bukásának híre Pozsonyba jutott. Kossuth fölhasználva az izgatott hangulatot, márczius 3-án egy rendkivüli hatásu beszédben fölszólitotta a rendeket, hogy küldöttséget küldjenek a királyhoz Bécsbe, mely a fenti reformokat és felelős miniszteriumot követelje. Az orsszággyűlés elfogadta Kossuth inditványát, föliratot intézett V. Ferdinand királyhoz, melyet az összes képviselők aláirtak. A föliratot Batthyányi

Lajos és Kossuth Lajos vitték föl Bécsbe, hol március 15-én lelkesedéssel fogadtatának és a királytól óhajaik teljesitését meg is nyerték. Az első felelős magyar miniszterium 17-én összeült, benne volt Kossuth is mint pénzügyminiszter, de voltaképen az egész miniszterium esze, lelke, éltető eleme volt.

A miniszterium megalakulására a horvátok elkezdtek nyugtalankodni. Jellasich a bécsi udvarból kapott bátoritás folytán különféle nehézségeket igyekezett a miniszterium elé görditeni és teljes erejével rajta volt, hogy kellemetlenségeit növelje. Kossuth sejtvén a vihart, minden erejével sietett az ország pénzügyeit mielőbb rendbe hozni. Egyúttal eszméi hirdetése és terjesztése végett Kossuth Hirlapja címmel egy uj lapot is alapitott. Ekkor történt a bécsi kormány részéről a legvégzetesebb lépés, az országgyűlés fölfüggesztése. A miniszterium föloszlatása után a honvédelmi bizottság elnöke lett s tevékenységével sikerült a kormányt egymagának pótolnia; a nemzet őt mint kormányzót tekintette. — Ily állapotok között csakhamar kardra került a sor. Kossuth szenvedélyes természete a vésztől se rettent meg, a legnagyobb válságba merészen belement, nyugalmat nem ismerve fáradhatatlanul szervezé a honvédséget és rövid idő lefolytával Ausztria hadai elé hadsereget állithatott, melynek ha legénységét ujon-

cok alkották is, de vezetése bizonyára kiállta a versenyt Ausztria seregének vezetésével.

Midőn 1848. december havában a főváros az ellenség kezeibe került, Kossuth és a magyar kormány Debrecenbe költözött s onnét intézték a szabadságharcot. Ott mondták ki 1849. április 14-én a mindenütt megdöbbenést keltő határozatot, hogy: „Magyarország független és a trónt addig bírt uralkodóház ebbeli jogától meg van fosztva.“

Ekkor mint valóságos kormányzó ünnepiesen bevonult a fővárosba, melyet időközben Görgey visszafoglalt. Dembinsky hadvezérrel egy fontos haditervet dolgozott ki, mely szerint a magyar hadseregnek két nagy hadoszloppá kellett volna egyesülni és Ausztriába valamint Galiciába betörni: hol a forradalmi elemekkel egyesűlve megerősítette volna magát. De e terv Görgey határozott ellenállásán hajótörést szenvedett, kinek eltérő nézetei és önálló föllépése közte és Kossuth között napról-napra feszültebb viszonyt teremtett. Kossuth a nemzet erejében mindvégig bizott, de midőn a veszteségek hosszu sora után a Temesvár melletti nevezetes csata is elveszett, a nemzet jövője felett kétségbeesve 1849. augusztus 11-én minden hatalmat Görgey kezébe tett le s augusztus 17-én átlépte a magyar határt, megelőzőleg azonban a koronát és a koronázási jelvényeket, melyeket

Madarász Lászlóval Pestről magukkal vittek, Orsovánál a magyar földben elásatta és Törökország területére menekült. A korona elásását és föltalálását a következőkben ismertetjük:

A korona elásása.

Ipolyi Arnold a korona monografiájában az elásásról számos adatot közöl, melyek különösen azért fontosak, mert az egyik szemtanu Házmán Ferenc elöadásán is épülnek. Mikor a kormány 1849-ben kénytelen volt Pestet ujra elhagyni Kossuth és Dusek azt kivánta. hogy a korona a fővárosban maradjon, de Szemere Bertalan ellenkezett és követelte, hogy a koronát elszállitás végett adják át neki. Igy vitte Szemere a koronát Szegedre, hol már el akarta ásni egy lakatlan házban, majd julius végén Nagyváradra, Aradra, Lugosra, Karánsebesre, hol a királyi ékességeket magában rejlő ládát Fülepp kormánybiztosnak adta át, azt mondva, hogy fontos iratok vannak benne. Fülepp vállalkozott, hogy a ládát elrejti ipja, Hoffman egyik bányájában. De még sem cselekedte meg, mert nem kerülhette volna ki a bányászok figyelmét, s egy uri asszony, kinek udvarán menetközben etettek, azt kérdezte, hogy a szekeren levő ládában a magyar korona van-e? Mikor Fülepp ezt elmondta Szemerének,

az gyanakodott, hogy megbizottja csak ki akarja tőle tudni a titkot. A hadsereg már mindenfelé lerakta a fegyvert, tehát Szemere is a határra Orsovára sietett és töprenkedett, mi tevő legyen a koronával? Egyelőre egy lakatlan házban ásta el, és tüzet rakott fölötte, hogy a friss ásás ne lássék. Közölte a dolgot gróf Batthányi Kázmérral, ki ezt mondta rá, hogy törje össze a koronát, ugy vesse a Dunába. Szemere végre az elásásra szánta el magát. A súlyos ládával egymaga nem birt, beleavatta hát a dologba Grimme Házmán Ferenc helyettes államtitkárt és Lórodyt, ki „becsületes magyar."

Házmán a dolgot úgy beszélte el Ipolyinak, hogy Szemere Bertalan Orsovára jövet titkolta a láda tartalmát, s csak azt mondta, hogy fontos irományok vannak benne. Házmán nyiltan kijelentette, hogy ő a ládában a koronát gyanitja; mire Szemere azt mondta, hogy nem titkolódzik tovább, ha már úgyis sejtik a dolgot; de nem tudja hova rejteni a koronát, sőt kénytelen lesz a Dunába dobni.

Házmán ez ellen állást foglalt, kinyilatkoztatta, hogy ő ezt a szándékot a többiek segitségével meg fogja akadályozni. Reá birta Szemerét, hogy a koronát az elhagyott házból bátorságosabb helyre vigyék. A korona ládája kis szekéren állott az udvaron. Házmán és Lóvody kimentek a vidékre

az elásásra alkalmas helyet keresni. Házmán mikor visszajöttek, Egressy Gábor eladó lovait fogta a szekérbe, az alatt az ürügy alatt, hogy ki akarja őket próbálni. Mind a négyen felszállottak a láda mellé. Csalitos vizjárta helyre mentek, az Oláhország felé vivő uttól balra. Itt ásták el a nemzet kincsét. Megjelöltek egy fát, mely a helylyel és a térrel háromszöget alkot. Grimme lerajzolta a helyet, s a képet átadta Szemere Bertalannak. Szemere, mielőtt Vidinből menekült, a titkot közölte gróf Batthányi Kázmérral, Füleppel és később Párisban gróf Teleky Lászlóval.

Házmán Ferenc elbeszélése és Szemere Bertalan gyanitása szerint nyilván Kossuth is tudta az elásás helyét. Kossuth Törökországban kérdezősködött is Házmántól a korona felől és látszott, hogy fáj neki, hogy a volt államtitkár nem akarja őt beleavatni a titokba.

Szemere Bertalan egy, kevesektől ismert névtelen verses pemfletjében (Lombok és Tövisek, forradalmi jelképek) a Kossuthról szóló epigramm mellett ezt jegyzi meg csillag alatt: Kifutásakor Kossuth a koronáról nem gondoskodott, sőt Budán akarta azt hagyni. Egy oktalan által csak Kutahiában értesitették, hogy elrejteni sikerült. Kossuth Londonba jutván, utóbb onnan embereket küldött Magyarországba a koronát felvenni, és azt neki hozni. Mint mindig, akkor is rosszul választván

embereit, közülök egy a kincset az osztráknak elárulta. Igy vesztette ő el a hazát is, a koronát is.

Hiába tagadja Helfy, hogy Kossuth a koronát ki akarta magának csempésztetni Londonba. Adatai nem egyeznek meg az igaz történettel

A korona megtalálása Orsovánál.

A korona elásásának helyét Viddinben már nyolcan tudták u. m. Szemere, Házmán, Lóvody, Grimm, gr. Batthyányi Kázmér, gróf Teleky László, Fülepp Lipót és Kossuth Lajos. Midőn Korger a Duna-parttól kiindulva az Allion hegység irányában parallel árkokat kezdett ásatni, akkor az emigració is tudta, hogy a korona rejtekhelye nem sokáig fog titokban maradni. 1852-ben a semleges területen is, mint mindenütt, nagy vízáradások voltak. Kossuth Magyarországba titkos ügynököket küldött, hogy a magyar korona rejtekhelye körül kémleléseket tegyenek; de ezek mielőtt feladataiknak megfelelhettek volna, elfogattak és Bécsbe kisértettek. Kossuth 1853. évi május havában Wargha Istvánt, az 1848-iki magyar kancellária titkárát küldötte Magyarországba, hogy a koronát rejtekhelyéből kiássa és kiküldje. Az osztrák rendőrség nyomára jött ezen kiküldetésnek. Warghát Posgánál elfogták és Bécsbe

vitték. Sokáig vallatták, végre négy havi vallatás és igéret után elárulta a titkot 150,000 forintot kapott a feladásért s ezzel Angliába ment ki, a hol szivarüzletet nyitott, de megbukott, és később mint nagyváradi főjegyző halt meg 1876. március 12-én.

*

Törökországban Kossuth L. fölismertetvén, először Viddinbe, azután Sumlába, majd pedig Kutahiába vitetett. Ausztria természetesen sürgette a török kormánynál Kossuth kiadatását és fenyegetődzésekkel akart célt érni, de másfelől Anglia és Amerika szabadon bocsáttatását követelte. A török kormány végre is az utóbbi hatalmaknak engedett és Kossuthot szabadon bocsátá. Kossuth azután Angliába utazott, hol mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadták. Angliából Amerikába ment, hol még lelkesebb fogadtatásra talált. 1853-ban visszament Angliába, hol irodalmi munkálkodással foglalkozott s a mellett nem szünt meg Magyarország fölszabaditása érdekében működni. S e végből összeköttetésbe lépett Európa összes szereplő egyéneivel u. m. Ferini, Garibaldi, Recatoli és Cavourral, Olaszország legnagyobb radikalistáival. Londonban magyar bankjegyeket nyomatott, de jogosulatlan pénzverése miatt, az osztrák kormány pert akasztott nyakába. A pör

1861. jun. 12-én ért véget, és az véget nemcsak megtiltotta Kossuthnak a pénzverést, de a pör költségeiben is elmarasztalta. Kossuth erre elhagyja Albiont és Olaszországba Milanóba költözött, ugy, de minden nevezetesebb vivmány nélkül. 1859-ben végre, midőn az olasz háboru kitört, III. Napoleon francia császár hajlandónak mutatkozott Magyarország egy ujabb fölkelését, a mit Kossuth tervezett, segélyezni. A tervet azonban a villafrancai békekötés megdöntötte. Ekkor Kossuth Angliába ment s ott félrevonulva élt.

A kiegyezés és királykoronázás minden politikai üldözöttnek kegyelmet hozott s igy Kossuthnak is, s Pécs városa nyomban meg is választotta képviselőjévé, de Kossuth a kegyelmet visszautasitotta s igy termeszetesen a mandátumot is. 1877-ben Cegléd városa választotta ismételten képviselőjévé s 100 tagu küldöttségel kérte meg, hogy térjen vissza hazájába és fogadja el a város megbizását. Kossuth ekkor már olasz földön lakott Turin városa mellett, Baraconban, de Cegléd meghivása is sikertelen volt. Itt aztán teljesen visszavonulva a tudományoknak és iratai rendezésének élt 1894 márc. 20-án bekövetkezett haláláig.

Az úrbér.

Az urbér: a földesúr és jobbágy közti viszony rendezése. Kezdetben a jobbágy vagy szerződéses, vagy földhöz kötött rabszolga volt, urának személyével, családjával, ingóságával tulajdona; élt abból, mije a földesúri kilenczed és papi tized, vagyis termékének ötöde után megmaradt. Az úrbért 1768-ban Mária Terézia kormányilag rendezte s az 1791-iki országgyülés ideiglenesen jóváhagyta. E szerint a sürübb lakosu felföld és a kevésbé népes alföld arányában a jobbágytelek nagysága 16—24 hold szántóföldben és 6—22 hold kaszáló rétben volt megállapitva. Ettől fizette a paraszt: a megyei és hadi adót, földesurának az ötödöt, a mennyiben a földesurak a tizedet a papoktól birták bérben: füstpénzül egy forintot. A kisebb adókat, u. m. minden telektől két tyúkot, két kappant, 12 tojást, egy itcze vajat, harminczan egy borjút, a bárány s méhkas adót az új úrbér eltörölte.

A jobbágy marhája a földesúréval közös legelőre járt. — A legelő elkülönzésre, s a telek összesítésre külön törvény hozatott. — Hol erdő s nádas volt, innen a földesúr tüzelőt és építésre valót ingyen adott. Ez is utóbb elkülönzés alá jött.

A pénz- és termény-adón fölül tartozott a jobbágy földesurának 52 igás, vagy a helyett kétannyi gyalog napszámmal, négy napi hosszú fuvarral s a vadászatra háromnapi hajtással. Tizenkét veréb — és hat varjufejnek évenként beszolgáltalása is követeltetett a jobbágytól. A földesúri roboton fölül hajtatott a paraszt a megyei közmunkára, útcsinálásra, folyószabályozásra, a falu és pap földe megmunkálására. És ha nem ment, vagy nem mehetett, ütötte, verte az uraság hajdujától kezdve gazdatisztein föl a földesúrig, a megye hajdujától az alispánig minden uradalmi és vármegyei tisztviselő, a falusi biró, a katona stb. — Politikai s polgári joggal a paraszt nem birt. Birája saját földesura volt az úri széken, föllebbvitel a vármegyei törvényszékre, onnan a helytartótanácshoz.

A jobbágytelket biró nemeseket tekintve, a nemesi kiváltság és nem-adózás hősei sokat küzdöttek a mellett, hogy ezek a vármegyei s közadó alá ne vétessenek; de a többség azon elvnél fogva, hogy a jobbágytelek minden adónal

alapja, s a ki annak hasznát veszi, terheit is viselje: az elvet kimondotta, törvénybe is igtatta, de végrehajtva nem lett. A kormány s a pártok, a jobbágynemeseket, mint korteseket politikai céljaikra fölhasználván, midőn utóbb a jobbágytelkek fölbecslésére és váltságára került a sor, minthogy a nemes jobbágyok nem adóztak telkeiktől úgy mint a parasztok: eddig használt telkeik birtokától elestek.

A karok és rendek táblája az úrbéri viszonyok rendezésében nemcsak a földesurakról, de a parasztjobbágyok személyét s vagyonát biztosító polgári jogokról is gondoskodott; jelesen, hogy a jobbágyok tartozásaikat földes uraiktól kölcsönös egyesség utján megválthatják s ezzel telkeiknek szabad tulajdonosai lesznek; az úri székek a jobbágyok egymás közti pöreiben ítélnek; ha ellenben a földesúr, mint peres fél áll jobbágyával szembe: a vármegyei törvényszéket illesse a biróság; a jobbágyokra nézve is kiterjesztessék a Verbőczy 1 : 9 (Partis primae titulus nonus) hogy őket törvényes itélet nélkül elfogatni s testi büntetéssel illetni nem szabad, és hogy a jobbágyok saját ügyeikben, ne mint eddig földesúraik, de személyesen is vagy vallott ügyvédeik által pörlekedhessenek. Az úrbéri telkeknek minden községben megállapítása s ezekben a negyed-, fél-, háromnegyed- s egész telkes jobbágyok-

nak fölszámítása; utóbb, midőn a telkeknek ingóság gyanánt adásvevése megengedtetett s több telek egy kézbe került: nagy fogyatkozás lőn az igás marha-létszámban, ezzel a közmunkaerőben, a lelkész párbérében, mert az imént telkes gazdák, független választó polgárokká, napszámos proletárokká lettek.

Az úrbérnek 1833. elején megkezdett tárgyalását az alsó tábla azon év közepén bevégezte, s a főrendiekkel váltott több rendbeli üzenet után az év vége felé közös ülésből a király elé terjeszté. A kilencz hónap mulva leérkezett királyi leirat, nem épen akkor ugyan, hanem későbben a földesurak és gazdatisztjeik kezéből kivette ugyan a jobbágy-verő botot; azt is megengedé, hogy a jobbágyok saját személyökben pörlekedhessenek; de a jobbágynak csak tartozásai megváltásába egyezett bele, nem egyszersmind a telekváltságba, hogy az a parasztnak szabad tulajdonába menjen át; úgy, hogy a jobbágy tartozásai megváltása után is, személyére nézve földesúri hatóság alatt maradjon. A monarchia t. i. a vele szövetkezett hierarchiával és aristocratiával, a fölszaporodó szabad polgároktól, s ezzel a demokratia fölülkerülésétől tartott. Ezért kivánta a földesurak egy része továbbra is hatalma alatt tartani a jobbágyok millióit. Az érdem azonban az alsó táblán annak említett

vezérszónokaié, a felsőn pedig főleg a gr. Andrássyaké, gr. Széchényi Istváné és br. Wesselényi Miklósé, a kik nevök fényét, ékesszólásuk egész hatalmát vetették a latba, csak hogy az alsó táblán elfogadott törvényeket a felső tábla is elfogadja. S itt különösen br. Wesselényi-t, mint a felsőházi ellenzék vezérét kell kiemelnünk, a ki bámulatos kitartással küzdött ez érdekben. Kölcsey följegyezte Napló-jában, s gr. Teleki Domokos fölölte a m. tud. akadémiában tartott Emlékbeszédében: hogy az úrbéri ügyek rendszeres bizottsági munkák előtt napirendre tüzése, a vallási sérelmek orvoslása, a lengyel-ügyben nyilvánult rokonszenv, a sérelmi térről az alkotás mezejére átlépés s a Részek (az Erdélyhez csatolt négy magyar vármegye) Magyarországhoz visszakapcsolása kiváltképen az ő sürgetésére jött napirendre s jutott diadalra.

Az úrbéri telekváltsági viták az alsó táblán.

A jobbágytelkeknek megváltás után szabad tulajdonát megtagadó kir. leirat a népjogért harcoló karokat és rendeket izgalomba hozta, mely a főrendeknek patrimonialis jogaik melletti dacos küzdelme által még inkább növekedett. Az országgyülés vezérszónokainak beszédét a

történelem számára itt is fentartani szükségesnek látjuk.

E tárgyalást Höke után a következőkben ismertetem:

Kölcsey egyebek közt igy szólott: „Szabad költözést nyert a jobbágy: való. De azért lehet-e már őt szabadnak mondani? El öröltetett az örökös jobbágyság. Miként? Az adózó elhagyhatja urát. De hová mehet? Más urhoz. A külömbség csak az: eddig szolgált folyvást egy urat, most már egymásután szolgálhat többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát — a királyi válasz után — örökös jobbágy lenni mindeddig meg nem szünt, bizonyosan csak akkor szünik meg, midőn az örökváltság által a tulajdonmegszerezhetés neki megadatván, a szabadságból saját erejével fölemelkedhetik.“ A lángkeblű szónok beszédét igy végezte:

„Fájdalmas érzéseim közepett is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most magára forditá, s e tett által fölhatalmazva érzem magamat kikiáltani, s ezen kiáltás elébb-utóbb kilenc millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavitó országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdon-szerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott, s az, a ki ezen

jótékony szándéknak ellenveté magát: a kormány volt! Igenis a kormány volt. A mi minket illet, mi a nép iránti kötelességhez e részben mindeddig hívek valánk! nincs egyéb hátra, mint hogy ennek teljesitésében tovább is szent állhatatossággal megmaradjunk."

Deák Ferencz igy nyilatkozott: „Kettős volt ez úrbéri munkálatban a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk, t. i. engedmények által tüstént segitni szükségeiken de a jövendőre is figyelmezve, egyszersmind önérzetüket az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a keblükben szunyadó hatalmas erőt, az iparkodásnak leginkább szabadság és tulajdon által növekedhető varázserejét. — A megváltott községekben a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonossága folyvást növekedik, ezekben a gondos iparkodást s az abból származott jólétnek kedvesen meglepő képét mindenhol lehet látni. Szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban minél több efféle csinos és boldog helységek támadnának. Kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegény lakositól, hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzók? Azt fogják sóhajtva válaszolni: az által, mert szabadok és szabadság által boldogok. Van igenis

a népnek szivében egy ösztön, mely ha századokig szunyadott is, örökre kialudni soha sem fog; és ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani, mert végre gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesb czélra, hazánk nagyságának emelésére, a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni. . ."

Nagy Pál éles beszédéből is közlünk néhány jellemzetes helyet. „Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzés elveiből egyáltalában nem lehet demokratiát következtetni, mindenki belátandja, kinek egy kis fogalma van a demokratiáról. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában lenni hiszi magát, azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minélfogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevésbbé alkalmas a respublikára, miután annak külön rangú, nyelvű lakosai egymást a köztársaság első éveiben bizonyosan fölemésztenék. Az egész nemzet szereti királyát, szabadságát és a népet, és néhány dicséretes kivételekkel csak azon oligarchiát nem szereti, mely magát kevélyen az egész nemzet fölé emelni szándékozik. . . Ezen oligarchia abba helyezi a haza boldogságát, hogy midőn kastélyának ablakain kinéz, mindent, a mi látkö-

rébe esik, tulajdonának nevezhessen, pálcája előtt mindenki remegjen, s midőn vagy 30 paripával és 300 vadászebbel a rókavadászaton a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földművelő tulajdonos, a ki elég vakmerő legyen az ifjú úr lova kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: Istentől volna a te fenséged? nem! te tyrann vagy. — De előre is látom, hogy mindennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyéket elcsábítja. . . Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért, a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit föláldozza, hihetetlen; azért teljes bizalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy még egyszer ő felsége elé fog terjesztetni, nem fogja hű népét legszentebb reményeitől megfosztani.“

Kormányi izgatás az örökváltság ellen.

Az úrbéri telekváltság az országos előmunkálatban s a vármegyei követek utasításában is meglévén, a demokrata elvnek kortesekkel megbuktatására s a követi utasításnak e tekintetben megmásitására, a kormány szétküldé a megyékbe főispánjait. Néhány vármegyében a kormánycsiny sikerült: másokban nagy izgalmat keltett. Tolnavármegyében egyebek közt a gróf Festetics fivérek dolgoztak a kormány részére; Bezerédy István pedig, az országos kisdedóvó intézet és selyemtenyésztés egyik alapitója, kit követtársai az „örök igazság" szép cimével tisztelték meg, az eredeti utasitás föntartása melleti kitartásra gyüjté össze hiveit: nemcsak, de a szabad telek elvének gyakorlati kivitelére jobbágyaival szerződést kötött s azokat telkeiknek szabad tulajdonosaivá tette. Ezért a kormány — elrettentő például — királyi biztost, katonákkal, ágyúkkal küldött a vármegyére, mely förgeteg azonban

minden kártétel nélkül elvonult. A szabadelvű és kormánypárt egymás ellen nagy számu kortesekkel küzdött, mégis Bezerédy maradt győztes. A kormánypárti kortestanyák rendes gazdája, szállítója, élelmezője, itatója Festeticsék tisztartója: Pecsovics, — Bezerédyéké: Kubinszki vala. Pecsovics nevéről ragadt el a kormány és általában az absolutismus pártjára a jellemző országos elnevezés. Tolna uradalma, melyet a gr. Festeticsék 1750 óta birtak s előnevöket innen vették, a kortes- és egyéb költségek miatt más kézre került. — Beregvármegyében, a főispánnak, gróf Vaynak és követének Füzessérynek sikerült az utasításnak kortesek általi megváltoztatása. Tisza Lajos, Biharvármegye követe, ki a főispán működéseinek ellenaknázására s elvtársainak az ügy mellett megtartására Pozsonyból megyéjébe rándult, Füzesséryvel Debrecenben összejött, hol ennek szemére hányta elvtagadását. Füzesséry Tiszát torkon ragadta, ez pedig amazt nyakon vágta. Mindkettőnek le kellett mondania követi állásáról.

Következményeit tekintve, nagy fontossággal birt Szatmárvármegye követutasításának megváltoztatása. Kölcsey ez elvváltozást nem tűrhetve, követi állásáról lemondásra határozá el magát. Barátai megkisérlették új közgyülésre hivatkozással lemondásáról lebeszélni. Ámde a kormánypárt korteseinek maradó nagyobb száma lesza-

vazta a maradó kisebbséget, a követi kar szabadelvű pártjának nagy sajnálkozására Kölcsey az országgyülésen többé részt nem vett. Az ifjuság erre rázendité kedves szónokának távoztán a bús nótát: „Bécs városból nyugatról keletre hidegen fúj a szél stb.“ — Báró Wesselényi Miklós különösen minden lehetőt elkövetett, hogy az ő angyallelkű, de acéljellemű s magas műveltségű barátját, az ország tanácsában, melynek ékes szavával és tollával egyaránt diszére vált, a közügynek tovább is megtarthassa. Wesselényi, ki az akkori erdélyi országgyülésen a kormányt éles szavaival és engedély nélküli kősajtójával úgy megsértette, hogy az által közkeresetet vont magára, most a szatmárvármegyei gyülésen oly beszédet tartott, melyért Magyarországon is a királyi ügyész által fölségsértési pörbe fogatott. Azt mondá ugyanis beszéde végén: „Háromszáz év óta viseli a bécsi kormány a magyar nemesség ellenében a parasztvédő álarcot, melyet ha fölvonnánk, látnók mégis mennyire meghíztak izmai a paraszt zsírján. E kormány képes arra vetemedni, hogy föluszítsa a parasztot, kinek dühe elől megvéd ugyan, de akkor jaj nekünk, mert akkor szabad emberekből rabszolgáivá tesz bennünket.“ — Uray Bálint elnök-alispán erre megrovásában higgadtságra s mérsékletre inté a szónokot; de a beszéd híre tovább ment, idősb-

gróf Zichy Ferenc bihari főispán följelentésére megindíttatott Wesselényi ellen a vád, — melynek folyamáról s eredményéről alább lesz szó, — melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges dolog. Ezt kellene minden kivételeivel és megszorításaival a nem nemesekre is kiterjeszteni: a közbiztonság ez által szenvedni nem fog, inkább biztosítva lesz minden polgárra nézve. Ha engem, számos példák és köztapasztalás ellenére meggyőzhet valaki arról, hogy a privilegium több műveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes-polgártársaink élhetnek és bírhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a kiváltság biztositja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva, kész leszek elismerni, hogy az ilyen kiváltságolt, jó erkölcsű művelt osztály különös kedvezésre méltó s a közbátorsági törvények oltalmát is csak ő érdemli meg. Gömör követe (Lamotte, francia emigrans ivadék, ki többek közt azt mondá: mit ér nekem a szabadság, ha mindenki szabad!) például Angol- és Francziaország törvényeit hozta föl s állitá: hogy ott is, kit a constabler vállán pálcájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellenállni nem mer, habár első pair is. De az előadásban magában van meg a felelet: mert a törvény szentsége oly tiszteletben áll, hogy a pair és polgár kénytelen engedni az őt letartóz-

tató constablernek. Nálunk, a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. (Palócy megjegyzé, hogy Angliában a rendőr, ha vállát illeti is meg valakinek: engedelmeskedik; nálunk ha a hátához verik, sem fogadnak szót.) Vasvármegye követe azt állitá, hogy a jobbágy nálunk minden sértés ellen biztosítva van, mert a földesúr violentialis per utján megboszulja jobbágya sérelmét. Természetelleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem kereshet, hanem a törvények oltalmának fölhivását földesura kegyelmétől kell várnia. Ily esetekben pipa és kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására. Árvavármegye követe azt mondá: ha nyolcz-századig el lehettek adózóink e törvény nélkül, ellehetnek még pár évig. — Évezredekig el lehetett a világ kereszténység nélkül, tehát el lehetett volna tovább is, stb."

Nagy Pál: „Mit csinálnak sok helyen a földesurak s goromba tisztjeik? szükségtelen említenem. Tudjuk azt is, hogy a szolgabíró, esküdt, commissarius, sokszor csak úgy rögtönözve, jól megvágatja a szegény embert; gyakran büntetlenül a katonatisztek is, lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek s az elő-

fogat nem jő hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes bíróra. Ezen égbekiáltó visszaéléseket valahára meg kell szüntetni, stb.“

Balogh János: „Elveszett immár az általunk javasolt örökváltság, el az úriszékek korlátozása, el fog veszni a jobbágy személyének biztosítéka... Hallám több ízben, a jelen országgyülés alatt említeni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratia elve, a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott moralis engedélyek elfogadására; de miután mi, a demokratiai elveket világosan kimondtuk, ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát már oly gyönge lábon áll a magyar aristocratia, hogy azt három úrbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesúr biráskodása s a pálca önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, úgy a magyar alkotmányt nem aristocratiának, hanem aristocratiai despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy valami olyan szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát kifejezni nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla és az egyházi rend a moralis engedményeket elfogadni, nem más, mint hogy a kormány, a nemzeti erő növekedése által

a maga széles hatalmának megszoritásától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristocratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik; az egyházi rend pedig saját érdekei kockáztatásától remeg."

Ezután közbejött az egyházi rend tizedkérdése, hogy miután a főpapok a jobbágyok e termék-adóját sem a népnevelésre, sem bandériumokra, hanem egyébként is bő jövedelmeik gyarapitására — forditják, egyszerűen töröltessék el; de azt a többség elvetvén, inditványoztatott, hogy ne a földesurak, mint eddig, hanem az adózó nép maga bérelhesse ki a tizedet; a protestánsok pedig — valamint az ó-hitüeket a törvény már korábban fölmenté a katholikus papi tized alól — mentessenek föl. E fölmentés keresztül is ment a karok és rendek tábláján, de nem a főrendekén, hol a tizedélvező főpapok és azt olcsón bérlő mágnások ültek. . . . Az egyházi tizedet is, valamint a földesúri kilencedet, országos kárpótlás mellett, csak az 1849-iki márciusi hő napoknak sikerült megszüntetni.

A főrendek sok huzavonására, akadékoskodására, többek közt Nagy Pál adott erős kifejezést a karok és rendek neheztelésének: „Sok országgyülésen voltam jelen, — mond, — de a dolgok ily tárgyalását lehetőnek sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap

alatt kellene végeznünk. Unalom nélkül azt látni s hallgatni alig lehet. Ezen szomorú helyzetnek egyedüli oka a főrendek táblája. Mit cifrázzák a dolgot a főrendek? Miért nem mondják ki egyenesen, mit üzenetükből különben is kézzel foghatni, hogy az úri széket, s ott a földesúri despotai hatalmat a régi lábon kivánják föntartani. A mi rosz van intézményeinkben, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenből hasznot vonnak, azért minden javításnak ellene szegzik magukat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a földesúri tulajdon sérthetetlenségét emlegetik; ha moralis engedményeket javaslunk: ez forradalomra vezet s a dolognak vége csak az: maradjon a régi rosz. Mi javítni, segitni akarunk: de mi haszna, ha ebben a főrendek által gátoltatunk. stb."

Más alkalommal meg igy fakadt ki: „A főrendek hasztalan akarnak gátat vetni a korszellem haladásának. A földrengés megrázza a földet, összerombolja a városokat, elsülyeszti a hegyeket: egy gyermek jön s a földbe szúrt botjával akarja megállitani a föld rázkodását. Jön az orkán: fölzavarja a tengert, fölszaggatja az erdőket és az emberek műveit: jön a gyermek és egy kiterjesztett ív papirral akarja fölfogni az orkán rombolásait. Ily gyermekek a főrendek, kik a földet rengésében, az orkánt rohamában föl-

tartóztatni akarják: de jön a forradalom, mely őket elsöpri a föld szinéről." — Szintén erősen nyilatkozott egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy Kázmér, barsi követ, kijelentvén, miként a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetetlen elemének, mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájuk nem alapul törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról, s 1681-ben a soproni országgyülésen egyedül azon esetleges körülményekből támadt, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Úgy vélekedik tehát Tarnóczy, hogy azt az alkotmány minden csorbulása nélkül el lehetne törülni. — De már ezt el nem szivelheték a főrendek. Egy királyi leiratot eszközlének ki, melyben roszalás fejeztetik ki Tarnóczy beszédére. A főrendek részéről megjegyeztetett, hogy a soproni országgyülés előtt is századok óta gyakran megtörtént, hogy a főrendek — zászlós urak — külön tanácskoztak a zajos köznemességtől s ezek követeitől.

Az ezután következő idők fejleményeit Deák Ferencz jelentése tünteti fel, melyben egy egész történelmet ír és a jövőt jósolja, ha a nemzet tanácsai szerint jár el. A „Jelentés" szövege itt következik.

Deák Ferenc itélete az 1839—40-iki országgyülés törvényalkotásairól.

A fennebbiekben előadtuk az 1839—40-iki országgyülés fontosabb tőrvényeit, kiemeltük a a vezérszónokoknak a tanácskozásokban döntő befolyásu beszédeit. De hiányos lenne rajzunk s olvasóink tudása, ha meg nem ismertetnők velük Deák Ferencnek, Zalavármegye ifju követének, Hertelendy Károly követtársával megyéjökhöz az országgyülés folyamáról tett *Jelentés*-ét, mely annak örökbecsü történeti emléke, s politikai irodalmunk remeke.

E könyvben már előre veti fényét az a nagy elme, mely később mint a rhodusi toronyoszlop megvilágitotta a görög tengerszorost: úgy ragyogott Magyarország viharos korszakainak sötétében, s vezette a nemzetet a törvényesség utján, a haza és alkotmány megvédelmezése s épségben maradása nagy célja felé Ebből megismeri a tudnivágyó, a király és kormánya, a főrendek és követek háza politikáját,

a pártok müködésének inditó okát és belső rugóit, mint tükörben látja maga előtt az ellentétes elvek és nézetek küzdelmét, a diplomatai titkos törekvések és a hazafiui nyilt jogvédelem erélyes és mégis óvatos harcát; látni fogja a törvények és igazságok védelmében a legelszántabb bátorságot tapintattal és államférfiui bölcsességgel egyesülve.

A *Jelentés* irója erős logikával fogja föl és itéli meg a helyzetet, a mint az a valóságban van, rá mutat a nehézségekre, a mik sikerét akadályozzák; számba veszi a nyerés és vesztés esélyeit: mi jó következik az elsőből, mi rosz az utolsóból? megfontolja a győzelem vagy csatavesztés lehetőségeit, s igy mond róluk véleményt, így ad a teendők iránt tanácsot.

Okoskodásának alapja, tetteinek kiindulási pontja a törvény, fegyvere a logika és igazság. Csak biztosra megy küzdelembe, kozkáztatni nem szeret. Küzdelmében fő az elv, a jövő, ezt mindig megmenteni igyekszik, csak formákban enged és alkuszik. A hatalmat nem támadja meg, nem hivja ki, nem sérti, sem nem igerli és boszantja. A kormánynak és felségnek oly kimélően mondja meg az igazat s fedezi föl a törvény mellőzését, hogy lehetetlen rá azért megneheztelni, sem a miatt felelősségre vonni. A szabadságnak és alkotmánynak tántorithatlan s megfélemlithetetlen

híve. Ettől el nem áll, védelmében bátor és szilárd, az elvet és jogot semmi érdeknek s külső tekintetnek alá nem rendeli, föl nem áldozza. E nélkül a polgári életet nem tudja képzelni sem. A politikai célok megvalósitásában két elv vezeti: megvalósitani a jelenben, ha lehet, s idő és viszonyok engedik, nem kockáztatni, fentartani valósitásukat jobb időkre, kedvezőbb viszonyok bekövetkezésére, ha most ellenségesek azok. A nemzet életérdekei s aspirátiói megvalósitásában az eszményt nézi, s mikor az alkalom kedvező, a mit hidegen számit ki, a nemzet öszszes erkölcsi ereje központositásával igyekszik létesiteni. Nem alkalmas időben semmit sem kezd. A nem sikerült kezdést rosszabbnak tartja semmihez nem kezdésnél.

Ily elvek és nézetek vannak kifejtve, s Deák Ferenc egyszerü, tömött és átlátszó irályával előadva, a szóban levő *Jelentés*-ben. Magyarázója az a kor eseményeinek, felvilágositja a törvények itt-ott látszó hézagait, belepillantanunk enged az országgyülés törvényalkotó egész műgépezetébe, s képzetet ad arról, mily nehéz és göröngyös nálunk a reformok és haladás utja, mennyi átalakulási s tisztulási fokozaton kell keresztül menniök az eszméknek, s mily későn és fáradságos munka után születnek meg fontosabb kérdésekben törvényeink.

És most hadd beszéljen maga a könyv irója.

Aggodalommal lépek a nehéz pályára — így kezdi azt a *Jelentés* — fájdalmasan érezve azon nyomasztó állapotot, melyet polgári szabadságunk vérző sebei s három érdemes polgártársunk szenvedései okoztak, mely néhol rettegést, máshol keserü ingerültséget gerjesztve, sötét felhőként lebegett ez ideig, sőt lebeg ma is a nemzet fölött. Növelték ez aggodalmakat azok, a mik az országgyülés megnyitását megelőzték, s az oly pillanatok, melyekben az ellenséges kürülmények növekedő hatalma nem csak szebb jövendőnek reményét, de a jelent is veszélylyel fenyegette, melyekben az általános csüggedést csak az ügy igazsága távoztatta el, s azon meggyőződés, hogy igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, mikor már sikerhez nincs remény.

Az első tanácskozási tárgy azon sérelem volt, hogy Pestvármegye követe az országgyüléstől felsőbb hatalom által eltiltatott. Ez veszélyeztette a szabad választás jogát s a képviseleti rendszer függetlenségét. Elhatározták, hogy addig semmi egyéb tárgyat föl nem terjesztenek, míg ez orvosolva nem lesz. De ezt a főrendek nem fogadták el, sőt tanácskozás alá sem vették; tartsák a kk-ek magukat az 1879-iki XIII. törvénycikkhez — az volt válaszuk — a mi a

királyi előadásokat rendeli legelébb tanácskozás alá vétetni és tárgyaltatni. Ez a második. és pedig uj sérelem volt. Ha az elvet elfogadják — viszonzák az rr-ek — akkor az országgyülés a kir. előadások bevégződésével eloszlattatik, s a nemzet nem adhatja elé panaszait és sérelmeit; pedig a törvény világosan rendeli. a gyakorlat is igazolja, hogy az országgyülést addig eloszlatni nem lehet, míg a fejedelmi sérelmeket nem orvosolja. Ha az rr-ek elfogadják, akkor az országgyülés csak a fejedelem parancsainak végrehajtója lesz, és nem a haza közjava s boldogsága felett tanácskozás végett gyűl össze. A kk. és rr.-ek előadták, hogy állandó szabályul a tanácskozási tárgyak sorát kitüzni nem lehet. ezt azok természete, fontossága és sürgőssége szerint kell megállapitani; most pedig legelső az emlitett sérelem, mert annak orvoslása nélkül az országgyülés nincs kiegészitve. s nem képes tanácskozni.

Erre a felség kir. leiratában kijelentette, hogy a szabad választás jogát korlátozni nem kivánja, a főrendek is elállottak a kir. előadások mindenek előtti tárgyalása sürgetésétől. de a sérelmet tettleg a pesti követnek hazaszeretetből önként lemondása orvosolta meg. Ekkor a kk. és rr.-ek szabad választási joguk korlátozása ellen óvást téve, tanácskozási tárgyul a kir. elő-

adások 1-ső pontját vették elé, melyre nézve a kormánytól felvilágositó adatokat kértek, egyidejüleg pedig a szólás szabadságát illető sérelmeket is tárgyalni kivánták. Az 1790. XIII. törvénycikknek ily értelmezése s a kir. előadások elsőbbsége feletti hosszas vita ily kiegyenlitése nem csekély következményű nyereségnek volt tekinthető.

Az előleges sérelmekre nem érkezett kedvező kir. válasz. Ezek régi vérző sebei voltak az országnak; sajnos. hogy a nemzet annyiszor ismételt panaszai s felirásai sem birták rá a kormányt a törvények megtartására s azok szentségének helyreállitására. Most is csak az ország-gyülés végén érkezett azokra kir. válasz, de az még sulyosabbá tette fájdalmukat. Erdély és Galicia nem csatoltatott vissza Magyarországhoz, a só ára önkényesen állapittatik meg, az adót önkényesen rójják ki stb. Zalavármegye követei ezek orvoslásától tették függővé az ujoncadást, de az többséget nem nyert. A jelentő követek hiszik, hogy ha jövőben a rr-ek növekedő buzgósággal szólalnak fel, foganata lesz; mert csak a csüggedést nem ismerő nemzeti akarattal sikerül az, a mit eddig elérni képesek nem voltak.

A szólás szabadságán ejtett sérelmek, némely polgárok ellen támasztott perek, az itélőszékek eljárása és az ellenök hozott itéletek, melyek

polgári állásuk függetlenségét és személyes szabadságukat, valamint a köztanácskozások szabadságát sokkal mélyebben érdekelték, hogysem azok ellen a nemzet képviselői fel ne szólaltak volna. Felszólaltak azon fájdalmas érzéssel, mit a sérelem nagysága szült, s azon határozottsággal, melyet a sértett törvények szentsége s a veszélyeztetett közérdekek fontossága megkivánt, külön felterjesztésben a kormány önkényes rendeletét, a birák eljárását és itéletét törvényteleneknek jelentették ki, s azok következésének tettleges megszüntetését, az okozott sérelmek teljes mértékü orvoslását kivánták. De a főrendiház nem egyezett bele, sőt mentegette a kormányt és biróságot, s pártolta azt, oly elveket állítva föl, melyek a két tábla közt az egyességre jutást lehetetlenné tették. A főrendek ezen izenete fájdalmasan lepte meg a kk-at és rr-et, s második izenetökben részletesen fejtették ki nézeteiket, a mit törvényekből és polgári alkotmányunk lelkéből meritettek, s a mit a nemzet nevében mondottak, hiszik, hogy az a nemzet akarata volt, s ügyök és kifejtett elveik igazsága felett nyugodtan várják a jelen s jövőkor itéletét.

A főrendek arra szólitották föl a kk-t, hogy a sérelmi panaszokat s elvek vitatását mellőzzék, s alkossanak a fenforgó tárgyakról uj törvényeket. De a kk-ok meg voltak győződve, hogy a

fennálló törvényeken ejtett sérelmet egyedül uj törvénynyel orvosolni nem lehet. Törvény szab korlátot a hatalomnak, önkény ellen a törvény erejében keresnek oltalmat a hon polgárai. De magát a törvényt s annak oltalmazó erejét önkény ellen csak a nemzet erkölcsi ereje biztosithatja, s a mely nemzet ezen erkölcsi erő hiányában nem képes törvényeinek szentségét tiszteletben tartani, s azoknak tiszteletet szerezni, annak független önállása csak a véletlen esetek játéka lesz, s azt ujabb és ismét ujabb törvények sem mentik meg a végelsülyedéstől. Ha föl nem szólal a nemzet, midőn törvényei sértetnek, hanem sérelmét elhallgatva, minden sértett törvény helyett ujat alkot, önmaga csökkenti törvényei tekintetét; mert hallgatása annyi, mintha helyben hagyná a történteket, vagy azokat a törvény kétes értelmezésével mentegetné. Ha föl nem szólal a nemzet, midőn a hatalom túllépett a törvények határain, ki fogja figyelmeztetni a kormányt elkövetett hibájára? s mi fogja rábirni, hogy a törvények ösvényére ismét visszatérjen? Sértett törvények mellett komoly méltósággal felszólalni több tiszteletet mutat a fejedelem iránt is, mint a gyáva hallgatás; mert az férfias bizodalom, ez pedig félénk kétkedés a fejedelem igazságában, s azon nemzet, mely törvényeinek s polgári jogainak sérelmét gyáván

hallgatva türi el, gyáván hagyná el fejedelmét a veszély óráiban. Gyáva népeknek a fejedelmek ne örvendjenek; mert félelem és bizalom, hüség és gyávaság nemzeteknél együtt soha nem léteznek . . .

A kk-nak és rr-nek a fennálló törvények sérelméről kellett elöbb tanácskozniok, a sérelmek tettleges következéseinek tettleges megszüntetését, a törvények tekintetének helyreállitását kellett sürgetniök, de mindezeket elmellőzve, a sérelmeket elhallgatva, uj törvények alkotásába ereszkedniök nem lehetett. A főrendek javaslatát ezért el nem fogadhatták.

Igy folytak a vitatkozások hónapokon át, s aggodalom közt várták a kétes jövőnek kifejlődését. A főrendek most azt javallották, hogy egyedül a szenvedők mellett szólaljon föl az országgyülés. A legbuzgóbb részvét meleg érzése, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak nekik arra, hogy a szenvedők sorsát enyhiteni, elvesztett szabadságukat visszaszerezni igyekezzenek. De egy szent és magasabb kötelesség állott elöttük, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelemnek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt. A nemzet képviselői a nemzet nevében szólaltak föl sértett törvényeik védelmére. Egyes polgárok sorsa enyhitésére a nemzet jogait

oda nem adhatták, s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatniok vétek lett volna még akkor is, mikor fentartásához a remény utolsó szikrája is elenyészett; mert a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelmüsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet. A nemzet képviselői nem tehettek oly lépést, melylyel elveiket megtagadva, tettleg törvényesitették volna mindazt, a mit polgári szabadságukra nézve oly igen veszélyesnek hittek; már pedig a nemzet sérelmeinek elpanaszolása helyett kegyelemért esdekelni annyi lett volna, mint a történteket tettleg helyeselve, véteknek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzet jogainak árán szerezni nekik szabadulást! Ilyen áron szabadulni nekik is kinosabb lett volna a szenvedésnél. E részben sem nyulhattak tehát a főrendek által ajánlott módhoz.

Már ki volt tüzve az országgyülés bezárásának napja s a kk-ok és rr-ek még mindig állhatatosan megmaradtak a mellett, hogy az ujoncmegajánlás iránti országos végzést addig föl nem terjesztik, mig a főrendek a szólás szabadságán ejtett sérelmek iránti felirásuk fölterjesztésébe bele nem egyeznek. De a főrendek többsége is változatlan maradt ellenszegülésében, melyet a kk-ok és rr-ek legyőzni képesek nem voltak.

S így küzdöttek folyvást sikertelenül, s mindinkább enyésző reménynyel. Kétes helyzetük keserüségét növelte az, hogy félniök kellett, hátha kifárad a nemzeti buzgóság s a többség az alsó tábla elveit megtagadva, a felirás érdemétől eláll, mi által az puszta kérelemmé válik, s akkép a nemzet önmaga dulja föl legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott. Az ilyen bukás mindig gyávaság szülte öngyilkolás, ez pedig a legborzasztóbb halál, mert a meggyilkolt jelennel együtt sirba száll a szebb jövőnek reménye is. Olyan halál ez, melyet nem kisérnek részvét könnyei; mert a mely nemzet önmagát elhagyja, sorsát megérdemli.

Eközben mintegy közbeszólólag leérkezett a felségnek egy kir. leirata, mely felirásukat megelőzve a szólás szabadságának sértetlen fentartását igérte, s aggodalmukat némileg kivánta megnyugtatni. De Zalavármegye követeit ez nem nyugtathatta meg. Azonban az országgyülés jónak látta, az ő követelésüket elejtve, mindazon országos határozatokat, melyekben a két tábla megegyezett, a felséghez felküldeni, s azok fölterjesztettek.

Az ország nádora május 1-én tartott elegyes ülésben szóval tudatta, hogy a felség ápril 29-én kiadott kir. végzése által megrendelte, hogy

mindazon egyének, kik a legutolsó országgyülés óta perbe fogattak, s jelenleg a rájok kimondott büntetés alatt vannak, teljes szabadságba helyeztessenek, s az eddig folyamatba inditott más ily perek is megszünjenek. Örvendettek a kk. és rr-ek a jelentésnek, mint egyes polgárok, annak is, hogy szenvedő polgártársaik ismét szabadok, s a hazának visszaadattak; de ezt a nemzet képviselői teljes mértékü orvoslásnak nem tekinthették s kifejtett elveiktől semmiben el nem térhettek. A nélkül tehát, hogy a vett jelentést tárgyalják, s rá felirjanak, tovább is régi javaslatuk mellett maradtak meg, s midőn az országgyülés végnapjaiban látták, hogy huszonhárom izenetük, melyeket a jelen és mult országgyülés a polgári szabadság felett váltottak, s azokban felhozott alapos okok sem voltak képesek a főrendek megegyezését kivivni: határozottan kijelentették, hogy a törvényhez szorosan ragaszkodnak, s polgári szabadságuk sérelmeinek teljes mértékű orvoslása kivivását s jövendő bővebb biztositását a nemzet hazafiui buzgóságának s a jövő országgyülés gondosságának a teljesitett kötelesség megnyugtató érzetével adják át.

Emlékezetes tényeket jegyzett föl a jelentés irója a magyar nyelvnek az országgyülésen való térfoglalásáról. Már a királynak és királynénak az országgyülés nevében üdvözlésére választott

bizottság kiküldésekor inditványoztatott a kk. és rr. gyülésében, a mit a főrendek is elfogadtak, hogy a bizottság ő felségeiket magyarul üdvözölje. Ő felségeik erről a nádor által értesülve, kijelentették, hogy azt elfogadják. Századok óta most üdvözölte legelébb a magyar törvényes fejedelmét nemzeti nyelven, s az országgyülés berekesztésekor szintén magyarul történtek az üdvözlések, s ezentúl bizonyosan a köztisztelkedések nyelve a magyar lesz. Később a követek háza a főrendekkel együtt elhatározta, hogy a felirásokat csak magyar nyelven készitendik, s a nádort megkérték ezeknek a felség elé terjesztésére, a ki azt válaszolta, hogy az a fennálló törvénynek megváltoztatását tárgyazza, s igy a szokott felirás és kir. válasz által kell elintéztetnie. A kk. és rr-ek tehát sérelmeik és a kir. előadások némely pontjai iránt készült feliratukba ezt is bele szőtték, melyre azon kir. válasz érkezett, hogy a felség e kivánatot elfogadta, s ezután minden országgyülési felirás magyarul készül és terjesztetik föl. Igy hát ezentúl mind szóval, mind irásban nemzeti nyelvén szól királyával a magyar is. Kérték ezenkivül a kk. és rr-ek feliratukban, hogy a felség kir. válaszait s leiratait is magyar nyelven adja ki, s miután a magyar és latin nyelven alkotott törvények magyar szövege az eredeti és elhatározó, azok jö-

vőben csak magyarul szerkesztessenek, a kir. helytartó tanács körleveleit magyarul bocsássa közre, a kir. udvari kancellária is ugy irjon, a magyar ezredeknél a vezényszavak magyarosittassanak, a magyar katonaságnál a magyar nyelv behozassék s egyedül magyar tisztek alkalmaztassanak, a tanintézetekben a tanitási nyelv a diák helyett a magyar legyen, minden honfi köteles legyen azt megtanulni, szóval: kérték a magyar nyelvnek országos nyelvvé tételét s az államszolgálat minden ágában a diák és német nyelv helyett a magyar nyelvnek behozatalát.

Mindezekből a legnagyobb rész teljesitetlenül maradt, de némelyeket a felség elfogadván, ezek a már előbb ismertetett VI. t.-cikkbe foglaltattak. Ezek közül legfontosabb az, hogy mind az országos kk. és rr.-ek, mind a vármegyék ezentul egyedül magyarul szerkeszszék felirásaikat, a helytartótanács ugy adja ki körleveleit, a magyar udvari kamara, a magyar ezredek kormányai, az egyházi törvényhatóságok magyarul levelezzenek, s az anyakönyvek magyarul szerkesztessenek oly helyeken is, a hol a gyülekezethez a szentbeszédek nem magyarul tartatnak, s ezentul plébánosnak, egyházi szónoknak, káplánnak és segédnek olyak alkalmaztassanak, kik magyarul tudnak; végre, a mit a kk. és rr-ek különösen hangsúlyoztak, hogy az országos pénztáraknál a

számadások magyarul készíttessenek. Ezek hasznos és nem csekély következésű előlépések: de sok van még hátra, a mit nyelvünk ügyében tennünk kell. Azonban ott áll az már ma, a honnan visszalépéstől félni többé nem lehet, sőt a haladás bizonyos; mert minden előrelépés csakhamar szükségessé teszi a másikat. A mint a mult országgyülésen az, hogy a törvény nyelve a magyra lett . . . . kivivta a magyar felirásokat: úgy fognak következni nemsokára a magyar válaszok; a közigazgatás minden ágából lassanként elmarad a diák nyelv, s minden polgárnál szükségessé válván a magyar nyelv tudása, képtelenség nélkül nem lehet jövőre az iskolai tanitás nyelvét magyarrá nem változtatni. Igy halad az lépésről-lépésre, a mit a nemzetnek csüggedést nem ismerő általános közkivánata közszükséggé tett. Vajha a példa másban is hasznos tanitással szolgálna a magyarnak!

Erős jogérzetről tanuskodik a kk. és rr-eknek az ujoncajánláskor a felséghez tett fölterjesztés tartalma, melyben kérték, járjon közben az európai nagyhatalmaknál s eszközölje ki, hogy azok az emberiséget, népeik boldogságát s önérdekeinket tekintve, a lefegyverzés átalános rendszerét fogadják el, s roppant hadseregeik számát kevesbitvén, ezáltal népeiket oly békességgel boldogitsák, melynek áldásait azok fentartásának

költsége föl nem emészti. Valóban szomoru — ugy szólnak — hogy a midőn a nemzetek egymást pusztitó harcai megszüntek, ujabb csapás dulja föl azon reményeket, miket a drága véren szerzett béke igérni látszott; s ez a csapás Európának az a vészteljes védelmi rendszere, mely minden nemzetet kényszerit béke idején is roppant seregeket tartani, sőt azokat gyakran növelni. A nemzetgazdaság egyik legfőbb kincse a munka; pedig mennyi erő és mennyi munkás kéz vonatik el e védrendszer által a nemzet kézi iparától?! s mennyi a költség, a mit a megkevesedett munkáserőnek kell előteremteni a katonaság tartására?! Minden nemzet, a mely érzi e teher nyomasztó sulyát, minden hatalom nyögve viseli ezen kénytelenség jármát, s még sem menekülhetnek tőle; pedig csak komolyan, határozottan, s egyetértőleg akarnák, könnyü volna megszüntetni azt, mire csak maguk kényszeritik egymást. Ha e védrendszer soká fenmarad, a népek a védelem eszközei alatt roskadnak le, mint azon gyáva harcos, kit nehéz páncéljának sulya nyomott agyon. Magyarország védrendszere csak őt védelmező képviselőinek illett e kérelmet intézni azon fejedelemhez, ki a békét népeinek biztositani kétségkivül óhajtja . . . A kk. és rr.-ek azt is kérték a fejedelemtől, hogy a katonaság egy részét béke idején hasznos köz-

munkákra használtatni engedje meg. Róma légiói békében épitették castrumaikat, ma is bámulatot keltő szép utaikat s hires emléképületeiket. Miért ne követhetnék katonáink a nagy példát? Ezáltal némileg enyhitve lenne a katonatartás azon sulyos terhe, mely a népet nyomja, a katonák testi erejét edzené, s kivált nálunk lenne ez jó hatásu, viszonyaink közt kétszeresen szükséges, a hol oly sok a tenni való, annyi erő vonatik el a mindennapi foglalatosságoktól, s ezért oly kevés a munkás kéz. Mily haszonnal lehetne ezt közcélra forditani! A kk. és rr.-ek előadták kérelmöket, a nemzet és kormány egyformán veszit, ha sikere nem lesz.

Ezzel bevégződött — mondja a *Jelentés* irója — a kir. előadások 1. pontja feletti tanácskozás, elkészült annak érdemében a felirás, s az országgyülés 11-ik hónapjában a felség elé terjesztetett.

Ez mutatja a mi országgyüléseink rendkivül bonyolult ügy-tárgyalását s nehéz küzdelmeit, a miknek forrása a nemzet számtalan sérelmei; egyszersmind igazolja a kis Erdély 1834-iki országgyűlésének sikertelenségét. Ha a nagy anyaország országgyülése sem tudott gyorsabban cselekedni, a miatt, hogy a követek házának két hatalmas ellenféllel: a magyar főrendekkel és a bécsi német kormánynyal kellett folytonos és

erős harcot vívni; csodálhatni-e, hogy az erdélyi ellenzék a három egyenjogu nemzet és négy bevett vallás, a kir. kormányszék és szintén a bécsi osztrák kormánytól függő erdélyi kancellária, tehát kilenc jogosult, de ellentétes érdekü és felfogásu hatalmi tényezővel szemben sikeres harcot folytatni képtelen volt, s végre is legyőzve, az erősb joga előtt meghajolni kényszerült!!

És most a kir. előadások 2-ik pontja, a katonaság élelmezése és elszállásolása került tanácskozása alá. Régóta panaszolt már az országgyülés a népre nehezedő sulyos teher miatt és sokszor akart e bajon segiteni, de foganat nélkül. Ma már elbirálhatlanná lett a teher s elkeseritővé az egyenkénti beszállásolás miatt. Már ama gondolat keserves lehet a szegény adózóra, hogy miután kínteljesen lerótta mindazt, a mivel az államnak s földesurának tartozik, s napi sulyos munkáját végezve, hazatér szalmás kunyhójába, melyet inséggel küzködve, önmaga épitett övéinek, nincs abban egy zugoly, hová háborgatás nélkül vonulhasson meg háznépével; mert házában a beszállott katonának alkalmatlan jelenlététől nem menekedhetik. A vadnak barlangja s a madárnak fészke van, melytől erővel is távol tart minden tolakodót; de a magyar adózó nem ura még sajátjának is, házában nem

ő rendelkezik, az állam itt sem hagyja őt háboritatlanul, s oly vendéget szállit hozzá, kit tűrni kénytelen, oly vendéget, ki gyakran idegen föld szülötte, kit nem ért, s ki őt nem érti, s a kihez őt a közös haza közös szeretetének szelidebb érzelmei sem kapcsolják. Mélyen érezték ezt már az 1836-iki kk. és rr.-ek, s a főrendek hozzájárulásával országos választmányt neveztek ki e tárgyban való munkálkodásra; az ezen országgyülésre be is adta munkáját, a kk. és rr.-ek tárgyalták, s kijelentették a felség előtt, hogy a katonabeszállásolás és élelmezés mai módja nem igazságos s terhei nagyrészt nem törvényesek; kijelentették óhajukat, hogy a házankénti beszállásolás és sulyos élelmezés szünjék meg, gondoskodjék mindezekről a katonai kincstár: élelmezze őket és épitsen katonai laktanyákat; a kk. és rr.-ek készek a kincstárnak kárpótoltatása iránt egyezkedésbe bocsátkozni.

Az igy elkészült felirás a fölséghez fölterjesztetett, de a válasz nem volt kielégitő s a bajt nem orvosolta meg. Ezért ujabb választmányt neveztek ki a III-ik törvénycikkben, utasitva, hogy a katonai kincstárral a terhek enyhitése s katonai laktanyák épitése iránt egyezkedjék, munkálatát a nádornak mutassa be, hogy az sajtó utján nyilvánossá tétetvén, iránta a legközelebbi ország-gyülésen végleges határozat hozathassék. A kk.

és rr-ek panaszoltak a katonai kihágások miatt is, melyek békés polgárok önkényes súlyos terhét még keserübbé teszik, s kivánták törvény által gátlását és megszüntetését. Elkészitették azt, felterjesztették a felséghez, de válasz rá nem érkezett, s igy e tárgy csak majd a katonai élelmezési munkálat tárgyalásakor lesz tanácskozás alá vehető.

Érdekes a *Jelentés*-nek a kir. előadások 3-ik pontjára, a Dunának s egyéb hajózható folyóknak szabályozására vonatkozó tanácskozásokat érintő része. A kk. és rr-ek örömmel fogadták azt, mert ez az ország közóhajtása, s már a mult ország-gyülés foglalkozott vele; de e munkát óriásinak látták, olyannak, mely a nemzet összes erejének megfeszitésével lesz eszközölhető; kisebb kezdemény, foltozás csak erőpazarlás lenne, mely a nemzet áldozatkészségét haszon nélkül kifárasztja; továbbá olyannak, melyhez a nemzet kellő áldozatát csak ugy lesz hajlandó meghozni, ha a tárgyat és a célt, mire áldozata kéretik, az eszközöket, melyeket felhasználni szándékoznak, és az eredményt, a mely remélhető — egész kiterjedésében ismeri. Bizottság kiküldését, s azzal a kormány rendelkezése alatt levő adatok közlését határozták tehát el, s feliratukban megkérték a felséget, hogy azt eljárásában a kormány által segiteni rendelje el, azon meghagyással, hogy

munkálatát a jövő országgyülésre adja be, hogy az akkor mulhatatlanul tanácskozás alá vétethessék.

Ezután a reform-törvényekre tér rá a *Jelentés*. Legelébb a váltótörvények megalkotásának multját s hitelügyi és kereskedelmi fontosságát ismerteti; érinti, hogy még 1790-ben választmány volt kiküldve kidolgozására. Már fél század mult el azóta — ugymond — első felét véres harcok foglalták el, de később a béke áldásai között hazánkban is ébredezni kezdett a szorgalom és munkásság akadályokkal küzdésre kényszerült ösztöne, a városok nevekedni, kalmárok, kereskedők, iparosok és gondos mezei gazdák szaporodni kezdettek, a polgári tevékenység számos ezelőtt ismeretlen ága művelőkre talált; uj jövedelmi források nyiltak meg, a mik szaporitották a szükségeket és kényelmet ugy, mint azok fedezési módjait. Ezek érlelték meg a váltótörvények eszméjét, s a mostani országgyűlés valósitotta. Ezeknek hatása nagy, következményei jótékonyak lesznek: emelik a hitelt, a forgalmi és munkáserőt s életet adnak a kereskedésnek, uj ösztönt a forgalomnak. De ehhez idő kell s a munkában kitűrni tudás. Kereskedést és szorgalmat törvény nem teremt, ez csak az akadályokat háritja el, a többit az idő s a nemzet ereje és gondossága fejti ki.

Gyakorlati érvekkel magyarázza a *Jelentés* az

adósságok betáblázását és a csődtörvény kérdését, melynek kedvező hatásától várja a hitel megszilárdulását s a takarékosság szellemének meghonosodását. A nemzeti bankot a magyar hitel és kereskedés felvirágzása fő eszközének mondja, s oly hasznosnak és szükségesnek, minő a váltótörvény, a mi nélkül ezek jótékony hatása is sokkal csekélyebb lesz. E szerint ennek mielőbbi létrehozására az országgyülés választmányt bizott meg, hogy felállitásáról tervet készitsen, a mi elkészülvén: ezt mint a nemzet kivánságát a felség elé terjesztette. De arra válasz nem érkezett és igy sikertelen maradt a rá forditott idő és munka. Ezért jövőre szükségesnek véli, hogy a nemzet e tárgyat ujabb buzgósággal felfogja, s létesitésére minden módot megpróbáljon; mert a nélkül kereskedésünk szabad, s független világkereskedésünk soha nem lehet. Ezek ma is megszivlelendő igazságok, a miket a haza bölcse félszázaddal ezelőtt mintegy a nemzet lelkére kötött. Vajha a nemes eszme-mag termékeny földre talált volna! De tán nem messze az idő, a mikor mint sok egyéb hő óhaja és jóslata, tán ez is teljesül, valósitására a nemzet életfája megtermi az arra hivatott embert!

A kamatok kamatjának a hitelező javára biztositását illető törvényt is alkottak a kk. és rr-ek, de a felség azt nem fogadta el, s igy

megvalósítniok nem lehetett. Azonban a szóbeli perek iránt hozott törvény e hiányon is némileg segit.

Nagy fontosságu a közigazság és közteherviselés tekintetében hozott azon törvény, mely az országgyülési költségek hordozását csak a nemesség kötelességévé tette. De még nagyobb a földesurak és jobbágyok közti viszony szabályozásáról 1836-ban hozott törvények némely pontjainak szabadelvü irányban pótlása és kiegészitése. Ilyen az örök váltság iránt hozott pótló törvény (1840. VII. t. c. 4. §), hogy a földesúr és jobbágy közti szabad egyezség által meghatározandó bizonyos általános összeg fizetésével, akár egyes jobbágyok, akár egész községek földesuri tartozásukat, szolgálataikat és adózásukat (az uri hatóság sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök időkre megválthassák, az ekként készült szerződések az 1836. VIII. t. c. 3-dik §-ában elszámlált eseteken kivül bármely tekintetből fel ne bontathassanak, s a megváltás gyanánt lefizetett összeg törvény előtt teljesen azon természetü legyen, milyen a megváltott úrbéri teher volt. Nem kényszeritő e törvény, senki jogát nem sérti, nem korlátoz törvényes szabadságot, de szelid szavának hatalmas erejével lerontja azt a válaszfalat, melyet a nép és szabadság között káros előitéletek alapján emelt

vala a hajdankor hibás felfogása. Hatása lassu lesz talán, de biztosabb, s következményei nagyok és bizonyosak. A szorgalomnak két nagyerejü rugója van: szabadság és tulajdon! Ez a két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmében. Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, ez a két varázs-erő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örök váltságról alkotott a mostani törvényhozás, a szabadság és tulajdon első alapját tette le s ez alapon biztosan fog emelkedni hazánk szebb jövője. A tulajdonnal biró szabad polgárok számát neveli e törvény; pedig csak ezek által lesz erős a haza; mert a szabadság többekkel megosztva becsben nem veszit, erejében nyer s biztosságában növekedik.

Társa ez üdvös intézkedésnek a jobbágyok örökösödéséről hozott átalános törvény, az eddigi különböző, s hely és viszonyok szerint változó szokások helyett, mely a haza e hasznos osztályának vagyoni ügyét halál esetére az igazság és méltányosság alapján állandóul és a felek megnyugtatására intézi el.

Fontosak voltak — bár kisebb mérvben — a mezőrendőrségi, a vizekről és csatornákról, a vallási — s különösen a gör. nem egyesült vallás sérelmekről, a Részek visszacsatolásáról, az uni-

tárius vallás bevételéséről hozott törvényjavaslatok, melyekbe mindkét ház beleegyezett, csak az unitáriusok bevétele halasztatott el a Részek tettleges visszakapcsolása alkalmára.

Nagy érdekü a *Jelentés*-nek a pesti nemzeti szinház felállitását és állandó megalapitását illető része. Ez, egyeseknek az 1836-iki XL. t. c. folytán tett ajándékából nem levén valósitható: az ország rr-dei 450.000 forintot adtak annak végleges megalapitására és fentartására. A végrehajtás és felügyelés egy állandó országos választmányra bizatott s az a törvényben világosan kimondatott. A kk. és rr-ek bizonyosak arról — mondják a jelentő követek — hogy a tett országos alapitványból a cél el lesz érhető. Azonban azt is hiszik, hogy idővel a nemzetiség fejlődése s Pest város buzgósága nem fogják tűrni, hogy a magyar szinház az idegen német mellett a magyar haza fővárosában mintegy zsellérkedjék, s a város mint hatóság s a magyar nemzet erőteljes tagja, nem fogja mindig önkebelében az idegent a nemzeti felett pártolni. Ez káros és igazságtalan lenne, mert Pest város tulajdona fennálló szinházára nézve sérthetetlen; de ha önérzésük, nyelv és nemzetiség iránti buzgóság egykor még arra vezetni képesek nem lennének, hogy e tulajdont a nemzet javára használják, azon nemzetére, melynek ők alkotó részei, s mely Pestet emelni,

kifejlődését s fontosságát áldozattal is nevelni mindenkor lelkesen törekedett: akkor jövőre leverők kilátásaink, akkor ugyanazon erőt, melyet a főváros emelésére használtak, legszentebb közérdekeink ellen fordították; mert a mely honban még a főváros is gátot vet a nemzetiség kifejlődésének, ott a lakosok összesége csak nép marad, de nemzet soha nem lehet. Hála Istennek! ez már ma mind beteljesedett. Budapest polgársága méltónak bizonyitotta magát a nemzet és ország rokonszenvére. A főváros rájuk, s ők az ifju erőben folyvást emelkedő szép fővárosukra büszke örömmel tekinthetnek.

Örömmel fogadta az ország az anyagi reformok terén b. Vécsey Miklós és b. Sima György vezérlete alatt a Dunának és Tiszának csatorna által összekötése végett alakult társulatról alkotott t.-cikket, Buda-Pest közt a Dunán át állandó hid épitését illető, mint szintén a vasutak irányainak kisajátitás által biztositásáról alkotott t.-cikkeket, nem különben szellemi téren a m. tudom. Akadémia, magyar Ludovika katonai Akadémia és Nemzeti Muzeum érdekében tett ujabb alapitványok becikkelyezését, végre az izraeliták-nak polgári helyzete javitásáról hozott törvényt.

Az utókor kiváló figyelmét érdemli meg az adó-megajánlás kérdésének önérzetes és a nemzethez méltó komoly tárgyalása. A kk. és rr-ek

előadták, hogy ők csak egy évre ajánlták meg azt, s mivel az országgyülés egy év és egy hónap mulva hivatott egybe, az adó a törvény engedelme nélkül rovatott ki s vétetett fel; ezt törvényesnek el nem ismerhetik, mert nekik az adót e hónapra megszüntnek kell tekinteniök. Ezt az orsszággyülés is igy fogta fel, a sérelmet magáénak is tekintette, s az országgyülésről felküldött felirásukban a törvény rendeletéhez ragaszkodva, jövőre ily eljárás ellen ünnepélyes óvást tettek. De azon egy hónapi adó beszámitásának kérdésébe nem bocsátkoztak. A követek háza azt is előadta, hogy a legsulyosb sérelmek orvoslásáig az adó megajánlásába nem bocsátkoznak; de a többség azt nem fogadta el, s az adó megigérésének és a föltételek részleteinek tárgyalásába bele bocsátkozott. Így a felség által kivánt nagyobb összeget 1840. május 2-tól (mely akkor az orsszággyülés bezárása napjául volt kitűzve) 1843. évi május 2-ig oly világos föltétellel ajánlotta meg, hogy ha az nap az orsszággyülés tettleg meg nem tartatnék, az adó tovább fizetése és beszedése azonnal teljesen megszünjék. Ez a felséghez terjesztetvén: onnan a sérelmek orvoslásának teljes mellőzésével, nagyobb adóösszeget kivánó kir. leirat érkezett, a mit a többség elfogadott, a nagyobb adóösszeg a zalai követek nézete ellenére megszavaztatott, s az adó 1840.

május 13-tól (a mikorra az országgyülés egybehivása volt határozva), 1843. évi májusáig tüzetett ki.

Szintoly fontos tárgy volt az orsszággyülési hirlap létesitését illető — még 1836-ban tett — inditvány, a miről törvényjavaslat is készült, melyben azoknak előleges vizsgálat nélkül kiadhatását határozták, s egyszersmind a szerkesztők ellen — ha hibáznának — célszerü büntetés rendeltetett. A főrendek nem fogadták el, s igy szándék sikertelen maradt. Ez országgyülésen tehát ismét fölvették e tárgyat, s a főrendeket fölkérték belenyugvásra; de azok most is ellenezték, s a vizsgálat nélküli lap eszméjét semmikép el nem fogadták, hanem a tárgyat a sajtókérdésnek egész kiterjedésében leendő felvételére utasitandónak vélték. A kk. és rr. azonban nem szüntek meg e célra törekedni, ismét kifejezték nézetöket, de a főrendek most sem állottak el határozatuktól. A kk. és rr. újbol meg újbol kijelentették, hogy a megelőző vizsgálat törvényen nem alapul, azt a kormány csak a nemzet hozzájárulása nélkül, annak jogai sérelmével hozta be, azért ők azt megegyezésökkel nem törvényesithetik. És igy e tárgyban semmit kivinni képesek nem voltak. Meg vannak ugyan győződve, hogy a nemzet legnagyobb szükségeinek egyike, ily szabad hirlapok létesitése. Más alkotmányos nemzetekné

a szabad sajtó vitatásai minden tárgyat kifejtenek, midőn abban a törvényhozás határoz, s mikor tanácskozás alá kerül, a kérdésnek már minden oldala ismeretes, a nemzet képviselői tudják a nemzet véleményét és közszükségét, s végzéseiket ahhoz szabják. A hol ez igy van, ott nem lehet félni, hogy valamely eszme elragadó külső fénye veszélyeztesse a nemzeti érdekeket mert a szabad sajtó megvitatja s lefejti a külsőt, s valóságban tünteti fel, mi van belől, mi a való, s a közvélemény azáltal tisztul és erősödik. A kormány ott igaz ügyében nem félhet, mert annak ép a szabad sajtó szabad vezetése által adhat irányt. De a hol ez nincs, a kormány és törvényhozás nem tudja bizonyosan a közvéleményt, egyik vidék nem ismeri a másik szükségeit és nézetét. Minden törvényhatóság maga felfogása szerint utasitja követeit, a kormány nem kisérheti figyelemmel a nemzet fejlődésének haladó lépteit, s munkáját ezekhez nem irányozhatja. Innen a sok csalódás, rosz számitás, az irány és eszközök választásában az ingadozás, a mi mellett a czél biztosan el nem érhető, és ez sokban káros lehet. Ne gondolja senki, hogy a midőn a nemzet ismerni kezdi szükségeit, a kormány egyoldalu fejtegetésekkel irányt adhasson a közvéleménynek; mert mihelyt az ellen szólni tiltva van, s az ellenkező vélemény kifejezése

gátoltatik még ha legigazságosabb is az, gyanu támad az emberekben a cél tisztasága iránt; s mivel a valót tisztán nem látják, rémet látnak ott is, a hol az nincs. Nem a közvéleményt fojtja el az előzetes vizsgálat, hanem annak tisztulását gátolja, s nem várt, sőt gyakran nem is sejtett kifakadásait keserübbekké s zavaróbbakká teszi.

Ki kell emelnem még az országgyülésnek a népnevelés érdekében s a városoknak országgyülési joggal felruházásai tárgyában tanusitott hazafias és az állam magasb érdekeinek megfelelő eljárását. A kk. és rr-ek már a mult országgyülés végén érezték a népnevelés szükségét s választmányt akartak kinevezni, de a felség nem egyezett meg benne, hanem azt válaszolta az utolsó napokban, hogy fejedelmi tiszte szerint gondoskodni fog azon intézeteknek, a miket a kk és rr-ek utóbbi felirásukban javasoltak, a körülmények szerint lehetséges felállitásáról. Törvényre tehát a felség szerint szükség nincs. A kk és rr-ek fájdalmasan vették ezt; mert meg voltak arról győződve, hogy a nevelésnek a felügyelése a nemzetnek legszentebb joga, s hogy ebben korlátolni azt, annyi, mint a polgárok atyai jogát megszoritani. Öregbedett e fájdalom, midőn látták, hogy a mult országgyüléstől fogva lefolyt 3 év alatt e tárgyban a kormány részéről

semmi sem történt, a mi a nemzet reményének megfelelt volna. Ugyanezért, nehogy ez országgyülésen is az előmunkálatokban és javaslatkészitésben gátul ne legyen valamely kir. válasz, egy kerületi választmányt neveztek ki, s azt e tárgynak kidolgozásával megbizták; de az a szintén halasztást nem szenvedő köztárgyak özönében munkálatát csak az országgyülés végére készitette el, s igy az kerületi tanácskozás alá sem vétethetett. Szükség azért, hogy a jövő országgyülés e tárgyat ismét csüggedést nem ismerő szilárdsággal fölvegye, s abban a mit lehet, törvény által is eszközölni igyekezzék. Addig is pedig a közhatóságok és egyes polgárok tegyenek meg mindent, a mi hatalmukban áll; mert minden áldozat, a mit e célra forditunk, a hazának és emberiségnek oltárára van letéve. Nevelni a népet oktatással, intéssel, célszerü törvényekkel, ez a legnemesb feladat, mely kifejti a nemzet erejét, virágzásra emeli a hazát, biztositja törvényeink szentségét, s az embereket jobbakká és boldogabbakká teszi.

A városoknak a törvényhozásban való szavazatadás ismét fokozott érdeklődést keltett az országgyülésen. Magok a városi küldöttek követelték a politikai jogot. A kk és rr-ek tartózkodtak tőle, s nem voltak hajlandók megadni addig, mig az eddigi városi választás és utasitás fenn-

áll. De hogy ez akadály megszünjék, inditvány tétetett egy választmány kiküldése iránt, mely a kir. városok belső viszonyairól s országgyülési helyzetöknek miképen rendezéséről és javitásáról még ez országgyülésen kimeritő véleményt adjon. Ezt a többség ekkor nem fogadta el, sőt a kir. városok követei közül is többen szólottak ellene. Utóbb azonban kerületi gyülésben megujitották azt, s ekkor többséget nyervén: egy kerületi választmányt azonnal kiküldöttek; de az, minthogy az országgyülés végéhez közeledett, munkáját meg nem kezdhette. Ezért országgyülési választmányt neveztek ki, mely a jövő országgyülésre kész munkát terjeszszen elé, a mit az mindjárt vegyen tárgyalás alá. Ezt a kk és rr-ek a felséghez akarták fölterjeszteni, de a főrendek nem egyeztek bele; később azonban némi módositás tétetvén rajta, megegyeztek, de rá kir. válasz nem érkezett. Igy e tárgyban előlépés nem történt, pedig mindenki átlátta, hogy az halaszthatatlan. Eddigi mulasztásunk is már sok roszat szült s azok keserü következéseit naponként jobban érzi a haza. Más nemzeteknél a városokban fejlődött legelébb a mélyebb alapra fektetett polgári szabadság tiszta felfogása. Városok törték meg hajdan az erőszakszülte igazságtalan hatalom láncait, s a szorgalomnak és müveltségnek bölcsői, a szabadságnak s nemzetiségnek

támaszai a városok voltak. És ha ez nálunk nem egészen így történt, és ha hazánkban épen a nemzetiségnek és polgári szabadságnak kifejlődésére kir. városaink nem voltak jótékony hatással, azt leginkább a törvényhozásnak százados mulasztása és gyakran ismételt hibái okozták.

E hibákat jóvá kell tenni, a hiányokat pótolni. A feladat nehéz, mert ez századok mulasztásának helyrehozását jelenti, de hozzá kell fogni, mert válponton állunk már. Még hatalmunkban van a városokat bizalom és szeretet, igazság és méltányosság szorosb kötelékeivel a nemzeti szabadság közérdekéhez füzni; még hatalmunkban áll célszerü törvények által kifejteni bennök azon erkölcsi erőt, mely egyedül képes azokat és általuk a hazát is virágzásra emelni. De minél inkább halasztjuk ezt, annál kevésbé biztos a siker, s annál inkább félhetünk, hogy azok, kiket századokig idegeneknek tekintettünk, szivben és lélekben idegenek is maradnak hozzánk, sőt idővel még ellenünk s érdekeink ellen fognak használtatni. De e szavazatjogot nem a városok tisztviselőivel, hanem a polgárok összességével kell megosztanunk; mert a községeknek független önállásától lehet biztosan remélnünk, hogy azt szabadon és tisztán a haza javára fogják használni, s mindazon köztekintetek, melyek a kir. városok politikai fontosságára nézve fenforognak,

nem a tisztviselőkről, hanem az egész városról s a város polgárainak egyesüléséről állanak. Ezt a független állásu polgári rendet kell tehát törvény által létrehozni; azt pedig a királyi városok belső viszonyainak s közigazgatásának célszerü elrendezése, a szabad választás kiterjesztése, s a kamarától való függésnek megszüntetése fogják csak biztosan eszközölni. Ezért a jövő országgyülésnek mindjárt kezdetén hozzá kell a kérdéshez fogni, munkálat dolgozására kerületi választmányt kiküldeni, s ha az munkálatát beadja, azt azonnal tárgyalni kell. Igy remélhető, hogy az igazság és méltányosság alapján el fog intéztethetni.

Nagy tanuság fekszik a *Jelentés* befejező részében, a hol Deák Ferenc bölcsesége néha megható, máskor az érzelmek melegsége által elragadó, mindig egyformán érdekes alakban és kifejezési erőben nyilatkozik.

Ime t. kk és rr-ek! — igy szól ő — országgyülésünk folyama főbb vonásaiban. Mennyire feleltek meg feladatuknak a nemzet képviselői, a jövő mutatja meg. Voltak célszerü intézkedések, melyek a fejlődést előmozditják; de még igen sok a teendő, pedig az előhaladást sok akadály gátolja.

Egyik akadálya nálunk a szabad tulajdon kifejlésének a feudalizmus volt, melyet a közép-

kornak harcokban élő lovagszelleme okozott. Hazánkba is áthatott a külföld példája, nem a teljesen kifejtett fedualizmus, hanem a szabad tulajdon eszméjéből támadt egy annál rosszabb s károsabb vegyülék, mely külsőjével a szabad tulajdonnak szinét fentartotta. de valóságát megsemmisitette. E vegyülék az ősiség volt. Más nemzetek jókor lerázták a feudalizmus bilincseit. de hazánk az ősiség sulyos jármát még most is viseli. A külszinért azt hitte a magyar nemes, hogy ő vagyonának szabad tulajdonosa, pedig ez csak képzeletben volt ugy, s igy is terüh inkább s örökös per forrása, s a legnagyobb birtoki bizonytalanság, mely azt értékétől megfosztotta. Mégis pártolták azt, s büszkék voltak rá, pedig az dúlta fel a nemesi birtok biztonságát, ugy. hogy alig van vagyonos család, mely kétkedés nélkül elmondhassa, hogy javaihoz másnak semmi törvényes joga nincs. Az ősiség tette szövevényessé törvényeinket és perfolyamunkat, ezer rést nyitván az igazságnak elfedésére. Ez gátol haladásunkban. Bámulni lehet, hogy tudta magát ez eszme oly soká fentartani. De már ébredni kezd a nemzet, s érti az idő komolyan intő szavát; gyökerében rázták meg az ősiséget azok, mik ez országgyülésen történtek, s biztos a remény, hogy a hajdankornak szomorú hagyománykép ránk szállott előitéleteit e részben is le-

győzi a nemzet valóságos érdekeinek tisztább felfogása.

Haladásunk másik sulyos akadálya, hogy a nem-nemesek ingatlan nemesi javakat tulajdonjoggal nem bírhatnak. A nemesi rend önmagát bünteti ez által, mert javainak becse sokkal nagyobb volna, ha nem-nemes honfitársait annak birtokából ki nem zárná. De káros a hazára nézve is, mert minden ily megszoritás a szorgalomnak és köziparkodásnak szabad kifejlődését nehezíti. Azonban e tárgyra nézve is önérdekünk által sürget az idő; mert ha semmit nem teszünk a nemesi javak értéke emelésére, midőn a biztosabb, s bárki által megszerezhető polgári és jobbágyi birtok becse mindinkább nevekedik, mi hátra maradunk, s javaink való értéke érezhetőleg meg fog csökkenni. A haladás e két fő akadálya megszüntetésére legyen első gondja a jövő törvényhozásnak. S ha ez megtörténik, ha az ősrégi jogegyenlőtlenség megszünik, s a törvényhatóságok beligazgatásai, terhei igazsággal megegyezően szabályoztatnak, akkor nyugodtabb kebellel tekinthetünk hazánk jövőjébe; mert az idő és közvélemény ki fogják fejteni, a mi még hátra lesz, minden osztálynak érdekei egy magasabb közérdekben fognak egyesittetni, s egyesült erejében függetlenségére nézve is biztosabb lesz a nemzet.

Nehéz a haladás pályája, mert ezer ellenkező érdekkel kell küzdeni, melyek hogy önmagukat védjék, minden lépést a polgári alkotmány felforgatására irányzottnak kiáltanak ; de fontos is, mert minden lépéstől a nemzet jövője függ. A törvényhozásnak a nemzet jelen szükségeit kell főkép tekintetbe venni. De legyen figyelmes arra is, hogy a midőn az alkotott törvények a jelent látszólag kielégitik, a jövendő kifejlődését ne kössék meg, vagy annak helytelen irányt ne adjanak. Nemzetünk is fellépett már a békés haladás pályájára. Csekély, a mi eddig történt, és csak gyönge kezdet, de az első nehéz lépés már meg van téve, a törvény hiányait már ismerjük, komolyan akarjuk azokat pótolni, s javunkra megváltoztatni, a mit rosznak és károsnak tapasztaltunk. Ez érzés és ez ösztön létrehozzák majd az erőt, mely a jónak eszközlésére szükséges. Korunknak szent kötelessége felkölteni a nemzet szunyadó erejét, uj életet adni a szorgalomnak, s az annyi véren vásárlott béke áldásai között virágzásra emelni a hazát, melyet őseink vérrel vivtak ki, s őseink vére tartott fenn számunkra. A ki e kötelességet nem teljesiti, mert a sértett önérdek felzúdult zajától visszaijed, az ép oly gyáva, mint a ki az ellenség fegyverétől félve, hona védelmére föl nem kelt, mikor arra szükség volt. A ki kifejlődésére minden

áldozattól irtódzik, az ép oly kevéssé szereti honát, mint a ki honvédelmi kötelességét csak kényszeritve teljesiti, s többet nem tesz, mint a mire hatalom vagy törvény kényszeriti; mert a tespedésnek életölő álma lassu halál, s még inkább semmivé teszi a nemzetet és annak függetlenségét, mint a fegyveres ellenség dulása. A feldult országnak eldarabolt ereje ismét összeállhat, s idő és körülmények kedvezésével megtörheti az ellenség hatalmát, de a tespedésben kialudt nemzeti erőt semmi hatalom többé vissza nem hozza.

A vélemények különbsége haladási kérdések felett s ebből származott eszmesurlódások nem ölik el a haladás ösztönét, sőt annak uj erőt adnak; csak gyülölség és üldözés ne párosuljon azokkal, mert akkor a vélemények szabadsága van elnyomva, mely nélkül nincs szabad tanácskozás. Alkotmányos nemzeteknél, hol csak a többség határoz, minden lépés akkor biztos, midőn a kifejtett eszméket az okoknak győző ereje s az igazságnak hatalma vivja ki, s ez el nem marad, csak kitürni tudás kisérje. De a hanyagság, csüggedés, ingatagság azon súlyos átkok, melyek minden kifejlődést lehetetlenné tesznek. A ki az elkezdett munkában már kifáradt s ezentul henyén akar vesztegelni, nézzen előre, s ha látni fogja, mennyi még a teendő, hanyag-

sága mulni fog, vagy nem lépett tiszta szándékkal azon pályára, melyet oly hamar elhagyni készül. A ki csügged, mert erejét s erőnket a teendők nagy tömegéhez mérve, nem lát reményt hogy célt érhessünk, az tekintsen vissza a legközelebb lefolyt 25 évre, látni fogja, hogy mégis haladtunk, hogy a gyengébb erő is, ha nem csügged, sikerrel munkálkodhatik; gondolja meg, hogy a mienk a kezdés nehéz munkája és egy ember élete csak egy óra a nemzet életében, de minden lépés könnyebbé teszi a következőt, s minden óra kevesíti a teendőket. Az ingatag és változékony pedig figyelmezzen a világ tapasztalásának a történeti évkönyvekben leirt azon tanitására, hogy az ingatag és változékony erő csak elpazarlott erő, mely célt soha nem érhet és hogy a célt más nem biztositja, mint a kitürnitudás, melynek minden bukásnál jelszava: „Csak újra és ismét újra!“

Eddig a *Jelentés*, Deák Ferenc mély gondolkozásának s államférfiui bölcseségének gyöngyei, melyekben Magyarország multjának tökéletes ismerete s ujjászületésének gyakorlati terve, nagy körvonala és előképe él. Előtte világosan állottak ugy az anyagi, mint a szellemi téren azok a szükségek és reformok, melyeket az ország régi alkotmányos intézményeihez kapcsolva s azokat részint kifejtve, részint korszerüvé átalakitva, a

haza uj virágzásba lesz indítható, s a szabadság közössé tétele és megszilárditása, a honpolgárok jogegyenlősége által a magán jóllét és közboldogság biztosítható lesz. Magyarország nemzeti és alkotmányos élete s jövő fejlődése gyakorlatiabban nem volt kigondolva és megfogalmazva, mint e kis könyvben. Senki egyszerübben, világosabban és meggyőzőbben egy valódi magyar politika irányát, valósitása eszközeit és föltételeit nem formulázta, mint itt formulázva van. A nemzet jellemével, intézményeinek természetével egyező formában állapitja meg előhaladásának főbb tényezőit, erős logikával, biztos számitással sorozza bizonyos egymásutánba a teendőket, kijelöli azok mai állását, s megmondja: melyik? mily alapon, a létesülhetés mily kilátásaival lesz a közel jövőben tovább fejtendő?

Mint látjuk, Deák Ferenc kitűzi az ideált, magasan lobogtatja a nemzeti óhajok zászlaját, minden kérdésnél felállitja a legmagasabb mértéket, buzdítja a nemzetet határozott akaratra s egyesült lelkes cselekvésre, kitartóbb tűrésre s reményteljes munkára serkent. Ellentéte Kossuth Lajos.*

---

* „Hőke Magyarország ujabbkori történelme; kiadta Szabó Ferenc, nagyeleméri plebános 1893“ nyomán.

Párhuzam Széchenyi István és Kossuth Lajos között.

A Hőke Lajos által irt és Szabó Ferenc németelemeri plebános által kiadott „Magyarország ujabbkori Történelme“ cimű munkából egész terjedelemben közölt „Jelentés“-ből kiki láthatja Deák Ferenc magasan szárnyaló szellemét, s bizonyságot szerezhet ama alkotó erőről, melylyel édes hazánkat az igaz alkotmányosság alapjaira fektetni és fennállását évezredekre biztositani törekedett azon időkben, a mikor a szabadságára büszke magyart legféltékenyebben őrzött kincsétől: szabadságától és függetlenségétől nemcsak a bécsi kormány, de belellenség is megfosztani iparkodott. Szava „a pusztában kiáltó szava“ volt, mert először be kellett következnie egy végtelen rombolásnak, hogy a romkövekből Deák Ferenc a magyar alkotmányosság fényes épületét felállithassa.

A „Conservativek és szabadelvüek 1825-től — Világosig“ Asbóth János „Irodalmi és politi-

kai arcképek" cimű munkájából jelen füzetünkben közölt részletből is tapasztalhatta szives olvasónk, hogy ugy Széchenyi István, mint Deák Ferenc békés uton eszközlendő magyar alkotmányos nagy alkotásainak Kossuth Lajos szenvedélyes, lázas küzdelme vágta utját. Tagadhatlan tény, hogy e korszakban Széchenyi a tettekre ébredés, Kossuth Lajos a szenvedélyes lázas küzdés és az ezt követő rombolás, Deák Ferenc az alkotás emberei.

Hogy állitásunkat a tisztelt olvasó még jobban megérthesse, kötelességünknek tartjuk megvonni a párhuzamot gr. Széchenyi István, Kossuth Lajos s Deák Ferenc között, hogy Kossuth Lajosnak e kettővel szemben elfoglalt ellentétes álláspontját még jobban kidomboritsuk s kimutassuk, miszerint Magyarország alkotmányos művének megépitésénél ő nem az alkotó, de a romboló elemet képviselte.

A föladat nehéz. Asbóth János »Irodalmi és politikai arcképek« cimü munkája alapján könyen megoldhatónak látszik, mert nevezett jeles irónk oly jeles psychologiai tanulmányt nyujt e három vezérszereplőről, melyből a leglaikusabb ész is felfoghatja az ébresztő, alkotó s a szenvedélyes küzdők közötti nagy különbséget.

Jól mondja Asbóth János *): »A mi Szé-

* „Irodalmi és politikai arcképek" 20. lap.

chenyit oly magasra emelé, a nemzet valóságos ébresztőjévé tevé, az abban keresendő, hogy a mit az idegentől vett, az benne magyarrá lőn; tiszta magyarrá tudta tenni s a nemzet szervezetébe beilleszteni mindazt, a mit teremtett. Kossuth örökké a külföldre spekulált nemzeti terveivel, a döntést, a végmenekvést mindig ott kereste; kinálta a magyar koronát orosznak, franciának, és hanyatló éveiben annyira jutott, hogy odadobta volna Magyarországot a dunai confoederatió karjaiba is, hogy csakhamar majorizált szolgájukká legyünk azoknak, a kiknek vezetésére vagyunk hivatva ezredéves multunknál fogva. Széchenyit az ilyen eszmék nem kisértették soha. Ő a maga lábára akarta állitani a magyart. Nem akarta, hogy tovább menjen, mint a mennyire a maga lábán mehet, de megmozgatott minden követ, hogy a nemzet ereje magából a nemzetből fejlődjék minél magasabban.

»Továbbá Kossuth idegen, különösen francia földről vett igaz és hasznos eszmék következtében nem egyszer sokkal tovább ment, mintsem tisztán magyar politika azt megengedhette volna. Soha az önvédelmi harc úgy nem bukik, az ország úgy nem dől össze, ha Kossuth magának a harcnak és az országnak szellemével ellentétbe nem jut, ha a köztársaságot törpe fraktió segélyével, valóságos államcsin által, a nemzet és a

hadsereg ellenére nem proklamálja ; és soha oly végzetes küzdelmekbe nem sodortatunk, ha a haladás érdekeinek előmozditása mellett kiemelni tudja a konzervativ érdekeket is.

Széchenyi ellenben nem egy drága, kedves eszméjét szoritotta háttérbe, ejtette el, ha magyar érdekkel ellenkezni látta. Széchenyi szavára állittatik fel a tudós akadémia és dől meg az ősiség, hull le a jobbágyság lánca és támadnak országszerte a közlekedési eszközök. Kaszinót állit, kezdeményezése meghonositja a lóversenyt, megélénkiti a sportnak minden nemét, központositja, megteremti a magyar társaságot. Nincsen neki nagy, nincsen neki kicsiny, nincsen, a mihez ne szólna ; és nincsen, a mi virágzásnak ne induljon az ő szavára, nincs, a mi tönkre ne menjen, ha az ő szavával ellenkezve indul. Hiszen igy ment tönkre, midőn már senki sem hallgatott többé Kassandra szavára, maga az ország is, mely oly példátlan gyorsasággal emelkedett, miglen az ő ügyét leste és kereste. Széchenyinek az volt leggyöngébb oldala, melyre Kossuth megrenditő erővel tudta támadásait intézni, hogy nem volt képes megértetni, a mit a tömeggel megértetni ugyan alig is lehet, hogy vaskövetkezetességének csak egy folyománya lehetett : mindenkor s mindenben a magyar érdeket szolgálni.

Kossuth toronyiránt rohant a biztos bukás-

nak s ez az a következetesség, melyet a tömeg megérti és megtapsol. A francia eszmék, a februáriusi napok áramlata, mely egész Európát elöntötte, mind szélesebben és szélesebben szította a bizalmatlanságot Széchenyi ellen és a bizalmat Kossuth mellett. Nem csoda tehát, ha az alámerült vezér Széchenyi helyére Kossuth jutott, a ki erőnek erejével uszott az árral. Széchenyinek egy hibája volt, hogy közjogi viszonyaink sarkkövét, viszonyunkat Ausztriához rendezetlenül hagyta. Itt tört ki a válság, ez volt romlásunk oka. De volt azonkivül még egy hibája is, tudniillik az, hogy a szivekre nem tudott hatni.

Kossuth meg tudta fogni a szivet minden érzelménél, itt hóditotta meg e lázas napokban a fogékony sziveket. Hiszen a leghitványabb rovar már ösztönénél fogva is jobban vonzódik a melegebbhez, hogyne vonzódnék az ember. Azonkivül volt Kossuthnak még egy természetes előnye is. Széchenyi mágnás volt. Nagy hátrány a magyar közéletben.

Mindenütt, a hol a gentry osztálya ki tudott fejlődni, ez osztály kezébe került a nemzeti hatalom. Következménye volt ez egyfelől a királyi hatalom s az oligarchia közötti harcoknak, az „inter duos litigantes tertius gaudet“ elvének: a köznemesség majd az egyik, majd a másiknak fogta pártját, mindenikben a maga érdekét védte.

A gentry több érzékkel bir a korszükségek, több a nemzeti aspiratiók iránt, mint a nemzet tömegétől elzárkozott, az alsóbb osztályokhoz csak a közizgalom, az eligazodni nem tudás napjaiban simuló főnemesség; másfelől azonban jobban ért a kormányzáshoz és parancsoláshoz, mint a kicsinyes érdekek és kicsinyes viszonyok közt elfogult, s a mi a fő, a kormányzás, az ország dolgaival való foglalkozás traditióival nem biró polgári osztály. Igy jutott a hatalom sulya a gentry kezébe mindenütt, a hol kifejlődött. Széchenyinek tehát hátrányára lett volna aristokratasága még akkor is, ha nem mutatkozik — a mint néha mutatkozott — hideg, söt sértő tartózkodásban és a népszerüségnek egyenes megvetésében.

A fejedelmi helyzetre vergődött Kossuth inkább tartozott azon osztályhoz, melyet szellemi proletariátusnak szoktunk nevezni. Igaz, hogy aggkorában megszállották még aristokratikus velleitások is. Sokat irt »Kossuthok ősi fészkéről«, és irodalmi udvaroncai sem késtek hizelegni e velleitásoknak, terjedelmes családfát közölvén a »Magyar Ujságban,« mely nagy minutiózitással mutatta ki, hogy hány és melyik nagy családainkkal ölelkezének a Kossuth-család férfi és nő tagjai. Végre tudjuk, hogy fiaiban éppenséggel praetendensi érzetet nevelt: a meddig a Habsburgház itt van, addig a Kossuthház nem jöhet

haza; nemcsak Kossuth Lajos nem, a mit méltányolhatott mindenki, hanem Kossuth Ferenc sem és Tódor sem, a ki az elébb használt Tódor név helyett felvette már a Lajos nevet is. Azóta megváltoztak a viszonyok. Kossuth Lajos Magyarországban aluszsza örök álmát, fia Ferenc pedig ambitióval telve, hires apja nevével dicsekedve, mint képviselő utazgat Magyarország földjén. Kossuth Lajos mint nyomott helyzetü, klientela nélküli prókátor kezdte nagy pályafutását. Az ellentétet lángelméje és pozitiója között annál élesebben érezhette, minél inkább szemébe ötlött a viszásság, midőn végre törvényhozásban ült, mint egy asszony képviselője, alárendelt pozitióban, s maga fölött látott nem egy üres főt és egy üres szivet. Tán ekkor hajlott érzelmeivel és tendentiáival a szellemi proletariatus, a forradalmak e fő eleme felé. Ebben az időben találkozunk leginkább Kossuthnál azzal az elfojtott lángként kitörő örök gyülölséggel, mely elkeseredett, sokszor igazságtalan, nem egyszer a saját és a haza érdekeit szem elől tévesztő ellenségévé tette már a pharizeust a sadduceusnak, a plebejust a patriciusnak.

„Minden arra dől, a merre hajlik. A közmemesség mély érzetével a közszükségek iránt és azon áldozatkész hazafiságával, melyben a több osztályt mindenkor felülmulta, önként, egyszerre,

úgyszólván egy nap alatt letett minden kivánságáról, magával egyenjoguvá tette a népnek millióit. Tette ezt pedig az 1847 48-iki országgyülésen, midőn a válaszfeliratnak napirendről levétele után Szemere Bertalan a közteherviselés iránt tett inditványt. Ekkor mondá Kossuth, a magyar nemesség multját dicsőitő s adómentességét búcsuztató amaz emlékezetes beszédét, melynek részletes megismertetését szükségesnek tartjuk.*)

„A magyar nemességet egy ezredéves historiája a nemzet létélének talapzatává szentelte föl. Ő irta be a magyar nevet, a jövevény nemzet nevét Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltek, de azt nem, melyet belé a magyar nemesség férfikarja irt. Ő vivta első sorban az ország létélének harcait; ő volt Európa táborszeme századokon át, s minden viharok között is, nem tünt fel korszakotalkotó eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést ne talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van: az az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, mely jármot tűrni nem tanult meg, mely a szabadság aranyfonalát kezéből soha ki nem eresztė, melynek nevéhez egy historiai emlék

*) Magyarország ujabbkori Történelme; irta Hőke Lajos 205 206. lap.

csatlakozik, tudniillik az: hogy mióta az ország Magyarország: itt absolutizmus törvényesitve nem lett soha." . . . Majd igy folytatja: „A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya felemelkedik; ez lételének s jogainak kútfeje. . . ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses historiai előnyei fentartassanak, ennek csak egy utja van, az: hogy az élettel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert az sokáig semmi esetre fenn nem tartható. Uj tényezők vannak a küszöbön; bebocsájtásuk feltartóztathatlan, s a lemondás érdeme s igy annak bére sem lehet többé a nemesség egyedüli sajátja." Szavazatra bocsájtatván e kérdés, bár a nagybirtokosok féltek, hogy a vármegyékben hatalmas középnemesség őket tulságos adóval terheli, többséget nyert.

Voltak ugyan elegen, a kik sohasem járultak volna szavazatukkal az örökölt szabadságok föladásához. De ha már meg kellett hajolniok a bevégzett tények előtt, ha már viselniök kellett a nagylelküség terheit, hogyne akartak volna osztozkodni annak örömeiben, fényében is. Igy lettek demokratákká ezek is. Elfogta őket a testvériségért, a népért való rajongás.

Mindezekhez aztán hozzájárult az európai általános áramlat, a demokratikus és forradalmi francia eszmék bódulata: a gentry rajongni kez-

dett a népért s vele annál szorosabban ölelkezett, minél inkább érezte, hogy a hazát érdeklő saját nagy tervei a nép erejét igénylik. Nem csoda tehát, hogy e döntő osztály egekig emelte Kossuthot, kit a néperő érvényesitőjének tartották, ki a népben évszázadokon át parlagon heverő erőt, mivel a népből emelkedett ki, értékesiteni tudta.*)

Hatalmát fokozta korlátlan idealizmusa, s az érzelem ama melegsége, mely magába ölelt mindent, a mi csak szeretni való volt. Az ő szózatát hallgatva érthető volt, miért soroztaték a művészetek közé a rhetorika. A költészet hatásának csodás közvetlenségéből volt valami az ő beszédében, leigázva az elmét. Nem csoda tehát, hogy a demokratiának, a rohamos haladás és a nagy sikerek által élesztett idealizmusnak és utópiának, az erőre ébredés, megifjodás és rajongásnak ezen korszakában, midőn a haza égboltozatján ugy is tornyosultak az absolutizmus, a germanizatió, a lázadás alakjaiban a veszedelmes felhők, Kossuth leszoritott minden vetélytársat és rendelkezett a nemzet szivével, akaratával.

Hjába kiáltotta Széchenyi a kétségbeesés kínjai közt, hogy Kossuth politikája alkotni nem, csak rombolni képes; hiába utalt arra, hogyan

*) Asbóth János Politikai arcképek 36. lap.

élt vissza Kossuth a nép gyengéivel, hogyan hizelkedik ezeknek, Kassandra szava csak visszatetszéssel és gúnynyal találkozott. Kossuth hatalmának egész sulyával fordult Széchenyinek s elüldözte az oroszlán szivüt a döblingi tébolydáig. Kossuth csillagzata ragyogott az égen, riadva kelt szavára a magyar; büszke főurak kivonultak az érkező megváltó elé, szellemét követé a nemzet, valamint a zsidók követék egykoron az előttök járó tüzoszlopot, hogy eljuthassanak az igéret földjére. Szózata hadseregeket teremtett. Az aggastyánnak fonnyadt, a gyermeknek zsenge karját megacélozta és a magyar csatázott s győzelmes csatáival növeszté Kossuth ambitióját. A szabadságszerető magyar nép sikerei elbizakodottá tették, annyira, hogy túlbecsülvén saját magát, a nemzet oszlopának tartotta magát s megrontására tört mindannak, a mi akaratának nem hódolt, becsvágyának ellenszegült. Az 1849-ki Debreczenbe áthelyezett országgyülésen a flamingók társasága által gyámolitva mint e nemzet autokratája viselkedik. Érdekesek s viselkedését híven jellemző Kemény Zsigmondnak alábbiakban közölt fejtegetései.

A terrorizáló Kossuth.*

Ha nem voltam megelégedve — kezdi munkáját Kemény — az európai eszmék menetével, annál kevésbé lehettem belügyeink oly fordultával, mely Kossuthnak kezébe tette le hazám sorsát. Már pedig, hogy a pozsonyi országgyülés végnapjai Kossuth discretiójára bizták Magyarország helyzetét, jövendőjét, mondhatnám egész existentiáját . . . . . erről kételkedni többé alig lehetett.

Komoly aggodalmak közt éltem tehát még akkor is, midőn az uj miniszteriumnak nem látszottak semmi összeütközései lenni a bécsi kormánynyal, s midőn saját keblében nyilt meghasonlás nem tört ki.

Mert sokkal hosszabb idő óta harcoltam Kossuth destructiv nézetei ellen, sokkal bizonyosabban tudtam, miként ő semmi körülmények közt nem szünend meg izgatni és rombolni, minísem ne sejdítettem volna, hogy iszonyúan csalatkozik az, ki remél ; miként a magyar

* Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. Irta Beksics Gusztáv.

minisziériumban a mérsékelt elem előbb-utóbb subjugáltatni nem fog.

Ily hangulatomból következett, hogy midőn a pesti országgyülés kihirdettetett, legkevesebb vágyam sem volt a követi pályához, sehol még candidatusként sem léptem föl, és Kővár vidékének remetei kerületében anélkül választattam meg képviselővé, hogy valakinek csak egy sort is irtam volna ez iránt.

Talán nem sértem meg a szerénység igényeit, ha emlitem, miként elvbarátaim középszerü hatásnál többet vártak parlamentáris munkásságomtól, s én birtam annyi kötelességérzettel, hogy ha már egyszer a követséget elvállaltam, szándékom is legyen helyemet betölteni. — Széchenyi gr. az Ulmann-házban egy több szobából álló lakást fogadott ki oly célból, hogy legyen alkalmuk a rokonérzetü követeknek eszméik kicserélésére. Remélhető vala, miszerint ez által a minisztérium mérsékeltebb eleme naponként erősebb támaszt fog kapni a parlamentben, s igy önnön tanácskozmányaiban is inkább genirozhatja azon férfit, kit kénytelen volt maga közt tűrni, mert visszalépése sokkal veszélyesebb vala, mint miniszterkedése.

Az Ulmann-conferentiába csődültek a képviselők. Mondhatni háromnegyed része a parlamenti férfiaknak, tagoknak jelen volt. De e részvét csak néhány napig tartott.

Mert oly időben éltünk, midőn Széchenyi gróf érdemeiről elfeledkezni divattá vált, s a gróffali személyes barátság épen nem út a népszerüségnek sem kivivására, sem megtartására.

Csakhamar szétkürtöltetett tehát, hogy az Ulmann-conferentia egyedül Széchenyi és Kovács Lajos műve, s hogy azt a dolgok irányával elégületlenek tervezték rejtettebb célokra mint első tekintetre látszik.

A clubbok reaktióról beszéltek, mely magát organizálni kezdi, mely álfogásokkal igyekszik csupán csak Széchenyi gróf számára proselytákat szervezni.

E károgás előbb az ingatagokat, utóbb a mérséklet valódi barátait is visszarettenté, s az Ulmann-conferentia négy heti élet után teljesen megszünt, vagy legfölebb mint oly hely volt ismeretes, hol néhány hirlapot elolvasni lehet.

Évek óta valék oly szoros összeköttetésben Széchenyi gróffal, minőben Kovács Lajoson kivül aligha volt valaki követtársaim közül, s a nemes gróf barátsága azért is megbecsülhetetlen emlékünek marad előttem, mert többször nyujtott alkalmat a haza kitünőségeivel egyesülten munkálkodni a szélsőségekre vezető irányok ellen, tehát e viszonynál fogva is mondhatom bizonyosan, hogy alaptalan rágalom volt minden hireszelés e proselyta-keresésről. Igen is, a gróf akart

proselytákat a mérsékelt ügynek, a hazának, a nemzetiségnek, akart proselytákat a miniszterium józan részének együtt és egyiránt, de különösen a maga számára s azok kijátszásával nem.

Az idők szerencsétlenségei közé tartozott, hogy ily gyanu ügybarátaink szivében is gyökeret verhetett.

Mi személyemet illeti, talán sorozhatom magamat azok közé, kik legerélyesebben hatottak az Ulmann-conferentiák szellemére.

Azonban csakhamar egyik kedvetlenség a másik után ért és zsibbasztotta el munkásságomat.

Történt, hogy egy alkalommal a vármegyeház termébe mentem, hol az akkor alig 40 egyénből álló szélső párt tartotta gyüléseit. Minden követnek szabad bejárása levén oda, valamint az Ulmann-conferentiákra is, jelenlétem nem tekintethetett indiscretiónak.

Két órai ott ülés elég vala arra, hogy átláthassam, miként ezen többnyire reputatió nélküli és középszerü egyéniségek még megrázó hatást gyakorolhatnak ügyeinkre, mert az agrariai viszonyok körüli nézeteikkel a falusi népet, s a világszabadság felőli általános fogalmaikkal pedig a fiatalságot s proletariatust könnyen magukhoz csatolhatják.

Kilépve a teremből az Ulmann-conferen-

tiába s utóbb Kovács Lajoshoz mentem. E napon majd mindig Széchényi és Eötvös nyomában levén, őket együtt és külön ismételve kértem: alkotnának a pesti forradalmi elemre s népcsődületekre támaszkodó szélsődemokrata párt ellen egy, a nevezett miniszterekkel és Deákkal folytonos összeköttetésben álló mérsékelt pártot, mely jól disciplinálva legyen s vezetőkkel rendszeresen ellátva, mert különben a vármegyeháziak fejünkre fognak nőni.

Széchenyi méltányolta szavaimat, de a nélkül, hogy általános sententiáknál többre terjeszkednék. Ellenben Eötvös, kit én, mint testvéremet szerettem, rémlátásnak tartotta állitásomat, s azt mondta: bolondság arról beszélni is, hogy ezen nyugtalan, de hitel nélküli emberek ellenünk valamit tenni tudjanak.

Indulatba jövén, válaszoltam: csináljatok, a mit tetszik, én ugy is mindentől visszavonulok.

Emlékszem, hogy a későbbi katasztrófák sem hatottak rám oly mélyen, mint e scena.

Százszor beszéllettem el barátaimnak, s min dég egyiránt erős keserűséggel.

Az olasz kérdés és a most emlitett eset elvették minden reményemet, ügyeink eszélyes vezettetése iránt. Visszavonultam a vitatkozásbani részvételtől, s lemondottam minden álmairól az ambitiónak, jóakaróim erővel sem vehet-

tek reá, hogy a szószékbe lépjek, mert kihalt belőlem a hit, más fordulatot adhatni dolgainknak, s kihalt nem annyira ellenségeink erélye, mint barátaink gyöngesége miatt.

Az országgyülés első hónapjaiból két rövid nyilatkozat áll a Közlönyben érdektelen kérdések fölött, de aztán teljesleg elnémultam. S midőn később a karzat kezdett uralkodni, a terrorizmus felütötte fejét, az utcai csoportozatok garázdálkodtak az országházán, én minél ritkábban és rövid ideig voltam jelen a gyüléseken.

Egyébbiránt, ha alkalom nyilt a kérdéseket fölállás, vagy szavazat utján eldönteni, mindig az aránylag mérsekeltebb véleményt pártoltam.

Ennyit mondhatok követi pályámnak pesti részéről.

A miniszterium soha rá nem szánta magát arra, hogy miniszteri pártot alkosson, és a vezetőkkel rendes érintkezésbe jöjjön.

Ellenben elég ügyetlen volt egy nagy bakot lőni, t. i. Kossuthot nevezte ki a miniszterium szónokának a parlamentben.

Erről privatime értesittettünk.

Ugy kellett tehát képzelnünk: 1-ször, hogy Kossuth csak azt fogja óráIni, a mi a minisztertanácsban eldöntve van; 2-szor, hogy nekünk azt kell védeni az oppositió ellen, a mit Kossuth előterjesztett.

Azonban rendszerint mit tett Kossuth?

Változtatva adta elő a minisztertanács nézeteit, s aztán, midőn az oppositiótól e nézetek megtámadtattak, még egyet forditott a dolgon, és szépen átszökött az ő nézeteikhez.

A miniszterek magukban dühöngtek, de crisisektől félvén, kénytelenek voltak a szavazáskor Kossuthtal együtt felállani.

S mi eredt ebből?

Az, hogy a mérsékelt emberek, kik a vitatkozás elején és folyama alatt szólottak, mindig nagy orral távozának a gyülésből el, mert *a*) conservativebb modorban nyilatkoztak, mint — az eredményből magából itélve — a miniszterium célszerünek tartotta; *b*) nem ugy votizáltak, mint a hogy nyilatkozának.

A közönség tehát őket reaktionarius embereknek tartá, kiket a miniszterium ólomsúlyként von maga után, és miattok szabadon nem mozoghat. — A közönség elvtelen politikusoknak hitte őket, mert nézeteiket propter bonum pacis feláldozniok kellett.

Ily hálátlan bánásból nem következett-e okvetlen pártunk demoralisatiója? sorainkból desertáltak a gyengék. S mi is köthetett volna valakit hozzánk? — hozzánk, kik a miniszterium által szüntelen félredobatánk, az ellenzéktől pedig kigunyoltatva valánk?

Kossuth látva, hogy a mérsékelt párt népszerüsége elkopott, nem genirozta magát többé. Eleinte csak éjjeli conferentiákat tartott az ellenzék vezetőivel, később nyiltan cimborált az egész párttal.

Összeköttetéséből Madarászszal s az utcai cravallok vezetőivel, következett a miniszterium nullificáltatása és a terrorismus.

Kossuthnak a szélső demokratákkali összeköttetése oly fenyegető impulsust adott a közvéleménynek, hogy majd minden e párt liberiájába öltöztette gondolatait, és senki sem bátorkodott tisztán hallatni nézeteit.

Az Ulmann-conferentiák már meg levén döntve, gyülekezési helyünk nem volt.

Nyiltan tanácskozni bátorságosnak alig hivők.

Kiválasztánk tehát nagy óvatossággal néhány egyént, kik ügyelve arra, hogy együtt ne járjanak, külön-külön lopózzanak be mindig délután 4 óra körül Szunyog szállására, ott értekezni a haza érdekeiről.

Kovácsot Szunyog besorozni nem merte, félvén, hogy mint az utcák által leggyülöltebb ember, éber figyelem alatt tartatik, s megjelenései felfedeztetésre vezetnek.

E titkos konferencia négyszer gyült össze, mert Kossuth ellen alakulván, magunk is beláttuk, miként rosz időt választánk ily célra.

Batthyány Lajos megrémülvén Kossuth felülkerekedésén, kéz alatt értésünkre adatik, hogy ő este 11 óra körül az Ulmann-conferentia volt termeiben, — melynek kulcsai Kovács Lajosnál valának — találkozni szeretne velünk. Mi a rendelt órára megérkeztünk. Ő jelenté, hogy másnap a nádornak kinyilatkoztatandja, miként a miniszteriumból visszavonul, ha 1. Kossuth nem szabja magát a miniszteri tanács határozataihoz parlamenti beszédeiben s ha 2. Kossuth ezentul egyetlen egy hirlapczikket ir. Kemény Dénes kivánta, hogy vétessék ki Kossuth kezéből a kormány nevébeni nyilatkozás, s miniszteri szónoknak Deák neveztessék ki. Mig e fölött folyt a szó, a kis teremben, mely üvegfal s függönyök által volt a főteremtől elválasztva, — egy árnyat vesz észre valaki a függönyök megett; „spion van ott", sugták többen. Kiki megijedt s Kovácsot elküldötték, hogy a nagy termet vizsgálja meg. Senkit sem talált ott. Itélje meg már valaki nincs-e nagy foka ott a rémuralkodásnak, hol *a)* a miniszterelnök nem hiszi tanácsosnak minket magához hivatni, hol *b)* a miniszterelnök éjjel tart titkos ülést, hol *c)* egy árny a függöny mellett elrémiti azokat, kik az ország miniszterelnökével beszélgetnek. S pedig ez még Kossuth perfid magaviseletének első napjaiban történt.

Néhány nappal utóbb a kioskban vagyok

és találkozom Perczellel. Ő külön hiv, s egész nyugalommal így szól: Kovács Lajos és te nem akartok nyugodni. Gondolom, azt természetesnek fogod találni, hogy mihelyt hatalomra fogok jutni, felakasztatlak, valamint én is természetesnek tartom, hogy hasonló esetben te engemet szintén felakasztatsz. Megvallom, ez idők annyira izgatottak voltak, hogy éppen nem ütődtem meg a nyilt vallomásban, sőt mint valamely kétségtelen axiomát adoptáltam.

Az utczai csoportozatok és forradalmi klubbok naponként élénkülnek. Kezdenek arról suttogni, hogy az országgyülést epurálni kell. Ha jól emlékszem, tizenegy név cirkulált, mint olyaké, kiket a cravallok első alkalommal láb alól eltenni fognak. Kovács és Széchenyi jelöltetnek ki e reaktionáriusoknak kereszteltek közül leginkább. Széchenyi szuronyos fegyvereket gyüjtött szállására. Kovács összehivta a *tizenegyet*, inti őket nyugalomra, de egyszersmind megállapittatik, hogy ne mutassák ok nélkül magukat az utcán, s mig az ingerültség tart, ne háljanak otthon.

Valamivel később Széchenyi azt mondja nekem, — s ezt többeknek is beszélte: hogy ő, ha dolgok a még veszélyesebb alakot váltanak, *lakásáról titkos járatot készittet a lánchidhoz, s midőn háza megtámadtatik, családját a Dunához viszi, s előbb gyermekeit dobván be, feleségével a hullámokba öli magát.*

Egy miniszteri tanács indikáltatik Kossuthnál. Széchenyi belépvén a terembe, Kossuth egy vontcsövü puskát mutat neki, s a gróf felé irányozva, mint később Kosuth beszélte, félig tréfás, s mint a gróf nekem és másoknak mondá, *gúnyos* hangon — igy szólt hozzá: „Nemde derék puska ez, s van nekem egy sógorom, ki vele akármikor lő egy hazaárulót!“ Tudatik, hogy Kossuth gy..., a gróf kitünőleg bátor volt, s mégis Széchenyi zsebre tette a csodálatos tréfát, s majdnem könyezve panaszolta el nekünk. Mekkora fokra kellett a terrorismusnak hágni ott, a hol a szerepek ennyire megváltoztak!

A terrorismus jellemzésére foglaljon itt helyet még egy specialitás.

Az usurpatio feletti határozat genesise következő:

Kossuth magához hivatván Deákot s Pázmándyt, elbeszéli szándokát. Ezek egész súlylyal ellenszegülnek, és sok küzdés után szelidebb nézetekre is birják őt.

Összegyüjtetik egy vegyes titkos ülés.

Kossuth a szószékre lép, s csúfosan kijátsza azokat, kikkel conferentiát tartott volt, első tervét adja elő, s egy már kész szerkezetből proklamálja, hogy Ferenc Józsefet bitorlónak tekinti az országgyülés.

Képzelni alig lehet a vegyes gyülés meg-

döbbenését és bámulatát, csak a ki mint én, személyesen jelen vala, szerezhette meg magának ama mély, de kétségbeejtő meggyőződést, hogy nagyobb illusió nincs, mint háborgó időkben egy tanácskozó testület szellemét a hozott határozatokból itélni meg. A *„többség“*, a *„közakarat“*, csak köpenyeg, melybe egyesek takarják ambitiójukat.

Kossuth nyilatkozatára Pázmándy, bár mint elnök a szabályok szerint a discussiókba nem vegyülhetett, egész szerénységgel figyelmezteti a vegyes ülést, miként Kossuth inditványának következményei beláthatlanok, s ő maga meg van győződve, hogy e lépés, akár a jogosság, akár az erélyesség szempontjából tekintve, helytelen.

Deák fölállt székéből, szintén szóhoz akarván jutni.

De Kossuth magánkivüli dühhel fordul Pázmándy felé: Meg vagyok győződve — kiáltá — hogy ha Windischgrätz Pestre jő, engem — ekkor nyakán végigvonta kezét — fölakasztatni fog. Azonban legyen az előttem szóló is meggyőződve, hogy lesz, a ki azokat előbb felakasztassa, kik szavaik és tetteik által Windischgrätz bejövetelét elősegitik.“

Ily őszinte vallomás után, minden észrevétel nélkül, a szerkezet rögtön elfogadtatott.

S még itt nem végződött be megaláztatásunk.

Kossuth hosszasabban kezdte fejtegetni az európai viszonyokat. Ő fogadni mer, mondá — hogy Cavaignac megbukik, s lehet, hogy Napoleon, lehet, hogy Ledru-Rollin fog győzni, és győzni fognak a *vörösek*, a *hegypárt*, kiknek ő szivéből óhajtja diadalát.

A gyülésen sok püspök és dignitarius volt jelen. És e higgadt, e tekintélyes férfiak, ezen vagyonaiknál és érzelmeiknél fogva aristokrata emberek kénytelenek voltak vidám arccal hallani ily jóslatokat, melyek az ő végrombolásaiknál egyébb jelentéssel nem birhattak.

A házszabályok szerint minden inditvány előbb sorozatot kap, aztán kinyomattatik, a sectiók által megvizsgáltatik, s ha többen követelik, az auditorium kirekesztésével a vegyes, vagy külön conferentiákban kifejtetik, s végre köztanácskozás alá kerül.

Igy akarta magát az országgyülés a rögtönzés veszélyeitől megóvni. A terrorismus azonban szétszaggatá *tettleg* e szabályokat.

S a ház tárgyalási rendjére emlékezni annyi volt, mint hazaárulónak lenni és összeesküdni Kossuth ellen.

A sectiók kimentek divatból, s csak a *szaki kérdésekben,* minők például az adókivetés és fölhajtás módjai, a legelő, bormérés stb. használtattak.

Kossuth inditványainak előleges kinyomatásáról szó sem volt.

A titkos ülések után a nyilt tanácskozásban opponálni iszonyu szemtelenségnek tartatott.

Practice tehát, kivált a publico politikus kérdésekben, a tanácskozmány physiognomiája ez vala:

A táblára ki volt függesztve a titkos ülés órája. Néha ily megjegyzéssel: „tiz órakor titkos, azután nyilvános ülés fog tartatni."

A rendes időre, néha estve, összegyültek a követek.

A házat vagy már körülfogva találták néppel, vagy pedig midőn már bent ültek, vették észre, hogy a tömeg az utcán, az udvaron csoportosodik.

Egy óranegyed, néha félóra is eltelt, várva az eseményeket.

Ekkor „éljen" hangzik künn, mi azt jelentette, hogy Kossuth jő.

Megérkezve Kossuth, az elnök megnyitotta a titkos ülést, midőn rögtön föllépve Kossuth a szószékre, egy nagy oratiót tartott.

Beszédeiben rendszeresen kétféle taktikát használt:

1. *Néha a fődolgot mint mellékest emlitette meg.*

P. o. ekként szólott:

„Jelentem alásan, hogy már intézkedéseket

tettem a 15 krajcáros, 10 forintos, 100 forintos bankjegyek kibocsátása iránt," vagy

„Gondoskodott a kormány, a ház jóváhagyásának reményében, hogy ez s ez teljesedésbe vétessék."

Ily praemiszák után azután következett valami örvendetes hir, seregeink állásáról, vagy valami mellesleges kérdés, mely a törvényhozó test figyelmébe ajánltatik a leggyönyörübb ömledezések közt.

A dictió „éljenekkel" kisértetvén, tartalma közakaratnak tekintetett, s rögtön vagy a következő nap a nyilvános ülésben acclamáltatott.

2. Ha Kossuth a határozatot, melyet kivinni akart, rendkivül félté, akkor előbb egy intimidáló szónoklattal állt elő s midőn felizgattattak a szenvedélyek, kivette zsebéből s elolvasá inditványát. A mérséklettek ritkán tudtak meg terveiből előre valamit, ellenben a szélső párt el volt készülve, s többnyire Madarász László diatribjei által minden őszinte szó ledorongoltatott.

A titkos ülés után következő nyilvános ülés hangulata a külső tömeg és a karzat által Madarászék kezében volt, s néha teplomkövetéseknek is voltunk tanui, tanui voltunk oly szomoru jeleneteknek, hogy az, ki a titkos ülésbeni nyilatkozatának következményeitől tartott, bűnét a

nyilvános ülésben expiálta, védvén azon eszméket, melyektől iszonyuan rettegett.

A seregek összeütközése után már Kossuth autocratora lett Magyarországnak, mert a honvédi bizottmány csak árnyékával birt a hatalomnak, az országgyülés pedig, mint föntebb megmutattam, igába volt fogva, és függetlenségéről még álmodni sem mert.

Debrecen lakosai még nem valának a forradalmi szellemtől ugy annyira áthatva, mint a pestiek. A nép komolyabb viseletü volt, s bár bálványozásig imádta Kossuthot, ha mesterségesen föl nem izgattaték, kerülte a botrányos demonstrációt. Az igaz, hogy Földváryt szét akarta szakitani, s ha Besze nem gátolja meg, szándokát okvetlenül végrehajtotta volna. De az ily féktelen kitörések esetei mégis itt sokkal ritkábban kerültek elő, mint a fővárosban; mert Debrecennek kevés proletáriusa lévén, az élélhetési biztosság az egyénekben bizonyosan némi hajlamot tartott fönn a konzervatióra. Természetes, hogy e hajlam kiirtására ott is elég alkalom és ember akadt; ámbár az egyenlőségi klubb személyzete a táborbamenetel által tetemesen meg vala apadva.

Ezek voltak Debrecen előnyei.

Azonban fájdalommal kell bevallani, miként a mérsékelt gondolkozásuak mégis nem sok vi-

gasztalást leltek a debreceni viszonyok egész komplexusában.

Mert ha szintén a debreceni civis nehezebben szánta el magát az utcai csoportozatokra és rivalgásokra, annál határozottabban, annál feltétlenebbül volt kész Kossuth akaratját ugy is mint a kormány vezetőjéét, ugy is mint individiumét teljesiteni. Itt az engedelmességben határt képzelni sem lehetett.

Madarász Debrecenben tökéletesen organizálta politikáját és a város lakható része — hol t. i. a követek elhelyezve valának — oly kicsiny volt, hogy az ember tetteit és szavait inkább lehetett ellenőrizni.

Kossuth lassanként egy kamarillát vont maga mellé, kik mindenre kész kalandorokból és cselszövő nőkből állván, akárminő vakmerőségre s őrjöngésre alkalmasak valának őt rábirhatni. Továbbá:

Kossuth körül Ormay egy vadászcsapatot organizált, melynek semmi határozott célja, foglalatossága Kossuth személyének őrzésén kivül nem látszék lenni. E palotaőrök kisérték őt a táborba, vigyáztak intéseire, s vak engedelmességök bárminek végrehajtására képesekké tette őket.

Végre pedig:

Természetes, hogy mentől szerencsétlenebb

állapotba sodortatott a képviselőház, annál gyanakodóbbak voltak az erősen kompromittált egyéniségek a kevésbbé komprommitáltakra; s mert egy mérséklett irány politikai helyzetökön kivül még életöket is fenyegette, nekik az önfentartás ösztönénél fogva vagy üldözni, vagy lefegyverkeztetni kellett a józanabb eszüeket.

Ebből lélektanilag két törekvés folyik:

1. Komprommitálni azokat, kik még eddig nem valának besodortatva.

2. Eltenni láb alól a mértékletességben szerfelett makacs egyéniségeket.

Kossuth az első módban volt mester.

Madarász a másik mód használatba vételét sóvárogta.

A képviselőház pedig, a mely mértékben lőn több tagjainak kijavithatatlanná helyzete, annál inkább hajolhatott — bár magában vérszomjas nem volt — a gyanus követeknek vésztörvényszék elébe állitására.

S ha Pesten az utcai kravalloktól volt oka a mérsékletteknek félni, Debrecenben már a józan ész sugta, hogy a parlamenti epuratio esete lehetségesebbek.

Debrecenben január 9-én tartatott az első ülés.

Itt Kubinyi Ferenc kivinni akarta, hogy a mig Windischgrätz herceg elébe küldött depu-

táció az eredményről tudósitását el nem küldi, nyilvános ülések ne tartassanak.

Célja volt minden uj ingerültségeknek a parlamentbe s a nép közé vezetését elzárni, melyre Pázmándy lemondása miatt nagy hajlam mutatkozott.

Kubinyi törekvése nem sikerült.

Rövid idő mulva megjelent Deák tudósitása, s ha jól emlékszem, 12-én titkos ülés hirdettetett.

Itt Kossuth hosszasan előterjesztvén a közelebbről történteket, s lefestvén az ország állását és a sereg állapotját, kiterjeszkedett Deák levelére, melyben előadatik, hogy Windischgrätz herceg a követségnek ő felsége elébe menetét nem engedte meg és feltétlen alávetést kivánt.

— Ez — szóla — a birodalomba felolvasztást s a magyar nemzetnek az élők sorából kitörlését jelenti.

Ha Ausztria — tevé hozzá — kétszáz millió statusadosság elvállalását követelné, ha azt sürgetné, miként a had, a finánc, sőt a közigazgatás főbb pontjai Bécsbe centralizáltassanak, ily kérdések iránt lehetne alkudozásba bocsátkozni.

De a nemzet meggyilkoltatása soha egyezkedés tárgyává nem válhatik.

„Én tehát — folytatá — nem arról beszé-

lek, jó-e, tanácsos-e ezen a téren alkudni? Hanem azt mondom: alkudni nem lehet. Ha a borjut mészárszékre viszi a mészáros, hogy leölje, s szabadkozik a kötelen, ez pedig azt mondja: ne szabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon föltétel alatt, hogy végezzelek ki: mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, a mi történhetik vele? Védjük tehát magunkat s a békealkudozásokról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história; mégis kinyujtá az engesztelésre karjait, de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig igy felelnek, nem tehetünk egyebet, minthogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, mert ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát."

Kossuth beszédében két fontos pont volt: *Egyik*, mit csak mellékesen emlitett, hogy a statusadósságba osztozás és bizonyos kiterjedésig a birodalmi összpontositás feltétele mellett talán maga is hajlandó volna kibékülni és *csak a védelmi téren áll.*

Még ennyi önmérséklés is felötlő volt e férfiunál.

A nyugodtabb kedélyü emberek tehát szaván akarták fogni.

Ennélfogva kivánták: iratnék meg Deáknak, hogy a bizottmány ragadjon meg a dolgok kiegyenlitésére minden mutatkozó alkalmat.

Nyáry pedig, mint a *védelmi téren létel collorariumát,* a nyilvános ülés által tisztán kimondatni és jegyzőkönyvbe tétetni követelte: hogy a képviselőház csupán a létező törvényeket védi és semmi eventualitás esetében nem fog az 1848-iki törvények megtartásánál többet kivánni.

Az első inditvány, t. i. a követség missziójának határtalan időre kiterjesztése, mindeddig nyitva tartotta volna a *pacificatio* utját, sőt tettleg a bizottmány kezébe adta volna át az egész kérdést.

Nyáry terve pedig ketté metszette vala Kossuth merész álmait, határt szabván neki még a győzedelem eseteiben is.

Természetes ugyan, hogy a papirgaranciák egy mindenható demagóg szeszélyét végtére is ritkán korlátolhatják; azonban be kell vallani miként a mérséklett emberek, tekintve a nehéz körülményeket, jan. 12-én több erőt fejtettek ki, mint várni lehetett.

De Kossuth határozottan ellenezte a bizottmánynak adandó ujabb felhatalmazást a békekisérletekre.

Nyáry terve ellen pedig még nagyobb indulatossággal kelt ki.

Az eszmék összpontositása nélkül oszolván el a titkos ülés, előre látható volt, miként a nyilvános ülésen a harc sokkal egyenetlenebb leend; mert a karzat szelleme a még meg nem ingott követekre is áthatand.

A 13-iki nyilvános ülés igazolta sejtelmeinket.

Mert maga Kossuth kihagyá az az előtti nap mondott beszédéből, hogy a státusadósságokbani osztozás és a hadfináncügy, meg a kormányzás főbb pontjainak a birodalom mechanizmusába illesztése mellett is lehető a kialkudás. Továbbá azon inditvány, miként a pesti bizottmány minden alkalmat használjon fel ezentul is az egyezkedésre, Irányitól ledorongaltatva s Madarász által megtámadva, alig talált pártolókra.

Végre Nyáry az 1848-iki törvényeknek mint a jogvédelem határkövének, melyen tul semmi esetben sem lehet terjeszkedni, fölállitását sokkal bágyadtabban motiválta,mint tegnap, és Kossuthon kivül még más szónokoktól is megtámadtatván, lassankint retirálni kezdett.

Hasztalan pártolta őt Hunfalvy, hasztalan mondá, hogy Kossuth nyilatkozata után már csak azért is el kell fogadni Nyáry javaslatát, mert különben egész Európa szine előtt azt mondanók ki, hogy mi örökös háborut akarunk folytatni és a békét okvetlenül eltávolitani akarjuk.

S pedig ha latba teszszük Magyarország körülményeit azon körülményekkel, melyek velünk átellenben állanak, *azt hiszem, nem lehetünk a meg nem semisittethetési* illusióban. Tehát azt mondom, lehetetlen a Nyáry Pál inditványát el nem fogadni.

Hasztalan tanácsolta az elfogadást Hunfalvy; mert nyilatkozatát gunyos zajok kisérvén, Nyáry erélye megtört.

Fölállt, de nem hallgatták meg.

Hátha — szólott a zaj lecsendültével Nyáry — hátha ugy formuláznánk . . . (uj lárma). — Én igen örülök, hogy ilyen harcias szellemü a tisztelt ház, mert tudom, így vezér nélkül nem fogunk maradni. (Némi csend.) — Mondom: hátha ugy formuláznánk, hogy a képviselőháznak a nemzet jogait feladni nem lévén hatalmában, ezeket, ugy az országnak integritását, alkotmányát megvédi, s békét is csak ezen alapon fogad el.

Ily formulázás azon kivül, hogy homályos volt, az első inditvány szellemétől is egészen eltávozott.

S most Nyáry a mérséklettek aprehenzióját is magára vonta.

Kazinczy Gábor fölkiált:

„Nyáry Pál ezen utóbbi módositványát nem értem, mert ebben előbbi inditványának értelme nem foglaltatik, azért ezt, ha ezen utóbbi

módositványa által visszavonná, részemről magamévá teszem és szavazás alá kérem bocsáttatni.

A mindig tartó ingerültség miatt valóban célszerü volt az elnöknek a vitatást felállás szerinti szavazat utján minél előbb eldönteni. Mi meg is történt s Nyáry nagy minoritásban maradott.

Kossuth óriás hatalmán kivül e jelenet onnan is magyarázható, mert Nyárynak régi szélsőségei s ujabb moderatiója egyaránt befolytak az ő popularitásának rontására. A mérséklettek nem tudták neki elengedni az áprilisi forradalomkor vitt szerepét és a vármegyeházban tartott beszédeit; a flamingók* gyülölték őt, mert a későbbi időkben törekedett a honvédi bizottmánynak Kossuth ellenében is némi önállóságot szerezni; az indifferensek és fél-Kossuthianusok, p. o. Somogyi, Gorové, Hajnik stb. pedig Nyáry gyors változását igen kirivónak, igen indecensnek tartották.

Azonban ámbár a Nyáry popularitása akkor a fagyponton volt, mégis az inditvány teljes fiascójának főokát abban kell keresni, hogy a mérséklettek szeptember óta elnémitva levén, még januáriusban egészen desorganizálva voltak és

* A szélsőket a kalapjuk mellett viselt veres tollról nevezték igy.

semminemü konferenciákat állandólag nem tartottak, hanem néha nálam, néha más helyeken gyültek össze pipázni.

Néhány nappal ezen parlamentáris csata után a táborból két különös hir érkezett.

Egyik, hogy Perczel Kossuthnak egy goromba levélben szemrehányásokat tett s az országgyülést a táblabiró-politika miatt szétüzéssel fenyegeti.

A másik hir éppen ellenkező irányu volt, az t. i., hogy Görgei egy plakátban kinyilatkoztatta volna, miként a honvédi bizottmányt, mint forradalmi kormányt, el nem ismerendi; s egyedül a törvényes — mert a király által választott — hadügyminisztertől fogad el rendeleteket.

Ez volt első nyilvános meghasonlása Görgeinek, s annál felötlőbb, minthogy neki kétségkivül tudnia kellett a honvédi bizottmány nulli tását, s lehetetlen volt be nem látnia, hogy midőn a kormánytól rendeleteket el nem fogad, tulajdonkép Kossuthot repudiálja.

A Perczel és Görgei szándékairól elterjedt hir nagy zavart támasztott a követek közt; a *szélsők* Görgei nyilatkozata miatt, a *mérséklettek* Perczel fenyegetésétől rettegvén.

A közaggodalmat *Kovács* fölhasználandónak tartotta.

Listát keringtetett tehát, melyben titkos ülés tartására szólittatnék fel az elnök.

Titkos ülés helyett azonban egy konferenciát gyüjtöttek a városház főtermébe, s az asztal fejére, mintha elnökölne. Kossuth ült le.

Barthal, kire a mérséklettek bizták az interpellációt, kérdést tevén Perczel és Görgei iránt, Kossuth ellen forditotta szónoklatát, s bár őt sehol meg nem nevezé, politikáját ostromolta.

Ezen akkor még elhamarkodott lépés a követek közt, kik a tábori hirek által megpuhitva voltak, ingerültséget kezd támasztani.

Barthal csakhamar tovább megy s kivánja, hogy:

a) terjesztessék elő a pénztár állapota, mert nagy szerencsétlenségnek tartaná, *ha az ország egy pénzcrizis elébe menne;*

b) világosittassanak őszintén fel a követek az armádia állapotáról, *mert ő a desperatio harczát küzdeni nem akarja.*

E szavakra iszonyu lárma üt ki.

Kiabálni kezdenek Barthalra s egymásra a követek.

Perczel Miklós Beszét duellumra hivja ki, Bernáth József mellettem fenyegetődzik, hogy ő majd eligazitja Kovács Lajosnak — ki notabene a száját ki sem tátotta — a baját.

Kossuth a mellékszobába vonul s kihoz egy

nyaláb irást. Ezekből olvas néhány sort, részint Perczelre, részint Görgeire vonatkozót.

Aztán megtámadja Barthalt, kire a követek ismét kiabálni kezdenek.

Ez módositja előbbeni szavait, kérvén képviselőtársait, hogy ne értsék őt félre.

Kossuth patheticusan kiabálja:

— Csak álljanak elő a gyávák, kik a rosz hirek fölkapása által mindig és mindenütt rontanak, ő azoknak passust ád a távozásra.

Egy része a követeknek gúnyosan kacagott, más része „helyesezett."

Barthal annyi férfiassággal, mennyi ily percekben lehetséges, háritotta el magáról Kossuth gorombaságait; egyébaránt ismét simitani kezdte interpellátióinak értelmét.

Mind hasztalan.

Az ingerültség továbbra is megmaradt s a gyülés elvadult hangulattal oszlott szét.

Egész debreceni mulatásunk alatt mindig szájukon forgott a „flamingóknak" „a desperatio harca." — „Ezek az emberek azt szeretnék, ha a katonaság a fegyvert letenné" — suttogták elő s hátra. Az ingatagok szégyelni kezdették Kovácscsal — mert Barthalt csak eszköznek tekintették — az utcán társalkodni.

S valóban kétségtelen, hogy akkor Barthal többre ment, mint a mennyire kellett volna menni.

oly párt emberének, mely párt ezentul akar tagokat rekrutirozni, s mely veszve van, ha félreismeri erejét.

Azonban mi ekkor még csak alakulóban valánk, s az illető fegyelem s pártbölcseség egészen hiányzott sorainkban.

* * *

A Barthal interpellátiója sehogysem akart kimenni a Kossuth és Madarász fejéből, s azóta a rendőrminiszter úr nem szünt meg hol egyik, hol másik mérséklettebb emberbe akadékoskodni. Fenyegetései indulatosabbak voltak, mint azelőtt. Utilevelek nélkül a városból vadászat végett sem igen lehetett kimenni, s a követek távozása még szigorubb szabályhoz volt kötve, mint a másoké. Ha e miatt panasz történt, Madarász gorombáskodott. Szunyogh sokalván Madarász hetykeségeit, némi szemrehányásokat tett neki, mire ő eléggé vakmerő volt, a képviselőház jelenlétében, a gyülés eloszlatásának perce alatt, ezt válaszolni: Majd számolunk a guillotine előtt.

Kovács Lajos egy pár napra sógorához ment ki Levelekre. Minthogy azonban indulása előtt beszélé, hogy Lónyai Menyhértet is szeretné meglátogatni, s ezt a rendőrségnek megsugták, Madarász átirt Beregmegyébe, hogy kéz alatt járjanak utána, vajjon Kovács Lajos nem találkozott-e

az öreg Lónyai Jánossal? s nem tartott-e ennek házánál titkos összejövetelt.

Ezen bosszantásokat tetézte egy spionkodás, mely csaknem célt ért.

Kovács t. i. a feleségéhez Pestre levelet irt. Minthogy pedig tudta, hogy Madarász minden pecsétet feltör, valami kereskedőlegénynek öltözött fiatal embert fogad nagy fizetésért meg, ki azt titkon vigye el, és egy utlevelet, melyet mesterséges módon szerzett, adott át. Kevés idő mulva gyanu támad a kereskedő legény becsületessége iránt, s Kovács Lajos visszaveszi levelét, ugyszintén Pálfy Jánosnak egy aláirás nélküli céduláját, mely az ál-kereskedő köpenyeg-gallérjába volt varrva.

A cédulának tartalma csupán egy intés volt Pázmándyhoz, hogy Windischgrätz herceg most könnyen kibékithetné az országot, mert a képviselő urak meghököltek.

Bármennyire sietett Kovács, Madarász mégis már az útlevél dolgát megtudta, sőt gyanitá a névtelen cédula tartalmát is. Mert kezdett Windischgrätzceli kokettirozásról beszélgetni.

Ily kellemetlenségek közt valánk, midőn egy reggel valamelyikünk az utca-szegletre tekintvén, látja, hogy Mészáros Lázártól egy placát van kiragasztva, mely rögtönitélő eljárást rendel Debrecenbe, s katonai törvényszék alá vet *minden*

egyént, ki a császári seregeknek és az *ellenség ügyének* bármi szolgálatot tesz. A placát különbséget nem vont férfi és nő, katona és nem katona, *képviselő és nem képviselő* közt. Szóval a terrorismus legélesebb fegyverével fenyegetett mindenkit, és a követi kar önállóságának s véleményszabadságának legkisebb szikráját is elölte volna.

Nem sok ész kellett, hogy észrevegyük, miként az egész placát vagy a parlament epurátiója végett gyártaték, vagy legalább egyenesen arra fog elhasználtatni.

Láttuk a pallost nyakunk fölött függeni az élesebb pártkitörések esetében. Megfoghatatlan csak egy vala, t. i.: miként volt lehetséges a szelid Mészárosnak magát ellenünk eszközül használtatni?

Többen a mérséklettek közül találkoztak a hadügyminiszterrel, s kimondták, hogy nyiltan meg fogják őt az országgyülésen támadni.

Mészáros hamar átértette a kérdés fontosságát, s meggyőződött, hogy neve távoli célokra s malitiával használtatott föl.

A falragaszok eltüntek. A mérséklettek Mészárosról egész tisztelettel szólottak; de a honvédi bizottmányt és Madarászt, kinek a falragasz keletkezését tulajdonitották, kezdték élesen korholni.

A kormány belátván, hogy bakot lőtt, febr. 3-án összegyüjté a képviselőket.

Itt Madarász László jellemének egész . . . . kivánja: *tegye a ház kötelességévé a honvédelmi bizottmánynak: politikai biróságokat felállitani mindazokra nézve, kik már a háznak határozatánál fogva a honárulás vétkébe esnek.*

Ez más szóval a hires falragasz ismétlése volt, azon különbséggel, hogy magunk nyujtottuk volna a bárd alá nyakunkat. Mert a honvédi bizottmány ürügye alatt — a Madarász által vezetett — Kossuthra bizni a szabályokat, melyek szerint organizáltassék és járjon el a vésztörvényszék, annyit tett, életünket ellenségeink discretiójára bizni.

Erre csak reá nem állhatott senki.

A mérséklettek tehát követelték, hogy a kormány a ház elé beterjeszsze a törvényszéki javaslatait, s az részletesen tárgyaltassék.

Igy remélhető volt:

1-ször a szabályok szeliditése;

2-szor az, hogy a képviselők még sem lesznek oly bárgyuak, hogy magokat ki ne vegyék a vésztörvényszék alól.

Ritkán volt annyira masquirozott vitatás, mint a febr. 3-iki. Egyik fél sem merte utógondolatait megpenditeni.

Csak az látszott a beszélők kedélyén, hogy

érzik, miként a Madarász javaslatának elfogadásával a feltétlen terrorismus törvényesítve van.

Végre a mérséklettek győztek, de a flamingók segitségével.

Egy pár t. i. a szélsők közül, igy jelesen Irányi, vagy félreértésből, vagy szivességből elfogadták a mérséklettek javaslatát. Az ingatag követek tehát látván, miként szabad megbélyegzés nélkül pártolni Kazinczy nézetét, ahhoz állottak.

A honvédi bizottmány, mintha az ország sorsa egyenesen a terrorismustól függene, sietett a vészbiróságokat tárgyazó törvényjavaslatát a ház elébe terjeszteni, s az a februáris 8-ki, 9-ki és 10-ki üléseken tárgyaltatott.

Itt, hogy rövid lehessek, szükségesnek hiszem egészen különválasztani azon inditványokat, melyeknek politikai céluk is volt, az oly inditványoktól, miknek alapjai tisztán csak büntetőjogi szempontok valának.

Bezerédy — a kérdés fontosságát motiválván — kivánta, hogy a beadott törvényjavaslat, mielőtt a közgyülésen szőnyegre kerülne, a sectióban tárgyaltassék. — Tudatik, miként Debrecenben még a sectió-gyülések tartására semmi helyiség nem volt elkészitve: azonban a ház szabályai szerint minden fontos inditványnak okvetlenül előbb az osztályokban kell megvitattatni; ha e két körülményt combináljuk, tisztán kitünik,

hogy Bezerédy kivánata beburkoltan magába foglalta a vészbiróśági törvényjavaslatnak elnapolását.

A második javaslat, melyben politikai irány lappangott, szintén a Bezerédyé volt.

Azt kivánta t. i., hogy a vésztörvényszéki birákat ne a kormány, hanem a megyék bizottmányai válaszszák. Doctrinai szempontból vizsgálva, kétségkivül helytelen e javaslat, azonban a rendkivüli idők alatt az ember nem a doctrinai, hanem a pillanati helyességet tekinti. — Minden jó gondolkozásu méltán tarthatott attól, hogy a honvédi bizottmány kinevezései, Madarász vérszomjazó természete miatt, a rémuralkodást fogják megállapitani a vidéken és a különben nyugodt kedélyü magyar nép a francia őrjöngések majmolói által kegyetlenségekre szoktattatik.

Bezerédy inditványa kivette volna a honvédi bizottmány kezéből a terrorizmust, hol az Madarászban nagy apostolra talált és könnyen rendszerré alakulhata; s e helyett a megyékre ruházván a birók kinevezését, remélni lehetett, hogy a kegyetlenség, ha egyes esetekben ki is tör, legalább nem leend vezérelve a birák kiszemelésében.

Bezerédy inditványának a becsületes célon kivül kevés erős oldala levén, semmi csoda, ha rövid vitatás után megdöntetett.

Sokkal bölcsebb volt és szintén az általános terrorismus alapjait renditette volna meg Kovács-

Lajos azon inditványa, hogy a „honvédelmi bizottmány előterjesztésére mindenkor a ház határozza meg, valljon bizonyos helyen kell-e a vésztörvényt kihirdetni, vagy nem?“

Igy minden alkalomkor legalább szükséges lett volna a honvédi bizottmánynak indokolni szabályait, mi már magában véve figyelmet érdemlő korlát. Továbbá soha kormány az egész országra, sőt annak nevezetes részére se terjeszthette volna ki a vészbiróságot. Végre gyakran nyilt volna alkalom Madarászt, mint a terrorismus képviselőjét, nyilvánosan megtámadni, s utoljára talán csak belátták volna a képviselők, hogy Madarász minden roszszája és fenyegetései mellett is, nem épen olyan mumus, hogy hozzá közellépni és szemébe nézni a halál félelmének kiállása nélkül ne lehessen.

Kovács inditványa elég pártolókra nem találván, félrevettetett.

Később ugyancsak Kovács javaslatba hozta, hogy a követek, a ház különös engedelme nélkül, vésztörvényszéki kereset alá ne vettethessenek, és Debrecen városa, mint az országgyülés jelenlegi székhelye, semmi esetre ostromállapotba ne tétethessék s vészbirósággal ellátva ne legyen.

Inditványának első felét, t. i. a követeknek a vésztörvényszék alá nem tartozását, most már maga Madarász László is pártolta; s általában

nem kivánt emlékezni a falragasz által elkövetni szándékolt csinre. De hogy Debrecen kivételes állapotban legyen vészbirósági tekintetből, ezt átalában nem pártolták, s pedig nagy gát lett volna a Madarász tendentiái és a Kossuth messze néző tervei ellenében.

Ennyiből állottak a vészbirósági vitákba vegyitett pártcélzatok és politikai tendenciák.

Miután a honvédi bizottmánynak vészbirósági javaslatait többé sem halasztani, sem megdönteni nem lehetett, természetes volt, hogy a mérséklett párt kötelességének ismerte az egyes §§-ok szeliditését munkálni és befolyni erélyesen arra, miszerint a határozatlan kifejezések és hiányos szerkezet miatt olyanok önkényüleg ne büntettessenek, kik különben megmenthetők valának.

E célját némileg el is érte, bár mindenben nem.

Az egész vésztörvényszéki vitatásokban különösen felötlő volt az, hogy még az exaltált párt közül a legszélsőbbek is szelidebbek valának, mint a honvédi bizottmány.

Ezen mérséklettebb szellem, mint a minő a februarius 3-ki volt, nem annyira a szivnek, mint az óvatosságnak tulajdonitható.

A Kazinczy—Kovács cotteria már t. i. nagy sulyt nyert azáltal, hogy február elején

meghatározá, nem pazarolni erejét több-oldalu és idő előtti megtámadásokra, — hanem minden áron és kizárólag arra munkálni, hogy Madarász László, ki a terrorismust képviselte s Kossuthnak rosz szelleme, bármi eszközöknek használatba vételével, s bármennyi áldozattal megbuktattassék.

A terv merész s Kovácsnak, ki keresztülvitte, könnyen nyakába kerülhetett.

De másfelől az is látszott, ha Kovács és társai valamit nem mozognak, a legelső alkalommal Madarász által kézre kerittetni fognak.

Mert ismeretes volt gyülölségük Kossuth iránt és nyilt elégületlenségük a dolgok állásával; ha tehát a forradalmi szellem felfrissitésére — miről akkor naponként volt szó — a terrorismus a követi kar közt is martalékot keresett volna, akkor e rémrendszert leginkább Kovácson lehetett volna megkezdeni; mert ő rá haragudtak legtöbben, és a követek között is kevés népszerüsége lévén, kiadattatása hihető volt.

Ennélfogva félig-meddig az önvédelem szempontjából is előleges kérdéssé kellett Kovácséknak tenni Madarász megbuktatását, — noha, hogy eltökélésük nemcsak ezért történt, hanem leginkább magas politikai combinátiókból, ezt még ellenségük sem hozná kétség alá.

A pártok közt a titok, kivált ha ez parlamentaris munkásságra vonatkozik — nehezen megőrizhető.

Igy történt tehát, hogy a Madarász elleni aggressió terve transpirált.

Ugy látszott, Madarásznak érdekében feküdt, miszerint ne szélső eszmék fölött kezdessék meg a vita, s hogy a kitörést ne ő provokálja.

Ezért mérséklé társait, s maga nyugodt hangu volt.

Én szemfájás miatt a specialis vitatásokon jelen nem lehettem; hanem tudom, hogy a gyülés után barátaim hozzám jövén, beszédjeikben ennek tulajdonították a szélső radicalok felötlő szelidségét.

Különben megfoghatatlan is volt, hogy Madarász, kit különösen Pálffy János, mintegy keresve az alkalmat, gúnyos kifejezésekkel illetett, példás szelidséggel válaszolt a provocatiókra, s az apróbb ingerléseket észrevenni sem akarta.

* * *

A február 12-ki gyülésen a Közlönynek egy cikke, melyben kibékitési eszmék forogtak fenn, alkalmat adott Kossuthnak kijelenteni, hogy a kormány általában magáévá nem teszi a *Közlöny nem hivatalos* rovatjában megjelent cikkeket; azonban elvileg mégis kimondhatja, *hogy a honvédi bizottmány védeni kivánja a hazát az igazságtalan megtámadás ellen, s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei,*

a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlittessenek ki, mint a körülmények között kiegyenliteni legtanácsosabb lehet. (Mi erre iszonyu éljenzést csináltunk).

A dolog genesise következő: A mióta Nyáry az országgyülés első napjaiban megveretett azon kérdés körül: hogy „jelentse ki a nemzet, miként semmi esetben sem fogna az 1848-ki törvények megtartásánál többet követelni a védelmi harc eredményeül,“ — a mióta, mondom, ezen kérdésben Nyáry megveretett, őt naponként több és több kedvetlenség érte.

Madarász intrigái miatt a honvédelmi bizottmányban Kossuth fékezésére semmit sem tehetett; a képviselőházban pedig beszédei ki nem hallgattattak, bár gyakran valának talpraesettek.

Nyáry azonban, minden rosz csillagzata mellett, *positivus erő volt,* kitől félni lehetett, mint ellenségtől, s kinek, mint jó barátnak, alkalmában van sok hasznot tenni.

Ezt érzé ő. Midőn tehát a házban leginkább zugnak ellene, s különösen a radicalok zugnak mérséklettsége miatt, akkor egy cikket irat a Közlönybe, és ott sok haszontalan tiradák közt elbeszélteti, miként a dynastia maga nem folytat Magyarország ellen háborut stb. . . . és a dynastiávali kibekülésre kell törekedni.

Madarász Józsi, ki akarván a bokorból a

nyulat ugratni, meginterpellálja a honvédi bizottmányt, hogy magáévá teszi-e a Közlönyben megjelent cikkeket. Sok teketória után végre a feleletet, hogy hivatalosan megadathassék, másnapra halasztatott.

A kérdés ezen sarkponton fordult: Meg fogja-e Kossuth a cikket directe tagadni vagy nem? Az első esetben magát tisztán a kibékülés ellenségének declarálván, Nyáry és társai a honvédi bizottmányból kilépni fognak; a második esetben, ha t. i. a cikknek legalább főeszméjét nem desavouirozná, akkor továbbra is marad a honvédi bizottmány úgy a hogy volt.

Az egész cselszövényt a Madarász-féle emberek csinálták, remélvén Nyáry megaláztatását.

De csakhamar megbánták lépésüket, mert Nyáry makacs ember lévén, kormánykérdéssé tette az egész ügyet; — tisztán Madarász és Pálffy Albert-féle szellemü kormány alkotására pedig az időt még a radicalok sem látták elérkezettnek.

Madarász Józsi tehát korholtatott szelességeért.

Kossuth zavarban volt s mosta kezét. Mi nevettük az egész kakasviadalt.

Végre pedig már csakugyan kelletvén valamit tenni, nem vala bátorsága Kossuthnak Nyárytól megválni, sőt egyenesen a Kazinczy-

Kovács klubba taszitani, — tehát félig megtagadta ugyan a Közlöny illető cikkét, de aztán kinyilatkoztatá, hogy ő elvileg az exigentiák embere lévén, a kibékülés elől sem akarja végkép a hidat lerontani.

Mi kegyességét megtapsolók, s az egész comoedia alatt jól éreztük magunkat.

Az ezután következő napok ülésein egyremásra következtek a torzsalkodások, személyeskedések és vádak a békepárt ellen. A szenvedélyes tanácskozások legkényesebb kérdését képezte a követek purifikáltatásának kérdése, melyről Kemény Zsigmond igy szól: „Nincs a parlamenti küzdelmek emelésében, elkezdve az országgyülés kinyitásától a legutolsó üléséig oly tárgy, mely a mérséklettek vezetői és Kossuth-Madarászék által egyaránt annyi számitással, annyi mellékgondolatokkal, annyi elrejtett dühvel és annyi apró cselszövényekkel vezettetett volna, mint a követek purifikáltatásának kérdése.“

Ha a szerencsétlen magyar forradalom eseményei valaha annyi fontossággal birandnak a történészetben, hogy a pragmaticus fő a részletekre is kiterjeszkedni magának időt veend, akkor én nem kételkedem, hogy épen a purificatio kérdésének kezeléséből fogja megbirálni mind az akkori idők mostohaságát, mind azt, hogy Kovács és párthivei birtak-e ügyességgel a forradalom

közepette a forradalom ellen eszközöket és módokat találni?

Kossuth Lajos ingerültsége napról napra nőtt. Ő csak a flamingókkal tudott és akart kormányozni, s maró gúnyjának éle minden beszédében a békepárt ellen fordult. Kiviláglik ez különösen a hadsereghez való elutazása előtt mondott beszédéből: „Méltóztassanak tehát nekem garanciát nyujtani, hogy visszatértemkor ezen országgyülést találandom itt. Méltóztassanak egy körülményre figyelmezni: csak azt ne érjük meg, hogy az országgyülés elveszitse azon nymbust, minélfogva a nemzet akarata képviselőjének tekintetik a nép s a népnek egy tekintélyes része: a hadsereg által; csak valamiképen oda ne menjünk, hogy az országgyűlés irányában a köteles engedelmesség kötelékei megtáguljanak, s hogy elvesztvén az országgyülés a nép előtt nymbusát, polgári háborunak legyen a nemzet kitétetve.“ Kossuth a békepárt mellének szegzi fegyverét. A békepártnak a purificatio kérdésében nyert győzedelme miatt nem birva ingerültségével, a házba jött, hogy a békepártot bevádolja, s kimondja, miszerint van egy kotteria, mely a kibékülést akarja, és ő attól tart, hogy e kotteriának többsége leend, midőn ő aztán kormányozni nem fog, vagy az országgyülés (mert nymbusát elvesztette) a nép által szétveretik. Hej be másképen gon-

dolkozott Kossuth 1847-ben, midőn Wirkner utján Metternichhez intézett levelében a következőket mondotta: „érjen bár szerencse vagy szerencsétlenség; várjon bár rám kényelmes vagy gondokkal terhes élet; minden viszonyban, minden körülményben mindig az lesz a büszkeségem és boldogságom, hogy olyan lelkületü alattvalója vagyok ő felségének az én uramnak és királyomnak, a ki hűségben és loyalitásban egy élő lénynek sem áll utána.“

Kossuth beszéde után Irinyi előre elkészitett taktika szerint inditványba hozta, miként „a honvédi bizottmány“ elnöke Kossuth Lajos felhatalmaztatik, hogy a szükség és körülményhez képest az országgyülést más helyre tehesse át.

Nálunk — mondja Kemény Zsigmond — hol akkor, mint Tiberiusok korában a maga semmi nevén nem neveztetett, ezen inditványnak nagy hatást kellett támasztani.

A követek felingerlődtek. Kiki látta, hogy itt szép ürügyek alatt az elnapolási jognak, s az országgyülés tettleges feloszlathatásának Kossuth kezébe játszásáról van szó.

Mindnyájan érthettük, hogy Kossuth orációjának a *bunkója* ott van. A Kossuth szavai az Irinyi inditványával együtt tettek egy összefüggő eszmét, mely igy hanzik: *„ti képviselők, vagy nem fogtok a béke és a kiengesztelődés szavaira*

hallgatni és eszközeim lesztek az utolsó csepp kiüritéseig, vagy ha izolálni meritek csak egy gondolat által is magatokat tőlem, én a házat eloszlatom és titeket azután befogatlak.“

Kossuth már akkor merész dolgot forralt, hogy megtorolja az olmützi manifestumot, és hogy tervét kivihesse, minden rosz szenvedélyü és bűnös embert a képviselőház ellen uszitott, mely aztán egészen ápril 14-ig örökös vád alatt volt s a reactió fészkének kiáltatott ki.

Végre felvirradt april 13-ának reggele. Midőn titkos tanácskozásba hivatánk, annyi Nyáry által már transpiráltatott, miként a dynastia ellen akar inditványt tenni a táborból hazatért Kossuth ; de hogy mekkora belterje leend ezen inditványnak s micsoda szempontok által motiváltatik, azt még határozottan tudni nem lehetett.

Az október 8-iki nyilatkozatból, melyben állittaték, miként V. Ferdinándnak nem volt joga a nemzet tudta nélkül a királyságról lemondani, logice azt lehetett következtetni, hogy Kossuth most Ferenc József helyett V-ik Ferdinandot nyilatkoztatja ki magyar királynak. Ez az első possibilitás. Kossuth ambiciójából lélektanilag csak annyi következett, hogy ő magát Magyarország gubernátorává neveztesse ki, s mint a királyi jogoknak ideiglenes tulajdonosa, egy fele-

lős miniszteriumot alkosson, s ezek által kormányozzon. Ez vala a II-ik possibilitás.

A harmadik possibilitás arra nézve, hogy Kossuth mit inditványozand, volt a szorosan vett detronizatio s az egész uralkodóház számüzetése.

Mig e szomoru probobilitásokon jártatta az ember ez eszét, Kossuth a terembe lépett s a győzedelmekért garmádiára rakott magasztalások után előterjesztette a *detronizatiót és az uralkodóház számüzetését.*

Becsületemre mondhatom, hogy majd minden követ ki volt képéből kelve, s bár hiszem, hogy a szoros értelemben vett Kossuthiánusok nyiltan Kossuth mellett szavaztak, de arról legtökéletesebben meg vagyok győződve, hogy egy titkos szavazásban 20 voksa nem lett volna. A győzedelmeknek kábitó hire t. i. annyira csakugyan nem vette el annak, ki különben sem volt őrjöngő, az eszét, hogy elhihesse, miként Európának közönyös dolog, hogy egy nagyhatalmasság megszünend lenni, és az európai súlyegyen felforgattatván, kelet és nyugat közt egy üresség támad, melyet betölteni nem lehet.

De hát sem itt, sem a világon sehol még eddigelé a parlament nem tanusitott elég politikai bátorságot a forradalom közt.

A római senatus tudta magát elhatározni,

hogy az ellenséget a sella curalison bevárva, egyenkint lemészároltassék; de a tribunusok követelései ellenében soha hasonló bátorságok nem tüntetett fel.

Kossuth a detronizaciót következő okoknál fogva követelte:

1-ör: Mert a sereg akar már valahára egy zászlót, mely alatt küzdjön, akarja Magyarország függetlenségét s ha a parlament még tovább is késik kivánatát teljesiteni, a sereg a függetlenséget maga fogja kikiáltani, és a vérontások, a polgár-háboru, a képviselőház szétveretése s a katonai diktatura könnyen bekövetkezhetnek.

(Itt rögtön megjegyezzük, hogy Kossuth Lajosnak a hadseregre való hivatkozása merő valótlanság, vagy mint Kemény mondja ..... ság). „Menykőcsapásként hatott ránk (képviselőkre) Kossuthnak azon állitása, melyet apr. 13-án nyilatkoztatott ki, hogy t. i. az ármádia követeli a detronizációt. Mi ugyan általában tudtuk, hogy a kormányelnök úrnak az *igazmondás nem tartozik főerényei közé,* de annyi vakmerőséget lehetetlen volt feltennünk, hogy ily fontos kérdésben merjen egy positiv . . . . . . gel (hazugsággal) előállani. De május első napjaiban (6-án) Klapka Debrecenbe megérkezett és Hunfalvy Kovácshoz menvén, mondá, hogy a tábornok vele és még vagy egy megbizható követtel ta-

lálkozni akarna. Engem szólitott meg e végett Kovács és délután 3 óra körül tiszteletére mentünk Klapkának. Klapka belső szobájába vezetett és *panaszolá, hogy az ápril 14-ki határozat oly rosz hatást okozott a seregben, miként eddigelé még publikálni sem merték és félnek a legjobb tisztek lemondásától.* Mi elbeszéltük, hogy az ármádia hangulatáról Kossuth épen ellenkezőt állitott s a követeket egyre ijesztette, miként ha a képviselőház nem mondja ki a függetlenséget, akkor a sereg fogja proklamálni és katonai diktaturát állitand. Klapka nem győzött eléggé bámulni és miután 30 ezer reserváról beszélt, mely az osztrák-német tartományokban fekszik — mondá: hogy iszonyu szerencsétlenség, ha a katonaság érdeke nincs representálva ott, hol az ország sorsa fölött határoznak, s ontania kell vérét *megfontolatlan határozatok* miatt. Én megjegyzém, hogy Kossuth utoljára még a muszkákat és a poroszokat is nyakunkra hozza — Klapka felkapva ezen eszmét, tanácsolá, *hogy jó lenne a képviselőháznak az april 14-ki határozatot revokálni.* (Íme az igazmondó (?) Kossuth! Álürügyekkel terrorizált és államcsinyt követett el. A szerző).

2-szor: A nép, a merre ő (Kossuth) átutazott, nyughatatlanul követeli a detronizaciót, s ez az idő jele, melyet a képviselőháznak nem szabad ignorálni, ha magamagát megsemmisiteni nem

kivánja. (Ugy látszik, hogy Kossuth csak a fanatizált tömeget látta maga előtt és ezt nevezte népnek. A szerző).

3-szor: Veronában egy európai congressus fog tartatni, melyben az osztrák és az olasz ügyek elintéztetnek. Itt kerülend Magyarország sorsa is elő, s ha addig a függetlenség ki nem mondatott, követeket nem küldhetünk e congressusra, s majd kihallgatással olvasztják össze Ausztriával, vagy alkuszszák és darabolják el Magyarországot. Ha pedig valamit az európai diplomatia megállapitott, azon aztán többé segiteni nem lehet.“ (Ez is államcsinyre valló ürügy volt).

Ez a harmadik argumentum még oda is látszott mutatni, hogy az egész detronizáció csak comoedia; mert Kossuth a tulországi összeköttetései utján tudta, miként az ausztriai monarchia reconstrcutiója európai congressus által történendvén, ott majd egyrészről az octroyirozott alkotmány, másrészről a detronizácio vonatik vissza és az egész pör egy te deum-mal fog végződni.

Nevetséges lenne, ha nyaktörő nem volna az egész titkos ülés; mert valósággal a követek nevezetesebb része épen a veronai congressus emlitésekor kezdett szabadabban lélekzeni.

A történészet komolyan elhinni nem fogja egy törvényhozó test ekkora ostobaságát; pedig igen természetes, miután szeptember vége óta

Madarász László gráciájából sem hirlapok, sem levelek külföldről a szerkesztőkhöz nem bocsáttattak be, s miután a legokosabb követ is a debreceni hirlapokon kivül semmi journált még szemével sem láthatott, legtávolabbi fogalma sem volt hát a törvényhozásnak az európai viszonyok állásáról. — Először a világosságot kellett a háztól elvenni, hogy benne a volt szenvedélyek vezethessenek; . . . ezt a rendőrminiszter meg is tette. (Ime a szabadságszerető Kossuth!) Kossuth, miután három főmotivumát előterjesztette, kijelenté, hogy bármint düljön el a kérdés, ő azt okvetlenül inditványozni fogja a nyilt ülésen is, melyre a tömeg fanatizáltatatott.

Ez egyelőre bejelentett appellatio volt a népszenvedélyekre. De különben is sokkal nagyobb hatalma volt Kossuthnak, sokkal bizonyosabb volt, miként inditványát egyenesen megtámadni a legkétségtelenebb életveszély nélkül lehetetlen; sokkal inkább támaszkodhatottt Kossuth e kérdésben a fanatizált nép dühösségére, hogysem valakinek eszébe jutott volna a positiv és nyilt ellenszegülés. Mert bármily gyarlók voltak is argumentumai, az kétségtelen, hogy háta mögött volt e kérdésben a tiszavidéki nép. Igaz ugyan, hogy a békepárt embereinek padjairól a „votizáljunk, votizáljunk“ szó hangzott el, de viszont nagy robajjal tört ki más padokról a ,,titkos ülésen a

votizaciónak nincs helye" — s az egész titkos gyülés zavarban oszlott szét.

Magyarország függetlenségi nyilatkozata ápril 14-én 1849-ben.

April 14-én nyilt ülésre hivattak össze a követek a szokott terembe; de azalatt, mig a követek ülőhelyeikre gyülekezni kezdettek, a nép a kálvinisták templomát fogta körül s eláradott a Collegium előtti sétatéren oly annyira, hogy rövid idő mulva a tolongás miatt a terembe bejönni alig sikerült.

Ez annál felötlőbb volt, mivel a titkos ülés tárgyairól becsületi kötelesség volt a követeknek hallgatni, mert a kormány maga csődité a tömeget oly ülésre, melynek tárgyát tulajdonképen kimondani még akkor szabad nem lett volna.

A népnek a templom kapui felnyittatának s az ottan elfoglalt minden helyet. Ekkor Kossuth egyik felvett embere, Drágos, kivánta határozatilag kimondatni, hogy a ház mára a templomba teszi át ülését.

A teremben levő képviselők ez ellen szabadkozának s helyeikről kimozdulni nem akartak. A többség kiabálta „maradjunk benn". A képviselők egymással veszekedni kezdettek. Sokan nyilatkozásra iratták föl magukat, de ez elmaradt azért, mert az elnök látva a közkivánságot, határozat-

nak vette azt, hogy a gyülés a teremben tartatik meg.

Szünet volt, mignem Kossuth megérkezett. Ő a terembe lépvén, rövid szót váltott suttogó hangon az elnökkel, s Besze, ki szintén vele jött a terembe, stentori hangon kiáltá: Képviselők! A nagytemplomban több ezer ember van — itt alig vagyunk pár százan; a karzatok üresek; oda át a nagytemplomban pedig ezerek várakoznak. Felszólitom tehát a képviselőket, menjünk által és hirdessük a valót ezerek és ezerek ajkain.

Besze megindult, Kossuth kalapjához nyult, a flamingók kifelé tolakodtak, s midőn az elnök kimondá: „a ház kivánsága következtében a mai ülést a reformatus nagytemplomba teszem át“, ezen enunciációt már nagyon kevesen hallották.

A nép maga, bár Kossuthot imádta, a valóságos civis nem igen örvendett, sőt komoly volt. Az ifjuság és az asszonyok valának inkább fanatizálva.

April 14-én nem *országos ülés, hanem népgyülés volt, hol lehetetlen vala bárminő ellenmondás.* Ezt a revolutio barátai és ellenségei egyaránt bevallani fogják. Kossuth Lajos akkor a következő beszédet mondotta:

„Hazám képviselői! Méltóztattak velem parancsolni, hogy mikor szükségét látom, a táborba

menjek. Voltam legközelebb, s onnan visszatérvén, kötelességemnek ismerem, itt a t. képviselőház előtt, nyilvános ülésben hivatalosan megemliteni pár szóval hadjáratunk eddigi eredményeit.

„A magyar hadsereg általában lelkesülve van; annak utolsó tagjait is áthatotta az ügy szentségére, s az isteni gondviselésnek erre alapitott biztos oltalmazó reményére fektetett meggyőződése a győzedelemről s a mely sereg igaz ügyében hazája mellett, Istenben s vitéz karjaiban bizva, a győzedelmek biztos hitével megyen az ütközetbe, az nem féli a halált, az a neki kijelölt pontot elfoglalja bizonyosan. És én láttam örömmel elvérzeni sokakat, kiknek halófélben az volt utolsó szavuk: „Éljen a haza!"

„A kormány kötelessége szerint, gyámolitva a t. képviselőháznak renditheltlen hazaszeretete által, melynek tanuja valék utamban mindenütt, de melyet oly magas fokon nem találtam mégis sehol, mint épen azon vidékeken, melyek az ellenség nyomását érezték volt, a kormány mondom, mindezektől gyámolitva, nem fog semmit elmulasztani, hogy, ha új meg új ellenség fenyegetné is az országot, azzal is diadalmasan megmérkőzhessünk. És én nemcsak a hitnek szent hitével, hanem az észnek is meggyőződésével mondom: elérkezett a perc, midőn Magyarország-

nak szabaddá, függetlenné kell lennie; elérkezett a perc, midőn Magyarországnak, s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, Isten, világ, Európa és a nép előtt kimondani: hogy szabadok, függetlenek lenni akarunk! (Zajos éljenzések és tapsok!)

„Uraim! ha én visszaemlékezem azokra, a mik épen most egy esztendeje történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámithatlan rendelete szerint, én magam is az események által, a szerénység porából, melyet örömest vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segiteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségeévei — az ausztriai ház által viszonoztatott: talán mentve volnék Isten és emberek előtt, ha személyes boszuval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik Isten akármint ez életben, bocsáthat rám szenvedést, bocsáthatja rám a vérpadot, a bürök poharát, vagy a számüzetést; de egyet nem bocsáthat rám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja rám Isten

sem, mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár láncokba szorittatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát máskép meg nem mentheti."

Ezután előadván, hogy a Habsburg-Lothringeni királyok hányszor, és miként törtek a magyar alkotmány ellen, közelebb névszerint Lajos és Ferenc Károly főhercegek és Zsófia főhercegnő miként láziták föl a magyar nemzet ellen a horvátokat, szerbeket, oláhokat, szászokat, folytatja:

„Tehát mind a jog, mind a hazafiui kötelesség, mind a körülmények állása, mind a hadsereg iránti méltányosság, a mely hadsereg megkivánhatja már, hogy a nemzet egyszer mondja meg, hogy mig a hadsereg vérzik, biztos is lehet abban, hogy senki ő fölötte alkudni nem fog oly föltételek mellett, melyek végett nem lett volna méltó vérét ontania; és a kötelesség a nép iránt, miszerint a nép tudja, hogy élvezendi áldozatainak gyümölcseit, mely a jólét, szabadság és boldogság. Én, mindezen indokoknál fogva, itt az Isten templomában fölhivom önöket uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve Isten, lelkiismeretök, a haza iránti kötelességökkel, vegyék bölcs tanácskozás és elhatározás alá inditványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni: Mondassék ki a nemzet nevében határozatilag, hogy:

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden országokkal, részekkel s tartományokkal egyetemben, szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, és ezen statusterületi egység föloszthatlannak, épségére sérthetlennek kijelentetik.

2. A Habsburg-Lothringeni ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, hogy az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtól elszakitását, és az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérleni, s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is, a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét ugy a pragmatica sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közötte és Magyarország s tartományai közt fönnállott: ezen Habsburg-Lothringeni ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és a hozzátartozó részek s tartományok fölötti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természeti jogánál fogva, az európai statuscsaládba, önálló s szabad státusként belép, egy-

szersmind kinyilatkoztatja: hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét s barátságot tartani, különösen azon népekkel, melyek ezelőtt velünk egy fejedelem alatt állottak, jó szomszédságot alapitani s folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akaratunk.

4. Addig, mig az ország kormányzati rendszerét a nemzeti gyülés megalapitaná, az országot egész kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő felelős miniszterekkel számadás kötelezettsége mellett kormányozni.

5. Ezen határozatokban kimondott elveknek nyilatkozványba foglalása s fogalmazása választmányra bizassék."

Kossuth beszéde végeztével a ház elnöke, Almásy Pál, kérdést intézett a képviselőkhöz: kivánnak-e az előterjesztett inditványokhoz hozzá szólni? A képviselők testülete ezen általános fölkiáltásban adta válaszát: Elfogadjuk egészen! Ezután általános lelkesedéssel Kossuth „ország-kormányzónak" kiáltatott ki.

Igy tettek a kurucok 1707-ben az ónodi gyülésen, midőn I. József királylyal szakitottak, ezt kiáltván: *eb ura fakó!*

Kossuth föntebbi nyilatkozatai, inditványai a két ház elnökei: br. Perényi Zsigmond és Almásy Pál, s jegyzője Szacsvai Imre aláirásával

Európa népeihez, manifestumba foglalva, ápril 19-én közzététettek.

Május 2-án Kossuth kormányzó ministeriumának következő tagjait terjeszté a ház elé: belügyér s ministeri tanácselnök: Szemere Bertalan; kül- s kereskedelmi ügyér: gr. Batthyány Kázmér; pénzügyér: Duschek Ferenc; közlekedési: Csány László; vallás- s közoktatási: Horváth Mihály választott csanádi püspök; igazságügyéz: Vukovics Sebő; hadügyér: Görgey Arthur.

Szemere a maga programmjában kormányát demokratának, forradalminak és republikanusnak jellemezte. A köztársasági elvnek ellene volt a békepárt, s a kormány nagyobb része, s annak élén Görgey és az egyesült két párt előkészületeket tett a kormány megbuktatására. — Görgey a hadügyérség mellett a hadvezérséget is megtartá, s a neki nem tetsző Dembinszki helyébe Visockit, Percel helyébe Vettert állitá a hadtestek élére.

Mig ezek Budán s Debrecenben történtek, az ifju Ferenc József császár Varsóban találkozott Miklós orosz cárral, ki neki a magyar lázadás elnyomására hathatós segélyt akként igérte meg, hogy tábornagyát Paskievicset 200.000 emberrel Magyarországba küldi, szükség esetére ugyanannyit inditand a határra. Midőn e miatt Lamoriciére, a francia köztársaság akkori péter-

vári követe felszólalna, azt felelte: a forradalmat Európában leverjük, az én hadaim Magyarországban, a poroszé Badenben, a franciáé Rómában.

Kossuth junius 5-én tartá bevonulását Budapestre. Másnapra pedig országos böjtöt hirdettetett az orosz részről fenyegető támadás elhárítására. Ezen aggály közé vegyült azon örömhir, hogy Arad vára, miután a várbeliek ehökben 30 lovat megettek, a kiküldöttek pedig hirül vitték, hogy Buda vára be van véve, s a császári seregek a határig szoritvák, hét havi ostrom után az őrség tisztességes elvonulása föltéte alatt megadta magát, junius 2-án. Temesvár ezután szorosb ostrom alá vétetett.

Augusztus 9-én Temesvár közelében Szent-Andrásnál érte utól Haynau a Szegedtől eddig hátráló s e miatt demoralizált, negyedrészben egyébként is kaszás ujoncokból álló magyar sereget. Bem éppen akkor érkezett meg s vevé át Dembinszkytől a vezényletet, erre-arra parancsosztás közben azonban lováról lebukott s karját kificamitván, nem akadt hirtelenében, ki őt a támadt zavarban és fejetlenségben pótolja. A sereg teljes feloszlásával végződött a csata.

Ezzel Temesvár Vécsey ostroma alól felszabadult.

Augusztus 10-én Görgey Aradon a minisztertanácsban előterjesztè, hogy miután egyesülé-

sét a déli hadsereggel semmi sem gátolja, szükség, hogy a kormány a fővezérletről határozzon; kijelenti, hogy ő Bemet ilyennek nem fogadhatja el, őt Erdélybe nem követheti. Különben is a nép megunta a háborut s békét óhajt minden áron, mert nem győzi a hadak élelmezését és a táborok utáni fuvarozást. A lőszer és pénz is fogyatékán van. Ő ugyan kész átkelni a Maroson s megküzdeni Haynauval, de az orosz elleni csatázást céltalannak tartja. Javasolja tehát, hogy a kormány minden áron alkudjék meg az oroszszal.

Másnap jött meg a déli hadsereg felbomlásának hire. E váratlan eset villámcsapásként hatott mindenkire. Görgey szörnyen felpattant, midőn megtudta, hogy Kossuth már korábban Bemet nevezé ki a magyar hadak fővezérévé. Most Kossuth maga ajánlotta, hogy miután a dolgok végzetes fordulatával a kormány vitele lehetetlenné vált, Görgey teljhatalommal ruháztassék fel, hogy az oroszszal megkezdett alkudozást folytassa. Görgey követelte, hogy Kossuth a kormányról az ő részére irásban mondjon le. Kossuth ezt a következő irásbeli nyilatkozatban tette:

A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a

nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült orosz és osztrák nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát sikerrel folytathassuk. Ily körülmények közt a nemzet életének megmentése s jövőjének biztositása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint, a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károssá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, melylyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a minisztérium nevében a kormányról lelépek s addig, mig a nemzet a maga hatósága szerint másként intézkednék, a legfőbb polgári s katonai hatalmat Görgey Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért az Isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk státus-életének megmentésére, javára s jövőjének biztositására forditandja. Szeresse hazáját oly önzetlenül, mint én szerettem és legyen a nemzet boldogságának biztositásában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára: örömmel adandom életemet áldoza-

tul. Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel.

Aradvárban, aug. 11-én, 1849.

Kossuth Lajos kormányzó.

Görgey ugyane napon következő kiáltványt bocsátotta ki:

„Polgárok! Magyarország eddigi ideiglenes kormánya többé nem létezik. A kormányzó s a miniszterek hivatalaikról önként lemondtak. Ezen körülmény által kényszeritve, a katonai főparancsnokság mellett ideiglen a polgári főhatalmat is átvettem.

Polgárok! A mi sulyos körülményeink közt a hazáért még tehető, mindent meg fogok tenni, harccal vagy békés uton, miként a szükség fogja parancsolni s minden esetre oly módon, hogy a már annyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, az üldözések, kegyetlenségek, gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkivüliek; a sors csapásai leverők: ily helyzetben előre számitani lehetetlen; az én tanácsom és kivánatom az, hogy békésen vonuljatok vissza lakjaitokba s még azon esetben se álljatok ellen s vegyetek részt a harcban, ha az ellenség várostokat megszállaná; mert személy- s vagyonbiztosságot valószinüleg csak ugy nyerhet-

tek, ha tűzhelyeiteknél, békés foglalkozásaitok közt nyugodtan maradtok.

Polgárok! A mit az Istennek kifürkészhetlen végzése reánk küld, férfias határozottsággal s önérzetünkön alapuló azon reménynyel fogjuk tűrni, hogy az igaz ügy örökre nem veszhet el.

Isten velünk!

Ó-Aradon, aug. 11-én, 1849-ben.

Görgey tábornok.“

Ugyanő ez alkalommal Rüdigerhez ezt irta:

„Tábornok úr! Ön bizonyosan ismeri hazám szomoru történetét. Megkimélem tehát önt fárasztó ismétlésétől mindama kisértetiesen összefüggő eseményeknek, melyek bennünket a kétségbeesés harcába, előbb törvényes szabadságainkért, aztán létünkért, mind mélyebben bebonyolitottak. A nemzet jobb, s mondhatom, nagyobb része a harcot könnyelmüleg nem kereste, de számos becsületes emberek segélyével, kik ugyan a nemzethez nem tartoztak, de viszonyaik által abba bele vonattak, becsületesen, vitézül s győzedelmesen megállta.

Ekkor parancsolá az európai politika, hogy ő felsége, Oroszország császárja Ausztriával szövetkezzék, hogy bennünket legyőzzön s a további harcot Magyarország alkotmányáért le-

hetetlenné tegye . . . Megtörtént . . . Ezt Magyarország számos derék, jó hazafiai előre látták s megjósolták. — A jelenkor története fel fogja egykor fedezni: mi inditá arra az ideiglenes kormány többségét, hogy azon szózatok elől fület zárjon. Az ideiglenes kormány nem létezik többé. A legnagyobb veszély leggyöngébbnek találta őt.

Én, a tett embere, de nem a haszontalan tetté, a további vérontást hasztalannak, Magyarországra nézve károsnak láttam, miként azt az orosz interventió kezdetében is kijelentettem.

Én ma felszólitám az ideiglenes kormányt: mondana le föltétlenül, mert fönnállása az ország jövendőjét napról-napra borusabbá és szánandóbbá tehetné. Az ideiglenes kormány azt elismerte s önként lemondott, a legfőbb hatalmat az én kezembe tevén le.

E körülményt az én legjobb meggyőződésem szerint arra használom fel, hogy az embervért kiméljem s békés polgártársaimat, kiket többé nem védhetek, legalább a háboru nyomoraitól megmentsem, midőn fegyvereimet föltétlenül leteszem s ez által talán a magyar haderő többi, tőlem elkülönözött osztályainak vezéreit is arra inditom, hogy velem együtt elismerjék, miképpen Magyarországra nézve most

ez a legcélszerübb, s példámat kövessék. E lépésnél bizom a császár magasztalt nagylelküségében, remélve, hogy annyi vitéz társamat, kik, mint előbb osztrák tisztek, a viszonyok hatalma által ez Ausztria elleni boldogtalan harcba keveredtek, egy bizonytalan szomoru sorsnak s Magyarország mélyen sujtott népeit, melyek igazságszeretetére épitenek, ellenségeik véres bosszu-dühének kitétetni nem fogja engedni. Elég lenne talán, ha én magam esem áldozatul.

E levelet önhöz intézem tábornok úr, mert ön volt az első, ki azon becsülés bizonyságait adta nekem, melyek bizalmamat megnyerték. Siessen ön, ha a további vérontásnak elejét venni akarja, a fegyverletétel szomoru tényét, a legrövidebb idő alatt, de oly módon lehetségessé tenni, hogy az csak ő felsége az orosz császár hadai előtt menjen végbe. Mert ünnepélyesen kijelentem, hogy készebb vagyok egész hadtestemet egy kétségbeesett harcban, legyen az bármi túlnyomó erő ellen, megsemmisittetni, mintsem hogy az osztrák hadak előtt föltétlenül rakjam le fegyvereimet.

Én holnap, augusztus 12-én, Világosra, holnapután, augusztus 13-án Borosjenőre megyek seregemmel; mit a végett közlök önnel, hogy ön az osztrák és az én seregem közé

vonulhasson, s engem bekeritsen és amattól elválaszszon. A legrövidebb idő alatt elvárván az ön válaszát, határtalan nagyrabecsüléssel vagyok

Ó-Aradon, 1849-ki augusztus 11-én.

Görgey Arthur."

A mint irta, akként tevé Görgey. Schlick osztrák tábornok már közel levén: Rüdiger Világosnál a magyar hadsereget bekerité, mire Görgey kiadta a fegyverek lerakása iránti parancsát. És most, szomoru sejtelmében a költő jövendölésének, hogy „eljött a nagyszerü halál, hol a temetkezés fölött egy ország vérben áll."

A világosi fegyverletétel után az oroszok a lefegyverzett magyar hadsereg csapatait mind Haynaunak adták át, ki ezeket és pedig a honvédeket az osztrák seregbe rangkülönbség nélkül közlegényeknek, a császári seregben szolgáltakat a fegyszázadokba (Strafcompagnie) soroztatá; a volt császári tiszteket pedig mint rabokat Aradvárába hozatá, melyet Damjanich aug. hó 17-én adott át az orosznak, az pedig Haynaunak.

E tény után Paskiewics a kolera és egyéb betegség által három hónap alatt 15 ezerrel megfogyott hadait északi honába sietve visszavezette. Varsóból négy milló forint áru Kossuth-bankót

küldött vissza Ausztriának folyó rubel értékben beváltás végett.

Világos! a nemzet temetője lett, mig Kossuth, ki a hazáért halni készült folyton, külföldre menekült. Élni tudott a hazáért, de meghalni nem. Most már bátran kérdezhetjük:

Jogos volt-e forradalmunk?

Jogos volt-e forradalmunk?*

Az áhitatos sóhajok a mellekbe szorultak; a szenvedés, a bünhődés ideje beállott s alig semmisittetett meg az utolsó magyar sereg: az akasztással, főbelövéssel és bebörtönzéssel párosult bosszuvágy többé mi korlátot sem ismert.

Hazánk szinjátéka, melyhez annyi szép remény, annyi szép kilátás volt kötve, — tragoediaként végződött. Ihletve volt akkor Vörösmarty, midőn mondá, hogy „sirjánál a félvilág könyekbe borul!“ Valóban, azon nép, mely életével, vagyonával áldozott, jobb sorsot érdemlett. Azonban, ha igaz az, adja az Ur Isten, hogy igaz legyen: miként a szerencsétlenség előbb vagy utóbb a felvilágosodás s ezzel a jobblét forrása, valamint a hiba forrása a szerencsétlenségnek.

Szükséges volt-e, elkerülhetetlen-e, eszélyes vagy ildomos-e, hogy azon népfajt, mely általánosan anyagi jobblétben gyarapodott, (mi a szellemi gyarapodást szintén föltételezi) — mondom, hogy azon népfajt, bár lassu, de nyugalmas hala-

* Eszmék és Jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei és szereplőiről; Irta Mészáros Lázár.

dásából felriaszszák? — és hogy sem nem álmodott, sem nem kivánt, sem nem keresett mások feletti valami élősködő térre vigyék? hogy sem nem értett, sem arra nem képzett, elő nem készített cselekedetre ingereljék? hogy ezzel alig serdülő létét s vele mindenét kockára tegye egy látatlan, előre kiszámíthatlan jobbért, — midőn inkább lehetett a vesztéstől tartani, mintsem sikert reményleni?

Szükséges volt-e? — nem tudom; de ha a természetben minden összefügg, akkor minden birt vagy birni vélt tudományunk dacára, minthogy egy főbb gondviselés határozott rendelete alatt nyögünk, elkerülhetetlennek kell vallanunk.

Hanem a mellett be kell vallanunk azt is, hogyha valamely sikert remélhetett is a merény, az 1848-ki év első harmadában egy egész alárendelt állásból valamely szabadabb állásra s a mind a két hemisphaerán létező angol fajtól követelt selfgovernement-re vergődhetni: ez az időnek eszélyes, bár nem nagyszivü választása volt. A mostani társadalmaknak ez utóbbi azonban kelléke nem lévén — kár fölötte szót vesztegetni.

Ha a legnehezebbet, a kezdetét oly jól választotta: volt-e joga hozzá a népnek, hogy kormányzási alak változzon? Mig az ész s az igazság törvényei helyett a történeti s positiv jogok

uralkodnak, e jogra felhatalmazottnak kell mindaddig tartani a népet, mig valaki Babbington Macaulay mondását meg nem czáfolja, melyet Angolhon XVII. századbeli forradalmáról mondott: „A jog, melylyel valamely nép ellenáll a rosz kormánynak, szoros hasonmása azon jognak, melylyel az egyén törvényes védelem hiányában megtámadóját megsemmisítheti. Nem köteles a társaság mindazt szenvedőleg eltürni, mit a zsarnokság vele éreztethet; mert nem találkozott még emberi lény, ki a rosz kormányzat meddigjét világosan kifejteni képes lett vona, s igy azt sem, hogy hol végződik a türelem, hol az igazolható ellentállás."

Eddig Macaulay, s hogy nemzetünk törvényei, jogai sérttettek, hogy bő sérelmei s ezek orvoslására kivánalmai voltak, vannak, — azt I. Ferdinánd s az ausztriai ház az első magyar király ideje óta keletkezett törvény- és történeti könyvekből kivehette.

Ha már feljogosítva volt anyagi és szellemi fejlődéséhez mért, történelmi és positiv törvények, szerződések által biztosított, sok véráldozattal megérdemlett egyenes, igazságos és részrehajlatlan kormányzatot követelni: kissé kétes s csak az isteni biróság, mint egyedül igaz itélőszék által dönthető el azon axioma, vajjon a fennálló, a nemzet és fejedelme között eskü által erősített

kölcsönös állam-szerződések mellett volt-e a nemzet feljogosítva egy olyas eltérő, független állást követelni, mely magában benfoglalja azon csirát, melyből egy olyas társország-féle állapotot fejleszszen ki Ausztria ellenében, mint pl. Norvégiáé Svéciához, vagy mint a svájci kantonoké a változó három főkantonhoz, vagy végre, hogy foederativ állammá alakuljon?

És ha ez mind kétes s fölötte sok okoskodási alapot nyujt: — nem kétes az, legalább az örök igazság és a valódi morál előtt nem: (a status-igazságot és morált csak érdeke kielégítése tételezi fel), hogy valamint nem becsületes egyén az, ki ünnepélyes szavát megszegi, úgy azon kormány sem tekintethetik becsületesnek — bár a mostani diplomatiának erről is eltérő nézetei vannak, — mely az ünnepélyes esküvel biztositott jogokat maga szegi meg s mégis atyai kormánynévvel kérkedik és büszkélkedik, sőt ilyen minőségben tiszteltetni is akar; bár az ilyes atyai kormányról I. Napoleon rég elmondotta, hogy „gyakran nincs zsarnokabb oly kormánynál, mely magát atyainak nevezi és tartja.“

Hogy a jogos térről a forradalmira erőszakoltatott, kevésbé volt a nép hibája, mint azon kormányé, mely a nemzet irányában igazságos nem volt, s ennek sok jó, nagylelkü, áldozatkész tetteit legtöbb izben nagylelkü feledéssel viszo-

nozta, s ezen spanyol jezsuita-modoru eljárását egész a legujabb időkig megtartotta; s most is, midőn uj jogokkal látta el a nemzetet, e jogokat is azon remény fejében osztotta ki*), hogy azokat első alkalommal megcsonkitja, vagy mi több: egészen visszavonja. S hogy Bécsből ezt egész mértékben gyakorlották, — az eddig olvasottakból**), vagy még máshol olvasandókból bőven kiviláglik s kivilágland.

Ha tehát magyar s háromnegyedrésznyi igazsági szempontból feljogosítva volt a nemzet az államalak megváltoztatására, lássuk: voltak-e szervei és eszközei ennek kivivhatására?

---

*) T i az 1848-diki törvényeket

**) Hivatkozás Mészáros emlékirataira

Volt-e biztos remény forradalmunk sikerére?

Mi a szereket illeti, Magyar- és Erdélyhont a nagy európai közvélemény már régi idők óta Kis-Európává tette 5000-nél több négyszögmértföldnyi területe miatt, melyen annyi használható anyag találkozott, hogy gyártmányokon kivül (miknek behozatalát szintén kevés erőmegfeszitéssel s rövid idő alatt nélkülözni birta volna, bár azok termelése az előbbi atyai kormány által nem mozdittatott elő), — a külföldi segélyt könnyen nélkülözheté.

Mi pedig műszeres eszközeit illeti, hogy ha egy népfaj $5^1/_2$ milliót számol, (mennyit a magyar törzs számolt s később csak Ausztria oktalan és politikátlan bánásával emelte azt 8 millióra), s ha e szám s az összes királyság 14 milliónyi népe harmadánál többet tesz ki; s ha a másik harmadát, ugymint a tót s német rokonszenvü barátjának mondhatta, sőt még ha harmadik harmadának: a szerb, szlavoniai, horváth és oláh fajok

római katholikus részének többségét is hozzá szítónak tarthatta, — úgy bizvást elmondhatja, hogy a karban hiány nem mutatkozott.

Mi a tagok fejeit illeti, kiknek később szintén néhány külön szót szentelünk, még azokban sem volt hiány.

Legalább nem mennyiségre nézve. Minőségét illetőleg óhajtott volna a nemzet talán jobbakat, mivel a választottak sokja a kisebb-nagyobb, nyilvános és magán, hivatalos, barátsági és tanácslói körökben a középszerüség bélyegét mutatta.

Meg kell azonban vallani, hogy ebben majd minden népnek közös eljárása van, talán azért, mivel ő maga tömegestől középszerünek érzi magát, következőleg természetes, hogy ahhoz szit jobban, kihez inkább hasonlit.

Igazság szerint azonban nem lehet általában vádolni a magyar fajt azzal, hogy ő igen változó lett volna kedvenczei irányában, bár több esetben, midőn választásai rosszak voltak, az állhatatlanság erény lett volna.

Ha a történelem könyveiben valahol az Isten keze mutatkozik, — ez akkor látszik, midőn az emberekkel valami nagyra célozván, azon időben több férfiut enged születni, kik azon nagyot véghez vigyék, különböző tehetségeikkel egymást kiegészitendők.

Ha tehát egész Magyarhon vagy ennek főbb

eszei és értelmei ki tudták volna a történelmi könyvekből szemelni ezt a tanulságot, azaz ha a positiv modoru tudósok mintája szerint, — kik összehasonlítás által akarnak haladni a tudományokban, — ők is összehasonlították volna magukat, vagyis figyelmüket a főbb szerepek kellékeire kiterjesztették volna, és

a) amerikai terjedt területeket maguk előtt nem találván, kiknek több év alatt mindig veszteniök lehetett, mivel az egyik térről a másikra menekülhettek s ujra gondolkozhattak ellentállási eszközökről;

b) nem lévén Magyarországnak francziaországi népfaj egysége, népszelleme s egy közös nagy eszméje, melynek kivitelére az első szerencsétlenség azt még jobban sarkalja és sarkantyuzza;

c) nem lévén a hazának egyenes és mindig nyilt közlekedése tengeren keresztül azon népekkel, melyek irányában hajlammal viseltettek vagy szükségeit pótolhatták s később tevőleges segélyöket is nyujthatták volna;

d) nem vévén tekintetbe az országnak rosz földrajzi helyzetét; más érdekü és ellenszenvü népfajok által sulyosbitott környezetét;

e) látván a hadi tehetségek és értelmek hiányát (mivel ha voltak is: vagy elaggottak vagy másérzelmüek voltak, vagy régóta máshoz szokva,

az ujhoz nehezen simultak, s azzal régi lelkiismeretük s öntudatuk nem barátkozott meg, következőleg semlegesen viselték magukat; s hogy az ujaknak pedig még sok, bárha nem más, mint csak idő kellett, hogy kifejlődjenek s cselekedeteiket a körülményekhez arányosíthassák); s végre:

f) ha a politikus, diplomatikus s egyáltalában államférfiak létezését meg is engedem, kérdezem, vajjon ezek, vagyis az 1847-ről 1848-ra működő főszereplők találtak-e egyikben vagy másikban oly erényt, lángészt, határozott akaratot, szilárd jellemet, okos emberiséget és népszerüséséget, mi a sikerrel kezeskedő forradalmak főbb kelléke? ha pedig látták a föntebbiek hiányát s ily kellékekkel biró főbb szereplőt nem találtak, mint Strausz Krisztus urunkat találni vélte, midőn mondotta: „Az összes emberiség Krisztus“, — ugy államunk változásaért s az egészen más alakot feltételező márciusi eseményekért talán kevesebb hévvel vívtak volna, jele, hogy az idézett történelmi könyvbe nem pillantottak be jól s nem vették észre, hogy az Ur Isten velünk magyarokkal akkor még nagy célt végbevitetni nem szándékozott — s fájdalmasan megbuktunk!

Megbuktunk ezért: de még azért is, mivel a szerencse soha sem üldözött minket annyira. Oly szerencsétlen népfaj vagyunk, mint a milyenre-

mélabús zenénk mutat. Elmondhatjuk magunkról, hogy rövid örömökre és hosszú fájdalmakra születtünk. Mi sem sikerült s talán sok hosszu ideig még mi sem sikerülend.

Hibáink sok dicső tetteink eredményeit meghiusították, s ezek mellett csak annyiban szabad kérkednünk, hogy szép tetteink emléke undok bűnökkel nincs terhelve. Kisebb peccadillek vagyis vétségektől ugy sem akarjuk magunkat ártatlanoknak vallani.

Forradalmunk jogosságáról, eszélyességéről, szükségességéről s talán elkerülhetetlenségéről is szólottunk, s azon eredményre jutottunk, hogy minden reményeink, kevés csillogva fénylő idő után, dugába dőltek s függetlenség helyett a legmegalázóbb, zsarolóbb nyüg jutott szegény hazánk osztályrészeül.

Kossuth.

Midőn honunk buktának okáról beszélénk, bevallottuk, hogy a testi erők mellett szellemi és erkölcsi erők sem hiányzottak, csakhogy minőségre nézve — mikép a jól ki nem számitott s ugyszólván hevenyészett uj államalkat kivivása óhajtott sikert érjen — szükséges lett volna, mint valaki azt megjegyezte; „oly politikus férfi, értelemben és erényben oly egész férfi, erős férfi, ki meggyőződése és önidőszaka meggyőződésének ereje által képes lett volna a többi világ politikáját nemcsak belátni s annak valôdiságáról honfitársait meggyőzni, de még képes is szelleme erejével, szónoklata hatályával s lángesze uralmával azokat vezetni.“ Ily férfi hiányzott s mivel több más hiány is vala észlelhető: — hazánk megbukott.

Midőn e sorok irója a veszélyben forgó ügy megmentésére hivott legfőbb szereplő egyén mintájaul a fentebbi jellemet tüzte ki, lássuk már most: mink volt? hogy annál világosabban

magyarázhassuk meg magunknak, vajjon miért történt ez és az úgy, s nem másként.

Magyarhon, bár Európában szép tért is foglal el, s bár mióta áll a dunai gőzhajózás, sok idegent visz rajta keresztül, mégis ugy tekintetett, mint Ausztriába bekebelezett bizonyos faj csoportozata, de nem mint szabadalmakkal biró nemzet, melyet a hatalomnak sokban kérdezni s kérni kelle. Azért is csodálkozott Európa, midőn hallá, hogy itt nemzet létezik, mely a hatalmas Ausztriának ellentáll, s mely több jeles hadi tettei következtében már előnyt is vivott ki magának.

Hanem a diplomatia máskép gondolkozott. Eunek néhány barátságos képviselője eljárásunkat politikai calamitásnak, egy másik biztosságot nem gerjesztőnek, az ellenséges érzelmű pedig úgyis bünnek vallotta és tartotta.

Bár a diplomatia ellenszenvvel viseltetett irántunk, ha a csodálkozás teréről a tevőleges térre átlépni kezdő angol népnek idő engedtetett volna addig agitálni, mig a kormány a vox populi vox Dei-t elismeri, — ügyünk a diplomatia dacára is nyerhet vala valamit; hanem éppen akkor fogyatkozott dicsőségünk csillaga, s csak sajnálattal találkozhatott.

Azt lehet tehát kérdezni, hogy miért halványult csillagunk? — Mert a hon kormány-férfiainak legfőbbje is, az, kit a sorsa hon regene-

catiója hatalmas eszközeül, élesztőjeül, s régibb idő óta értelmi munkásaul választott, — belső értékére nézve kevésbé volt sark-, mint inkább futó csillag vagy északi fény. S mégis ugy látszott, mintha a gondviselés benne a választottak egyikét jelölte volna ki; mert politikai véleményeért elébb bünhödtette, hogy a hon szabad kifejlődésének vértanujává legyen s később bizonyos fény sugározta körül fejét. Ekként azonositja a hon erőlködéseivel, igyekezetével; az egyéniségek minősége szerint egyiknek mestere lesz, kire amaz esküdhessék, másiknak barátja, soknak a szellemi és politikai tehetség vagy politikai képesség, többnek a hazafiság példánya; s mindannyian a szabadság erélyes vezérei egyikét, apostolát találják benne.

Midőn a kormány változott, s alakja is változni kezdett, az események következetessége s az előbbi időkben kifejtett munkássága e férfit a főbbek egyikének jelölte ki, s a nyilvános vélemény legfőbbjének tevé; miért? — mert ha az értelmes tömeg vagy a corpus juris sanior pars többségét talán nem is birta, de még ezek közt is találkozott hajlammal, mert igényeinek legtöbb előnyt és kezességet nyujtott, s mert a nép roppant többségével igazán dicsekedhetett, mihez járult még az ifjuságnak erélyes, hevült, roppant hozzászítása.

Ezen egyén Kossuth Lajos volt, kit a hideg s földiei által őrültnek nevezett Urghardt Dávid bölcsész „lángésznek gyermekes együgyüséggel, költői ihletünek asszonyi gyengédséggel“ — nyilvánított, kitől Ausztria félt, a diplomatia tartott s kit ellenségei is értelmi tehetségnek vallani kényszerültek.

Hanem amint a haza ujabb eseményei lefolyása alatt őt a nyilvános téren látjuk, — e sorok irója a fentebb idézett, sikert igérő kormányférfimintát ismét fölállítja ; de mivel ettől Kossuth igen elütött, hivatásának sem meg nem felelhetett, sem pedig a terhes és veszélyes viszonyok fölött nem állhatott, s ekként az állam hajóját biztos révbe kormányozni képes nem is lehetett.

Kossuth, — mint a haza tapasztalta, — sok parlamentáris határozottsággal, de kevesebb személyes bátorsággal dicsekedhetett. A szószéken, a szónoklatban fenséges lény volt; az alatt s azon kivül mindjárt emberré lett. Legfőbb s maga nemében páratlan egy tulajdona a szónoklat volt, melylyel a magyar sziveket elvarázsolni s magához kötni tudta, a miért őt a nép, — mely szintén beszélni és beszédet hallgatni szeretett, — még akkor is egyetlenegy emberének tartotta, midőn a szintén beszélni és önmagát hallatni szerető értelmiség főbbjei Kossuth irányábani hajlamukat aludni küldték.

Kossuthban roppant és fáradhatatlan szorgalom létezett, s munkásság, mely ha jó eredménynyei dicsekedhetendett, magának több háladókat szerzett volna, mintsem szerzett ennek azon mutatványával, mely jelentőségét abban látszott keresni, mintha ő munkálkodna egyedül mindannyiért, s ha ő ezzel felhagyna, minden veszendőbe menendene s a gép állana; tudhatta pedig, mit valamely iró mondott: „hogy ki maga akar egyedül gondolkozni, általában felhagy minden gondolkozással." Ennek utóbbi fele ugyan nem illik rá, hanem rá illik ama latin szó: „qui multum vult, nihil vult."

E sorok irója megadja neki a magánélet minden szép tulajdonát, vagyis azt a valahol olvasottat: „hogy a nyilvános férfiak gyökerei a magán erények tiszta földjében gyarapodnak." De a többit — mint kevésbé ide valót — mellőzi, s azt mondja tovább, hogy a politika mezején Kossuth inkább a keleti nép szokott — mert elnyomott — agyafurtságát tartotta meg, mit eddig ugyan minden diplomatiai eljárás feltételez, noha egy felejtett tudóssal azt tartom, hogy forradalmaknál az egyenesszivü szereplők az egyedül ügyesek. Ha nem akar vala mindenhol csodálatot gerjeszteni, nem akarja mindig Nagy Sándor-ként a csomót keresztülvágni, vagy ha nem akarja magát Deus ex machina-nak mutatni: ugy nem idé-

zem, a mit lord Palmerstonról mondott egyszer a „Times“, mit bár sajnálattal idézek s alkalmazok, hanem mottóm meggyőződésemnek parancsol, s azért itéljen fölöttem a későbbi világ. Halljuk tehát a „Times“-t: „Palmerston békességfentartási (Kossuth függetlenség-kivivási) mestersége nem volt más, mint az általa okozott félelmének visszahatása. Ő tojások közt táncoló mester, ki, hogy egyet sem tör el, csodálatot gerjeszt fantastikus lábai elevenségének irányában“ stb.

Ha ő a szavakat nem tekinti vala szavaknak, hanem tényeknek, melyek Babington Macaulay szerint „ha célt nem érnek, absurdumok“: ő, ki a politikát az exigentiák tudományának nevezte s az expediensekben sem volt igen válogatós, hanem azokat, melyek célra vezetnek, megragadá, bár a logika mi kiegyenlitést sem enged: terjedelmes olvasottságában kiszemelhette, s már azért is, mivel a politikának sui generis vagy eltérő logikája van, alkalmazhatta volna épen azon Macaulay mondását „The essence of politic is compromisse“, azaz: a politikának essentiája a kiegyengetés.

Kár volt pedig ezt fejében nem tartania és sokban nem használnia: bár igaz az is, hogy sok érdekes tárgyban akadályozva lehetett.

Ezeket azért mondottam és mondom, mivel hiszem, hogy midőn Ausztria más népfajokat bü-

nös ellentállásra s polgári háborura hivott fel, s midőn ezen Ausztria látta, hogy az olaszhoni győzelem által a magyar legyőzhetésére szintén kilátást nyert, — e harcot is, következzék bármi, kivívni elhatározta. De ha tekintjük, hogy a magyar eszme alig találhatott oly pártolásra a külföldön, mint a milyet a magyar sziv óhajtott, s ha figyelemmel lett volna Kossuth az iránt, hogy plus—minus forradalmával jogos téren állott a magyar, s tekintetbe veszi, hogy egy nagy szó siker nélkül sokat árthat, s pedig árthat épen azon kormányoknál, melyek hajlamát kereste a hon, s végre tekintvén az eszközöket és szereket, mikben sok jobb óhajtani való volt: — Magyarhon omégáját, a függetlenség kimondását és pedig hazug indokok általi kimondásának sürgetését elhalasztja vala. Miért? — mert ezzel jogot adott, — mi a legveszedelmesebb fegyverek közé tartozik — azon vas kezekbe, melyek — ha lehet — kiirtásunkra, mivel pedig ez nem volt lehetséges, lenyügözésünkre irányozvák. Mily jajt hozott reánk — éreztük.

Eszközökről szólván elébb, ugy látszott, hogy Kossuth embereit, kiket gondolatai kivivására választott, azok közül választá, kik igenlői, helyeslői, hizelgői vagy olyasok voltak, kik heves véralkatuknál fogva az elébbi túlszabad, vagyis a radicál párthoz tartoztak. Ezek nyelve többet pergett,

mintsem itéletök helyén volt; s azért is eljárásaikban a helyett, hogy eredményt hoztak volna elé, csak zavart és keserüséget okoztak.

Azok közül, kik műveltségük, munkásságuk, beligazgatási tapasztaltságuk által a honban ismeretesek valának, de higgadtabb véralkatuak levén, a nem képzelt, nem várt viszonyok közt eleintén magukat közömbösen viselték és sem nem tolakodtak, sem a hivatalokat nem vadászták: csak akkor választott, midőn őket már nem nélkülözhette. Ezek egy része, igaz, hogy a fontolva haladók vagy udvari emberek, azaz konzervativek közé tartozott, kik közül sok hasznos hazafi, mivel nem vágtatott, nem ugratott az akadályokon keresztül, — a hires pecsovicsok közé soroztatott, s azért forradalmi időkben hasznavehetetlen fajnak tartatott, sőt becsméreltetett is, s kiket Duscheken kivül Kossuth maga is megvetett, s a közvélemény irányukban szintén durván nyilatkozott.

Ezen látatlan s tevőleges befolyásu itélőszéket, a közvéleményt, nagyobb részben a beszédben, irásban kenyeret vesztett sok ügyvéd, hivatalnok, fiatalabb s korlátot nem türő pap, erkölcsben, vagyonban, sőt becsületben is bukottak képezék. Ezek szóvitákra készek, handa-bandázni szerettek; s ezek ellenében azok, kik a közvéleménynek jobb irányt adhattak volna, azaz az ugy-

nevezett jó emberek épen azért, mivel bátran nem állottak ellen, s a küzdtérre kilépni nem mertek, — a gyávaság bélyegét tökéletesen megérdemlik; mert többségben levén, ellensulyt képezhettek s mi több: ellenőrködhettek volna.

S bár kiki átláthatta — hogy ha akarta — e közvélemény irányadói káros voltát (mik közé a *Kossuth* nevét viselő hirlapot is kell soroznunk), maga Kossuth is jobbnak tarthatta, — ha akarta volna, — a népszerüségnek sokban ellentállani, mit hires irók erénynek mondanak; — sőt még némely fontosabb dolgokban, — bár sokan bűnnek vallják azt, — honunkban még sem ártott volna, a véleménynek is ellenállani, midőn Kossuth maga oly kiváló állapotban létezett, s annyira elsősködött mindannyiak fölött, hogy nemcsak képes volt annak irányt adni, sőt még bár csak ember, egy magyar világot képezni is.

Igaz, a mi igaz; az első magyar ministerium a hazai ügyek ismeretsége s szellemi tehetsége dacára maga is a magasabb hivatalok betöltésében szörnyü bakokat lött; mint pl. a lángeszü Lonovics helyett, kit megnyerni kelle, az együgyü jó Hámot emelte érsekségre — krajcáros politika szerint.

Gr. Teleky József gubernator után, kit igen conservativnek tartott, Vay Miklóst, második conservativet küld, ki az ujabb viszonyoknak szintén

nem nagy kedvelője. Még több ily miniszteri balfogásokat lehetne kimutatni; de hagyjuk, mivel el kell mondanunk, hogy Kossuth személyesen igen is kezet foghatott azokkal s olyasokat állított a fontosabb helyekre, kik a haza ügyét nemcsak hogy nem mozdították elő, sőt annak bukását előkészítették.

Két személyre nézve azonban Kossuth ihletve látszott lenni, midőn socraticus Demonja borunak induló viszonyok között vele először *Görgeyt* jelöltette ki, kit költői ihlettsége által élesített belátása azon férfiak egyikének jósolt, kinek lelke kisebb helyzetekben szunnyadozott, mig egy ügyes kéz annak tehetségeit ki nem tapintotta, — gondolván, hogy itt is, mint máshol, az emberek csinálják az embereket, s hogy a seregek szükséges lelkét, mely a vezérben rejlik, benne feltalálandja.

A másik, midőn Bemet Erdélybe küldötte, ki törvényül csak önszeszélyét ismeré, s a mások irányábani engedelmességet gyakorlatiatlan elvontságnak tartotta, s a ki, igaz, Erdélyt visszaszerzé, de a ki azt, Magyarhonnal együtt el is veszté, vagy ha már ezt általánosan kimutatni nehéz is lenne, — meg kell engednie, kogy kelleténél hamarább veszté el.

Ha Kossuth az 1847. március előtt kezdett országgyülés alatt több akadályra s több és bát-

rabb ellentállásra akad, tán nem tapintja ki oly hamar, hogy ő az országgyülés spiritus rectorja. Ha a francia forradalom később üt ki, akkor talán az országgyülés más eredményt mutatand fel. Mivel a francia forradalom kiütött, s mivel ő a magyar küldöttséggel lévén Bécsben, látta, hogy az ottani vélemény vezetői őt kiválólag tisztelik, sőt még az udvar is hozzá fordult, hogy az utcák viharos és lármás mozgalmait lecsillapitsa; mivel végre látta, hogy eszméje oly sikert nyert: felsőbbsége érzetében megerősitve s az ügyek élére hamar jutván, szédelgést kapott, s ezen lázas állapotban csak magyar suprematiáról álmodozott, miből még akkor sem ébredt fel, midőn a horvátok fegyveres kézzel törtek be, az oláhok fellázadtak, sőt ellenünk maga Ausztria is fegyverkezni kezdett. Pedig ha Deák nézete szerint cselekszik, ki Horvátország és Szlavóniára nézve mindent megadni s minden ellenséges érdek kiegyenlitését ajánlá, az egész ügy szintén más fordulatot veszen, s ekként a később tett szegedi ajánlatot elébb lehetett volna azoknak jó akaratnak s kibékülési önkénytes szándoknak tartaniok, mert még akkor Magyarhon megtörve nem volt, mint már a szegedi nemzetgyülésen tett ajánlat alkalmával.

Ezek szerint — mint láttuk — önmagának tökéletes merészséget tulajdonitott, noha nem

volt azon merészsége, mely a haza végcélját önteremtette genialisabb uton kivinni birta volna, s mivel, mint az örök végzet antagonistája, lehetlenné vált követelésért küzdött, kiszámított tervet, politikát szintén nem birván, kezei között az egész mozgalom elkorcsosult s azért is később jogot adott minden pártnak, hogy eljárását becsmérelhesse.

Hogy azonban egyszer felhagyjak Kossuth multjának taglalásával s jövőjére mehessek át, ujra sajnálom, hogy ismét hasonlítással kell kezdenem. A németek azt mondják: „nem jó az ördöggel incselkedni, mert kelleténél hamarabb toppan be," — s mivel hazánk ügyét magyar nyers szólás szerint „a fene megette", mi erőben „az ördög elvitté"-t felülmulja, s ezen ördögöt jobbára vagy legjobban *Kossuth* hivta ki, — azért nem tudom, hibázom-e, nem-e, ha *Kossuthra* alkalmazom, mit Cuvilliers Fleurz a „Revue de deux mondes"-ban Lamartineról mondott el: „Lamartine mint költő nem tartozott történelmet tudni, s ekként szeme sem lehetett, hogy lásson, sem emlékeznie nem kelleték, hanem csak költenie." Lamartine önmaga pedig azt mondá: hogy egy forradalom csinálásához vagy gonosztevő, vagy bolond, vagy Isten kell; — Cuvilliers ezekhez a költőt csatolta, az én szegény fejem pedig a charlatánt vagy nyeglét toldja hozzá, ki nagy

részét dicsőségének ellenségei oktalanságának köszönheti.

Mi jövőjét illeti, ez attól az időtől függ, mely őt külföldön, honától távol -- s minél távolabb s tovább, annál roszabb — zarándokságban tartja. Igaz, hogy a szerencsétlenség — mint honunk állapotánál előhoztam, — felvilágosítja s tisztítja az elméket. Ő, *Kossuth*, nem lévén szerfelett előhaladt koru, ideges és vérmes (nervoso — sanguinicus) véralkata pedig talán a kelleténél több izgatottságból az idő által csillapítva lehet s higgadtabb s fontolóbb minőségre vergődhet. Ha ez megtörténnék, őt hasznosabbá tenné, bár roppant szellemi tehetségei a kisebb itélőtehetsége s esze közötti külömbséget nem birandják soha is — legalább nem physiopsychologicus törvények szerint — hazája javára kiegyenlíteni.

Továbbá, bár lelkületét s azon, mit Stratford Canning, a stambuli angol követ róla mondott: „petty fogging lawyer“ (szószátyáros ügyész) természetét úgysem változtatandja meg annyira, mint óhajtandó: mégis annyi előnyökkel bír, hogy őt sok hibás fogásainak dacára, a haza egy uj merényében az elsők közé sorozandja mindig, ki nélkül a nép üdvöt alig várandana. Az európai körülmények még mindig hamu alatt égő parázshoz hasonló állapota ha valamely nyugoti szellőtől (minek azonban népszabadsági s szabaditási szel-

lemben kellene propagandáznia), kevés idő után felizgattatnék, a mi honunkra jelen keserű és keseredett minőségében hihetőleg visszahatna, ugy nevét s ezzel összeköttetésben levő egyéniségét nélkülözni alig lehetne. Nem pedig azért, mivel Kossuth népszerüsége s úgyszólván bálványoztatása a népnél nem csökkent. Mivel továbbá oly szerencsésnek vallhatja magát, minővel kevés más forradalmi főnök dicsekedhetik, hogy buktának majdnem két évi lefolyása után a független forradalmi főbb szereplőktől komolyan igen keveset biráltatott, számüzetése, vértanusága pedig úgyis fénykoszorúval diszesíti.

De ha későbbre terjedne hazánk ujjászületése, akkor talán Macaulay Babington utóitélete lord Clarendon választása alkalmából II. Károly angol király alatt, aligha reá is nem illend, t. i. „Ritkán lehetséges az, ha egy politikus fő polgári viszályok által számüzetik s legjobb korának némely részét külföldön kénytetik tölteni, hogy midőn visszatér hazájába, képes legyen sikerrel vezetni a haza ügyeit a kormány élén.“

Midőn Macaulay, a multnak híres ujabbik prófétája, (miként a Schlegelek egyike a történészeket nevezi), azt mondja, hogy „ritkán“, akkor e sorok irója, mint + —, = 0, nem meri hozzá tenni sem azt, hogy „alig“, sem azt, hogy „soha“.

E sorok irója azonban képzelhet magának még eseteket, melyekben *Kossuthot* nélkülözni lehetne, hanem ezek közül csak azt érinti, midőn egy győzelmes és önzéstelen külerő segélyével (mit a történelemben még találni nem lehet, de mégis a lehetőségek körébe tartozik) visszahódittatnék a haza, s annak hevenyészendő kormánya más férfira bizatnék, kinek idő hagyatnék, szabad, észleges s igazságos intézményeket alakítani. Ekkor *Kossuth* jelenlétét a jobb jövővel biztatott s tettlegesen jobb kormánynyal ellátott haza igen is könnyen nélkülözné, nélkülözhetné, sőt még előzményei s mindenben szaglálózni szerető jelleme miatt károsnak is tarthatná.

E sorok irójának felfogása mennyiben igaz, azt az idő fogja elhatározni; hanem ha itélete jövendő olvasójának nem tetszik, akkor *Széchenyi István*-nak, a nagy magyarnak „Kelet Népére“ s a „Politikai programm“ töredékére utasítja; válaszszon, ha tetszik.

Végre, hogy *Kossuth*-tal is végezzek: ha a szerencse, midőn Magyarország feléledne, nemcsak életben találná, de független hazájába még visszatérni is engedné, kérdés: hogy mint milyen ember térne vissza; mint olyan-e, ki német szólás szerint „régi ajándékozó nadrágjában“ lépne be, mint ki egyszer a francia és orosz vérrel kevert hercegnek, másszor, midőn még csálmás

rokonainkat nem ismeré — Viddinben a becsületes, pezsgőben erős, de jellemben gyenge kalifának kinálta ajándékban tejjel és mézzel folyó Kánaánunkat, s ki talán, ha nadrágját el nem nyűtte volna s roszul menne dolga, Csáky szalmájaként még egy harmadiknak is, s pedig vendégeltetése visszafizetésében John Bull egyik Johany-jának ajánlaná, hogy egy rosz urért valamivel jobbat cseréljen be. Követem alásan, hibáztam, mert elfeledém három mondásának kettejét, hogy miket nem birna többé eltűrni, s azért csak a harmadikról emlékezem, tudniillik arról, hogy „király alattvalója többé nem lehet“; — már pedig mit Lajoskánk mond, az szentirás.

Végre még a számüzöttekről emlékezem meg, mi itt úgy illik a sorba, mint ököl a szemre; hanem mivel magában szép s a számüzöttek szellemi állapotát s azok között *Kossuthét* is, mi sem, és Macaulaynál sem festette és festhetné ki jobban, ide irom vizenyős fordításban:

„A számüzöttek azon önámitás hatása alatt léteznek, mely helyzetökhöz látszik tartozni. Egy ellenséges párt által számüzött politikus férfi elhagyott társadalmát átalában hamis pontról nézi. Bánatában, óhajtásában s értelmében minden tárgy elferdítve létez és más szinben ötlik fel előtte. Minden veszekedés lázadásnak tetszik.

Nem lehet öt arról meggyőzni, hogy hazája nem bánkódik ugy utána, mint ő hazája után; ő azt képzeli, hogy mindannyi régi társai, kik otthon maradtak s birtokaikat élvezik, azon érzések által kinozvák, melyeknél fogva ő az életet tehernek tekinti. Minél hosszabb hazájától távolléte, ily képzelmi ábrándjai azon arányban nőnek. Az időnek folyása, mely hátrahagyott barátjai hevét hidegíti, az övét lázitja; honvágyát minden hó növeszti; szülőföldje minden hóban kevesebbet emlékezik reá s nélkülözi őt. E csalódás majdnem őrültséggé növekszik, ha több ugyanazon okért szenvedő számüzött létezik együtt a külföld valamely pontján. Főbb foglalkozásuk abból áll, hogy arról beszélnek, mik voltak s mik lehettek volna eddig; egymást indulatosan a közös ellenség ellen ingerlik, egymást tulzó győzelmi és boszuállási reményekkel táplálják“ stb.

Ez bizony *Kossuth*, s az egész emigratió szellemi érzését kisebb-nagyobb fokban, kisebb-nagyobb hévvel úgy jelöli ki, mint az létezett Törökhonban s létezni fog máshol mindenkor.

Kossuth a forradalom után.

Kossuth azon órában, hogy a kormányt teljhatalommal Görgeyre átruházta, az előre látott katastropha elől Aradról Lugosra ment. Itt saját szemeivel látá, hogy a temesvári csatában demoralizált itt még meglevő 25 ezer főnyi néppel a harcot folytatni nem lehet. Azért magát jobb időkre tartandó, a Visoczkitól vezetett olasz és lengyel légió kiséretében Orsovára, innen a török földre menekült. Vele együtt menekültek: Batthyányi Kázmér, Perczel Mór, Vetter, Mészáros, Dembinsky stb. Kossuth Törökországból szabadulván, megkezdette diadalutját Észak-Amerikában és Angolhonban, majd Genuában és végre Turinban telepedett le, a nélkül hogy magyar lenni tudott volna. A dynastia elleni gyülöletében a magyar szent koronát kinálgatni kezdte mindenkinek, a ki azt az osztráktól elvenni hajlandó lett volna, s mig hivei künt és bent ujra mozogni kezdtek, hogy sohasem teljesülendő külföldi igéretekkel ámitsák önmagukat és a kétségbeesett, de kétségbeesésében is vérmes magyart, szerephez segitsenek számos

kalandort és bajba keverjenek számos becsületes, de méltán elkeseredett hazafit és kompromittálják a nemzetet, jogainak visszaszerzését nehezitve a felső bizalom aláásása által: addig az országban a konzervativeket és Deákot a helyzet uj tettre hivta. Deák Ferenc Magyarország alkotmányosságát törvényes és békés uton akarta kivivni, és ki is vivta, mert őt soha a koreszmék és cosmopolitikai áramlatok végletei nem ragadták magyar érdekek kockáztatására.

Politikája *itthon* sarkalt, soha külföldön, sohasem vihette politikájának consequentiája oda, hogy idegennek árulta, kinálta volna Magyarországot, mint tevé Kossuth. A mi annyira felemelte Deákot, az volt, hogy hosszu emberéleten át hajszálnyit sem engedett meggyőződéséből, sem felfelé, sem lefelé; ő, a ki egyaránt élvezte a korona kegyét s a nemzet kegyeletét, soha sem innen, sem onnan eredő kegyvesztés lehetősége által nem befolyásoltatta magát, és meggyőződésének a hűségét emelte a meggyőződés helyességének nagy pillanatokban és nagy ügyekben ismételt bebizonyulása; mindennek koronája pedig az volt, hogy sem balsors el nem csüggeszté, sem siker el nem kápráztatá, el nem ragadta soha.

Az egyszerüségnek magasztosságában csak az antik világ teremtett hozzá hasonlókat. Hír, népszerüség, hatalom, fejedelmi kegy özönnel

áradt reá. S távol tartott magától mindent, a mi személyes felemeléshez hasonlithatott volna. Nem birt reá csábbal semmi mindabból, a mit sóvár vágygyal kerget annyi halandó. Gondját, izgalmait, fáradozását nem vették igénybe személyes ügyei soha. Mint a hogyan lemondtak a világról, kincsről, családi boldogságról, mindenről, mult időknek ihletett férfiai, hogy annál teljesebben szentelhessék magukat nagy missziónak, úgy ő is egyedül nemzetének élt, egész az eszményig tett eleget annak a követelésnek, hogy a ki a nagyság utjaira lép, annak maga mögött kell hagyni minden egyebet, a miben a többi halandó vágyainak kielégitését keresi.

Az utóbbi ötven év alatt Magyarország középkori jellegü, agóniába sülyedt országból az ujkori állam és kulturélet szinvonalára emelkedett. A nagyszerü átalakulási processusban a nagy férfiak egész sora lépett váltakozva előtérbe. De csupán csak ő állott és dolgozott szakadatlanul és ő volt az előtérben a döntő pillanatban.

Ő volt az egyetlen férfiu Magyarországon, a ki azzal a népszerüséggel, de egyuttal azzal a belátással és bátorsággal is birt, hogy szemben a népszerü követelésekkel elfogadtatta a nemzettel azon politikát, melynek a magyar állam ujra feltámadása köszönhető.

Ennek az embernek magasztos tervét: a

nemzet kibékülését a dynastiával, Magyarország alkotmányosságának törvényes utoni kivivását csak egy ember ellenezte: Kossuth Lajos, a turini remete. Tán irigyelte Deák sikereit, vagy a dynastia elleni gyülölete annyira mély gyökeret vert szivében, hogy az országot inkább uj harcoknak akarta kitenni, mint a király iránti hűségben megszilárdulva, a folytonos haladás utján látni. Az egykori kormányzó nem tudta elfelejteni, hogy ennek az országnak ő volt valaha teljhatalmu ura. Feledni nem tudott, mert feledni nem akart.

A kik nem akartak felejteni.*

Azon a téren, a hol egyrészről az lett a mottó, hogy: „*nem lehet felejteni!*“ — másrészről pedig az, hogy: „*nem szabad felejteni!*“ — nagyon érdekes társaság verődött össze.

Mikor a haza határai ujból megnyilnak mindazoknak, a kik elől tizenhét évig el voltak zárva; mikor a számüzetésben eltöltött szomoru éveket mindenki erkölcsi tőke gyanánt hozhatja haza, s kamatait élvezheti itthon; mikor ujból mindenkinek nyitva áll a tér, dolgozni a haza javáért és a maga saját javára is, és senkit a mult nem korlátozhat a jövőnek sikerében, mert minden el van felejtve, és minden meg van bocsátva, sőt érdemül tudatik be mindaz, a miért egykor valaki üldöztetett, elitéltetett; — mikor ujra szabad a gondolat, a cselekvés, szabad a szó, szabad a sajtó, midőn a föltámadás nem a „dies irae“ utolsó itéletét harsogja, hanem az általános bocsánat édes himnuszát zengi, — mikor a nagy „temetkezés“ után, „mely fölött egy ország vér-

* Magyarország közélete az ezredik évforduló korszakában. Irta *** „A király“ cimü könyv nyomán.

ben áll" — eljött végre az a kor, „mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán" :

akkor Kossuth Lajos az, a ki hangosan és országvilág hallatára kijelenti, hogy ő *fentartja* a Habsburg-ház magyar trónjogára nézve az *incompatibilitás elvét*; ő a Habsburg-Lotheringeni ház trónvesztése után többé nem ismeri el a Pragmatica sanctio jogfolytonosságát; s mikor képviselővé választják (mily naiv gondolat! az ország volt kormányzóját, a Habsburg-ház számkivetőjét, 5 frt 25 kr. diurnum mellett egyszerű képviselővé választani!) — hirdeti, hogy ő nem jöhet haza, mert neki *„nem lehet felejteni"*, mert „közte és azon kéz közt, melybe a hűség esküjét leteendő volna, *egy iszonyu vértenger áll"*, — melynek képét az ő szemei elől „az idők folyásának *fátyola nem képes elfedni"*; — Deák Ferencet megvádolja jogfeladással, és tiltakozik a kiegyezés ellen, mondván: „Én a kiegyezésben a nemzet halálát látom!"

Tehát teljesen és minden módositás nélkül az 1849. ápril 14-iki álláspont; ugyanaz, melytől már 1849-ben, az akkori idők viharos izgalmai közt is megdöbbentek az ország legjobbjai, s melyet a debreceni országgyülésen is csak a forradalmi terrorizmus volt képes hangos ellentmondás nélkül keresztül hajtani.

Megjegyzendő azonban, hogy Kossuth Lajos-

nak ez a tiltakozása, és ezek a lázitó kijelentései *nem külföldi lapokban,* nem is *becsempészett* röpiratok vagy *manifesztumok* alakjában jelennek meg, hanem *bent az országban,* a hirlapok hasábjain, melyek Kossuth leveleit átveszik a *Böszörményi László* ujságából, és lenyomatván, szabadon terjesztik a polgárság és a nép milliói közt. S a királyi ügyész egyes egyedül csak az *incompatibilitási* tanért fogja pörbe Böszörményi Lászlót, és az esküdtszék elitéli őt. Ez az első és egyszersmind az utolsó sajtópör Kossuth Lajos nyilatkozatai miatt a koronázás óta. Soha többé Kossuth Lajos levelei miatt, melyek pedig rendszeresen érkeztek azután is, sajtópör nem keletkezik vala sem hirlap-vállalat, sem kiadó, sem szerkesztő ellen.

* * *

Kossuth Lajos dörgő tiltakozása a kiegyezés és a koronázás ellen, ha nem is tette ugyanazt a hatást, a mit hajdan Mózes, midőn az arany borju körül tánczoló népének az ég dörgése és villámlása közt kihirdette a tiz parancsolatot; — de nem is hangzott el nyomtalanul.

Minden egyébtől eltekintve, már maga az az egy körülmény, hogy azt, a mitől az egész nemzet tizenhét éven át el volt tiltva, s a mi után tehát annál inkább vagyódott, minél inkább

el volt tiltva tőle, — tehát maga az az egy körülmény, hogy a nemzet a Kossuth Lajossal való szabad és közvetlen érintkezést minden akadály és minden kockáztatás nélkül először élvezhette szabadon: — ez éppen oly mámoros gyönyört okozott mindenfelé, mint a milyet a hosszu fogságból kiszabadult embernek okoz a nyirkos börtönlég után az első szabad légáram beszivása.

Megrészegszik tőle, s a szive csaknem oly sebesen ugrál, mint annak, a ki tiszta oxygént lehel be, s a következő pillanatban a legnagyobb kéj közepette meghalt.

Ebben a csaknem általános mámorban, mely csak arra adott alkalmat, hogy a hosszu ideig visszafojtott érzelmek kitombolhassák magukat, — nem születtek ugyan oly elhatározások, melyek a már akkor megindult és a kiegyezés irányában haladó eseményeket föltartóztatni tudták volna, — de megizleltették a magyar közvéleménynyel azt az italt, melyhez hozzászokni minden népnek nagy hajlandósága van, de egy népnek sem oly nagy, mint a magyarnak: megizleltették a logikával és a konzekvenciákkal nem törődő, a tárgyi és az okozati összefüggéseket nem kereső, az objektiv érdekeket nem mérlegelő érzelmi politika italát.

Kossuth Lajos tiltakozásának tehát ha nem

volt meg az a hatása, hogy a nemzetet a tettek mezejére ragadja, sőt még az sem, hogy a nemzetet rögtön két táborra oszsza: de meg volt az evoluciónak az az eredménye, hogy az események folyásában apró homokszigeteket és kősziklákat emelt, melyeket eleinte könnyü volt kikerülni, melyekbe nem volt szükséges beleütközni, de melyeket figyelmen kivül nem lehetett hagyni. (Ezekből lettek később, mikor a közélet habjai a párt és személyes harcok iszapjától megsárgultak, — azok a lerakodó helyek, melyekből a zátonyok és Scyllák és Charybdisek keletkeztek).

*
* *

A legtöbben azok közül, a kik mohó élvezettel szürcsölték a Kossuth Lajos titáni szenvedélyének tüzét, fenséges stylusának zamatát, és a papiron folydogáló plasztikus körmondatainak hangtalan deklamációját, — egy pillanatig sem gondolkoztak arról, hogy tehát *mi is az tulajdonképen, a mit cselekesznek?*

A legtöbben azok közül egy pillanatig sem vetettek számot magukkal, hogy vajjon a Kossuth Lajos eszméivel és céljaival állanak-e harmóniában, melyek a Habsburg dinasztia ellen izgatják a nemzetet, és gátolni törekednek a nemzet és a dinasztia egybeolvadását? avagy hogy köztük és Kossuth Lajos közt támadt-e egy áthidalha-

tatlan űr, midőn ők a Kossuth tiltakozása után is akarják a koronázást és üdvözlik az alkotmány helyreállitását?

A legtöbben e felett egy pillanatig sem elmélkedtek; mert sem a mámor élvezetét nem tudták elutasitani, sem pedig az alkotmány helyreállitásának biztos és gyakorlati előnyeiről nem akartak lemondani,

Igy csepegett bele a közérzületbe, már a koronázás korszakában az egyértelmüség helyett a *kétértelmüség*. Igy nyert polgárjogot a kecske és a káposzta theoriája. S így bugygyant ki nemcsak a multakra vetett fátyol, hanem a *Ferenc József által helyreállitott alkotmány közszabadságainak védő pajzsa alatt is*, az a forrás, mely a kibékülés Lethe vizével szemben az emlékezések haragos folyója lett, és mely az alámosott sirokból visszahozta a könyeket és a halottakat. Az a forrás, mely később, mikor az önző pártviszályok megzavarták az alkotmányos hatalom forrásának tiszta tükrét, — tisztábbnak tünvén föl, mint amaz, — a *népszerűségnek* is forrása lett.

*
* *

Kossuth Lajostól, ha egyáltalában nem tudta magát arra határozni, hogy hallgasson, és hogy nem vágva elébe az eseményeknek, ne álljon be Cassandrának, holott Trója már nemcsak hogy

nem forgott veszedelemben, hanem éppen ő maga Kossuth volt az a ravasz Ulysses, a ki betolatta a közszabadságok tengelyén a trójai falovat az alkotmány sáncai közé; — tehát Kossuth Lajostól, ha nem tudott, vagy nem akart hallgatni, senki se várhatott egyebet, mint azt, a mit Kossuth Lajos akkor tett és mondott. Mert hisz abban az időben, ha józan és egészen reális kombináció alapján állhatott is a jövő, de mégis csak puszta föltevésre alapulhatott mindaz a remény és várakozás, melyet a politikusok a Ferenc József uralkodói egyeniségéhez, szótartásához, és az 1867. kiegyezés eredményeihez kötöttek.

Senki, — akár azok közül, a kik Kossuth Lajost jól ismerték, akár azok közül, a kik Kossuth Lajost nem ismerték, mert folyvást az illuziók fényes ködében látták őt maguk előtt, a nélkül, hogy lelkébe belepillantani tudtak vagy akartak volna, — senki se várta Kossuth Lajostól, a volt kormányzótól, a Habsburg-háznak európai jelentőségre vergődött ellenfelétől, a függetlenségi nyilatkozat inditványozójától, a kinek egy egész éven át birtokában volt szent István koronája, az összes koronázási jelvényekkel egyetemben, — Kossuth Lajostól, az emigráció vezérétől, a magyar kérdést csak Európa külső beavatkozása, és egy egészen uj európai egyensuly alkotása által megoldani kivánó történetcsinálótól, a modern

Hannibaltól, a ki esküt tesz, hogy soha Rómával ki nem békül, s aki már egyszer győztesen állott „ante portas“, a modern Cátótól, a ki meg nem szünt hangoztatni, hogy „Austriam delendam esse censeo“, a III-ik Rákócy Ferenctől, a ki nem sanctionálja a szatmári békét: — Kossuth Lajostól, akár ismerte őt, akár nem ismerte, senkise várta, hogy véget érvén számüzetése, és szabad lévén utja a hazatérésre, ő rálép erre az utra, és hazatérvén leteszi a hűségi esküt ugyanannak a királynak, a kit trónjától megfosztott és számkivetett.

Az tehát — emberi és politikai oldaláról nézve a dolgot — nem lepett meg senkit, hogy Kossuth Lajos intranzigens maradt és az önkéntes számüzetést választotta.

Ezekhez járultak, s ha nem is előzetes megegyezés alapján, de a dolgok természeténél fogva ezekkel korrelációban álltak mindazok a politikai elégületlenségek, melyek ugy Ausztriában, mint Magyarországon a dualizmus közjogi formája, de főként annak az életben való megszilárdulása ellen bőszülten és zajosan nyilvánultak.

Ilyenek voltak Ausztriában, és legelől jártak a sorban, a *csehek tiltakozásai*, és Magyarországon a nemzetiségi, de kivált a *szerb ultrák* kihivó mozgolódásai.

Ezek ugyanis az abszolut rendszernek vérrel és szolgálattal való támogatása után nem csupán csalódva, hanem megcsalatva is érezték magukat. Ők az abszolut rendszerrel az uralkodóházat teljesen identifikálták, s midőn — sokszor a saját érdekeik ellen is — az abszolut rendszert támogatták, ebbe ők az uralkodóház iránti hüséget magyarázták bele, s jutalmazandó érdemül tudták be a maguk javára. A magyarokat az uralkodóház örökös és engesztelhetetlen ellenségeinek tekintve, még azt is az uralkodóház iránti hüségnek és odaadó ragoszkodásnak tudták be, hogy ők a magyarok rovására akarták megvalósitani önző céljaikat, s a magyar állam romjain akarták felépiteni nemzetiségi aspirációikat.

Mindezek tehát, a kiegyezés megtörténte után, nemcsak a csalódás tudatával voltak eltöltve, hanem azzal a keserü érzéssel is (a miben az ő érzéseik összetalálkoztak az osztrák udvari körök és a hadsereg érzéseivel), hogy *jobban kifizeti magát az uralkodóház nyilt ellenségének lenni* (mint a magyarok voltak), mint az uralkodóházért vért ontani, s az őket megillető államjogokról hüségesen lemondani.

A csehek bőszültsége és csalódása annál nagyobb volt, mert ők — bár ő szerintük mindig loyális hüséggel az uralkodóház iránt —

éppen ugy hirdették a cseh közjogot, mint a magyarok a jogfolytonosságot, és ők is a történelmi jogfejlődés álláspontján lévén, az osztráknémet centralistákkal szemben egy bizonyos pontig éppen oly ellentétben álltak, mint a magyarok.

És mégis, holott ők Magyarország követeléseivel, és pedig ugy a forradalommal, mint később a passziv ellentállással szemben, mindig az osztrák abszolutizmust támogatták, és ők liferálták a Bach-korszaknak azokat a cseh beamtereket, akik Magyarországot ellepték, s a kikről Kazinczy Gábor azt állitotta az 1861-ki országgyülésen, hogy „ex officio születnek, a bürókban élnek és az aktákban temetkeznek el", — mégis mindezek jutalmául most ők huzzák a rövidebbet, mert mig Magyarország történelmi jogai az egész vonalon elismertettek, addig Csehország a dualisztikus államformában éppen csak abban a helyzetben marad, mint volt az összmonarchia uralkodó korszakában.

Ez annál inkább fájt a cseheknek, mert most már elütve látták magukat mindazoktól az előnyöktől, melyek addig, mig az összmonarchia gondolata Magyarország elnyomásával egyértelmü volt, részükre nyitva maradtak.

Hogy a csehek, a kik szintén a történelmi jogok álláspontján álltak, és bár maguk sem

lelkesedtek az osztrák-németek által képviselt összmonarchia eszméjeért és maguk sem hittek annak tarthatóságában, mégis miért nem helyezkedtek azzal nyilt oppozicióba, s miért támogatták azt vérrel és szolgálatokkal? — ennek csak az az egy magyarázata lehet, hogy a csehek ugy gondolkoztak, hogy minél inkább rászorul az uralkodóház és az osztrák-német centralista irányzat Magyarországgal szemben Csehországra, annál több erőt szivhat magába Csehország az összmonarchiából, s annál valószinübb, hogy ez az erőgyüjtés majd idővel a történelmi jogok terén is dusan fog nekik kamatozni.

És elkeseredésük annál nagyobb volt, mert habár ő rájuk nézve a dualizmus éppen csak annyi volt, mint az összmonarchia, de többé már sem az eddigi erőgyüjtésre, sem az uj közjogi rendszer tarthatatlanságára nem számithattak; mert Magyarország éppen az ő legnagyobb ellenségeivel, az osztrák-német centralistákkal egyezvén, s velük együtt alkotván meg a dualizmust, most már a cseheknek sokkal több okuk volt ennek tartósságától megijedni, mint tarthatatlanságában reménykedni.

S a csehek, a kik a saját Staatsrechtjüket (tévesen bár), de Magyarország közjogával egészen egy rangba helyezték, azért is fájlalták a magyarokkal való kiegyezést, mert ugy tartották,

hogy *első Ferdinándnak*, a ki *II. Lajos* magyar király halála után csakis mint *osztrák főherczeg* reklamálta a magyar koronát, ők nyujtották a legnagyobb támaszt a magyar korona elnyerésében, midőn őt *cseh királynak* megválasztották és megkoronázták. Ő szerintük I. Ferdinánd, ha a cseh királyság poziciója nem járult volna osztrák főhercegi állásához, nem lett volna képes a versenyt kiállani *Zápolyával*, a szintén megkoronázott magyar nemzeti királylyal.

Tehát a csehek a dualizmusban, melyben ők a magyar történelmi jogok visszaállitását ellenben a cseh történelmi jogok megsértésével látták, nem akartak és nem tudtak belenyugodni, s épp oly hangosan tiltakoztak az ellen, mint maga Kossuth Lajos.

És most már a kiegyezés után, a cseh nemzet forrongásaihoz csatlakozott a hatalmas cseh udvari *arisztokrácia* is, ugyanaz, melyből századokon át Magyarország elnyomói és zsarnokai a *Lobkovicok, a Schwarzenbergek, a Kaunitzok, a Metternichek, a Kollonicsok, a Thunok és a Windischgrätzek* teltek ki, s a kiknek épp ugy családi hagyományaik közé tartozott, hogy a kancellárok és mindenható államminiszterek ők legyenek, mint az, hogy Magyarországot a föld szinéről eltöröljék. És el lehet képzelni ezeknek hangulatát, midőn mindezek nemcsak hogy kisiklani érezték kezeik-

böl a hatalmat, hanem biztosan látták az utat is, melyen a jövő történelme haladni fog, s melyen tisztán látták a saját fejükre nőni ugyanazokat a magyarokat, a kiket ők századokon át irtottak, gyűlöltek.

S aki ismeri a régi osztrák udvar történetét, és tudja, hogy a cseh aristokrácia mily mély gyökeret vert abban, s hogy mily intimekké váltak az összeköttetések az uralkodóház tagjai és a cseh aristokrácia tagjai közt, — csak az alkothat fogalmat magának azokról a komplikációkról, melyek a cseh aristokrácia nyilt oppoziciója után még 1867-ben is *éreztetni tudták magukat* nemcsak az udvarhoz közel álló körökben, de még a *királynak legközelebbi környezetében is*. És csak az tudja a maga egész mivoltában felfogni azt a *nagy lelki és akaraterőt*, melyet *Ferenc József*, az általa nemcsak bölcsen, hanem merészen alkotott *uj rendnek védelmében* oly sokszor *tanusitott.*

Ellenben éppen ugy, csak az, a ki mindezekbe mélyebben bele tud pillantani, csak az bámulhat igazán ama csodálatos jelenség fölött, hogy néhány évvel később, mikor a cseh oppozició, a rendelkezésére állott parlamenti, tehát alkotmányos befolyások következtében már odáig jut, hogy a cseh koronázás már ugyszólva ki van tűzve, s ezzel a dualizmus megbontása s a magyar szupremácia megrenditése; hogy a mikor

ez a kisérlet a magyar és a közös kormány befolyásával (melynek akkor a magyarbarát *Beust*, a magyar *Lónyai*, és a közös hadseregnek a dualizmus alapján induló első szervezője *Kuhn* a tagjai) visszaveretik, és a győzelem *ismét csak Ferenc József bölcsességének és korrekt alkotmányos érzületének köszönhető:* — hogy akkor *Kossuth Lajos* nyiltan a *cseh követelések pártjára áll,* és a csehek *Turinba* utaznak, hogy a turini cseh prófétától tanácsokat kérjenek, és neki hódoljanak.

A király alkotmányos érzülete és Kossuth dinasztiaellenes működése.

A király a koronázás negyedszázados jubileumán ismét felejtett! — Sokat, sokat ismét elfelejtett.

Nem hivatalos hangon, hanem igazi lelkesedéssel olvasta el királyi beszédét, melyet az országgyülés üdvözletére válaszul adott. S ebben még egyszer átérezte mindazt, mit egy negyedszázaddal azelőtt, a koronázás dicső korszakában oly ifjan, oly boldogan érzett!

A király igy szólott:

„*Bizalmam az ősi erényben*“ — volt jelszavam, midőn egy negyedszázad előtt dicső elődöm szent koronája a nemzet szine előtt fejemre tétetett s ez által Magyarország apostoli királya és hű népe közt a kölcsönös szeretet és bizalom megerősödve, uj világot nyert.

E bizalmamban nem csalatkoztam, mert a lefolyt huszonöt év alatt a magyarnak ősi erényei

is: hű ragaszkodás királyához és rajongó szeretet hazájához, minden alkalommal szivemelő összhangzásban nyilvánultak, minek folytán nemcsak az ország szellemi és anyagi terén a legörvendetesebb haladás és fejlődés mutatkozott, hanem *az egész monarchia hatalmi állása is növekedett."*

És nemcsak igy szólt a király, hanem igy is cselekedett. S a koronázási jubileumkor ujra adott egy koronázási ajándékot.

Addig csak egy birodalmi székváros volt: Bécs.

Budapest csak Magyarország „fővárosa" volt.

A koronázási jubileumon pedig a király Szent István birodalmának szivét épp ugy székvárossá tette, mint a milyen Bécs.

És nemcsak Budapest, hanem az egész ország lelkes örömmel fogadta a király ajándékát.

*
* *

Bécsnek ez fájt. — De nem sokáig.

A koronázási jubileum örömhangjai elnémultak: és rögtön következett egy másik jubileum.

Kossuth Lajos 90-ik születésnapjának jubileuma.

S Budapest — immár nemcsak fő-, hanem székváros is, — sietett megválasztani diszpolgárának Kossuth Lajost.

Mindebben tulajdonképpen semmi sincs.

Nagy ember! — autonom jog! — nemzeti kegyelet! — Visszataszitó lenne az ellenkező.

És mégis tűszúrás volt!

És mindig ugyanazon a helyen!

De tűrd el uram király! és ne is mutasd, hogy fáj.

Mert ez ismét hozzátartozik az alkotmányos esküHöz és az adott szóhoz.

Sőt örülj, hogy Magyarország ennyire hálás! és ennyire érzi a hála tartozását.

Mert hisz Magyarország neked is hálával tartozik, s neked oly sokat köszönhet!

* * *

A bécsi urak azonban elégedetten dörzsölték kezeiket, és siettek egymásnak gratulálni.

— „Das haben die lieben Ungarn wieder ausgezeichnet gemacht!“

* * *

De még ne huzd el ajkadtól, s ne tedd le kezedből a keserü poharat, óh! király! — mert még nincs vége!

Nem volt elég egy negyedszázadon át bizonyitanod az alkotmányos esküt és az adott szót; — mert ime! nem hisznek neked! — És még csak ezután akarnak meggyőződni arról, hogy igazán alkotmányos fejedelem vagy-e? és hogy

igazán nem állasz-e titkos egyetértésben azokkal, akik nemcsak a magar sovinizmust kárhoztatják, hanem még a Pragmatica sanctiónak sem hajlandók azt a magyarázatot adni, amit annak Deák Ferenc adott. Meg akarnak győződni arról, hogy vajjon az alkotmányosság Magyarországon szabad mező-e, avagy csak üvegház, melyben nem szabad más növénynek lenni, csak ami Neked kedves! És tehát csak most fognak következni az igazi próbák! Exament kell tenned Felséges ur, az alkotmányos uralkodásból!

És ha eddigelé csak az országgyülés kisebbsége nyúlt érzelmeid közé, oly sokszor gyöngédtelenül, sőt durván: — most mindezt meg fogja tenni az országgyűlés többsége is, mely az egész nemzeti akaratnak alkotmányos kifejezése, tehát maga a nemzet.

Midőn Te az 1848-ki alkotmány helyreállitására magadat eltökélted, Te magad szórtad ki szivedből századok előitéleteit, gyermek- és ifjukori emlékeid, s megtetted azt, amit Guizot a politikai pártok legnagyobb erényének tart, ha „annak, amit akarnak, fel tudják áldozni azt, a mit szeretnek": — és csak vallásos érzelmeidet, egyházadhoz való hű ragaszkodásodat tarthattad meg a multból épen és érintetlenül, mint nem ellenkezőt sem az alkotmánynyal, sem a szabadsággal; sőt alkotmányos esküdben meg is fogadtad, hogy

az egyházak jogait és szabadságait védeni fogod; — s ime most még ezt is elkivánják Tőled!

Azt kivánják Tőled, hogy mint egyházadnak hű fia, ne érezd azokat a sérelmeket, melyeket a Te egyházad szenvedni és panaszolni fog. Azt kivánják, hogy a Te fejedelmi sanctióddal, sőt a Te közvetlen támogatásoddal történjék meg az, ami minden más országban, — hol a Te egyházadnak uralkodó helyzete volt, — csak forradalmi erőszakkal, és nagy rázkódások árán történhetett meg.

Azt kivánják Tőled, hogy még a kisujjadat se nyujtsd ki azoknak segitségére, akik századokon át nemcsak a Te egyházadnak, hanem trónodnak s házadnak is, változatlanul hű szolgái, s támaszai voltak, s akik, ha törésre került, inkább tudták megtagadni nemzeti, mintsem dinasztikus érzelmeiket. Mindezeket most a Te szemed láttára akarják a históriai jognak piedesztáljáról lerántani és kiszolgáltatni mindannak a gyülöletnek, melyet századokon át elfojtottak ellenük. És most a Te szemed láttára akarják rajtuk kitölteni mindazt, s még azt kivánják Tőled, hogy ha a harcban nem lenne elég fegyverük, akkor a Te királyi pálcádat és apostoli keresztedet is bevihessék ellenük a harcba. — Mert igy akarja azt az országgyülés többsége, mely maga a nemzet.

És nézd, azok, akik Kossuthtal az élükön, az élő tiltakozást és az örök bizalmatlanságot képviselik veled szemben, azok most azt hiszik (sőt lelkük mélyében meg vannak győződve), hogy Te ebben a harcban engedni nem fogsz, és nem fogod vallásos érzelmeidet és egyházadhoz való ragaszkodásodat alárendelni alkotmányos kötelességednek.

Nézd! hogyan sietnek a képviselőházi többség támogatására! — s hogyan adja ki maga Kossuth a jelszót: még az ördöggel is szövetkezni kell! — Tehát azt a politikát kell támogatnod, mely nemcsak a képviselőházi többség programmja, hanem a Kossuth Lajos politikája is. Abban a pisztolyban, melyet a többség királyi melledbek szögez, a Kossuth szavának ércéből van megöntve a golyó.

És akikben bizni tudnál, azok nem segithetnek Te rajtad, akik Benned biznak, Te nem segithetsz. Ki kell magadat szolgáltatnod az alkotmányos kötelességnél fogva azoknak, akik Veled szemben formailag a nemzet akaratát képviselik. Ha visszautasitod őket, s Te magad appellálsz a nemzetre, — a mi a koronának alkotmányos joga, — akkor ők nem a nemzetre, hanem az ősi bizalmatlanságra fognak appellálni. Kétségtelen, hogy el fogják veszteni a csatát Te ellened: de kétségtelen az is, hogy Te nem leszel

képes az alkotmányt fentartani — ő ellenök. S ha kénytelen leszel felfüggeszteni az alkotmányt, hogyan tarthatod meg akkor esküdet, melyet az alkotmányra letettél? — Ha pedig, hogy az alkotmányra tett esküdet és adott szavadat megtarthasd, meghajolsz a parlamenti többség akaratának, — akkor esküszegéssel fognak vádolni azok, akik hivatkozni fognak apostoli kötelességeidre. De ez utóbbi vád ellen megóv Téged a nemzet akarata és a törvény; ellenben az alkotmányos eskü és az adott szó alól nem oldozhat fel az egyház. — Bármilyen lelki harcok közt tehát, s bármilyen kisértések és befolyások dacára is, meg kell tehát hajolnod a parlamenti többség akaratának! — S kormányod le fogja győzni a Te külön és a Te speciális hiveidet, a Te királyi hatalmaddal és Kossuth segitsége által.

S mig lelkedben a legádázabb harc folyik majd, és aggódva fogod várni a segitő kezet, mely nem fog megérkezni, — azalatt látni fogsz egy fekete várost, s egész Magyarországot egyesülve fogod látni egy koporsó körül, melyet Itáliából haza hoznak. Kormányod nem lesz képes magyar székvárosodban fentartani a rendet, és csak egy hajszál választ el attól, hogy Kossuth temetése az alkotmánynak is temetése legyen. Mert a katonák már kivonultak a kaszárnyából. De ekkor — kormányod szerencséjére — Turin-

ból érkezett plakátokat ragasztanak ki az utcákon, mire a rend ismét helyre áll. Tehát van mégis, akinek ez az ország — szót fogad! — És ezt nemcsak Te fogod látni, hanem látni fogja egész Európa, — és bámulni fogja mindenki a Te nyugalmadat és türelmedet. Mert Európában többen vannak, akik logikusan gondolkoznak, mint Magyarországon; — s a logika nem tudja senkinek megmagyarázni azt, ami ebben az esetben a magyarok előtt természetes. Aggódni fognak szövetségeseid is és töprengve fogják kérdezni, hogy öszeférhet-e egy monarchikus alkotmányossággal „ennyi szabadság?" játszhatik-e egy törvényes rendben ily nagy szerepet a poetika licentia? — És nemcsak Európában, hanem Ausztriában is minden szem Rád lesz függesztve, s minden magyargyülölő arcon ott lesz a néma kérdés, hogy: „hát még ez sem elég?"

Ne húzd el tehát ajkadtól, s ne tedd le még a kezedből a keserü poharat! — mert még nincs vége!

Abbaziában.

— Nos! halljuk tehát!

— Ugy-e nem kell megmondanom nektek, hogy mit tartott fenn és mit képviselt Kossuth a koronás királylyal szemben?

— Persze, hogy nem!

— Ugy-e azt sem kell elmondanom, hogy az utóbbi napok alatt mik történtek Budapesten? Hisz ti láttátok, mert itt voltatok.

— Ugy van!

— Nos tehát Abbaziában Vilmos császár, akit Felséges urunk éppen e napokban látogatott meg, nagyon erősen kikelt a magyarok viselkedése ellen. Mert, ugymond, kegyelet ide, kegyelet oda, de a mi sok, az sok! — és azt nem volna szabad eltürni, hogy a kegyeletnek oly módon és oly tüntetésekkel adjanak kifejezést, mely nemcsak a dinasztikus érzésekbe ütközik bele, hanem kompromittálja a monarchikus principiumokat is. És tudjátok-e, hogy a haragos császárnak mit felelt mindezekre a Felséges ur?

— Nos? — és minden szem az elbeszélő arcára tapadt.

— Védte a magyarokat!

Zárszó.

Csodálatos ez a mi magyar nemzetünk!

A kit egyszer szivébe zár, azt aztán beczézi, szereti hévvel, kitartóan, hűen egész a sirig, sőt ha az általa szeretett egyénnek hamvai a sirban porladoznak, a kegyeletet nem vonja meg tőle, emlékét őrzi. Hibáit a feledés takarójával fedi be, az elkövetett hibák miatt reá bekövetkezett és elszenvedett nyomorra nem akar vissza emlékezni, csak erényeit hangoztatja, szózata varázserejéről beszél — szóval megbocsájt mindent, hogy kedveltjét dicsőithesse. Igy tett a magyar nép Kossuth Lajossal. Elfelejtett minden nyomort, minden megalázást, mit miatta elszenvednie kellett, — Kossuthban csak egyet látott és lát, a sziveket meghóditó varázsos szónokot, az érzelmi politikust. Szivét adta oda, szive melegével kisérte a 90 éves aggastyánt a sirba. A ki megátalkodottságában a hazától távol akart maradni, mert a Habsburg-ház iránt táplált gyülölete távolmaradásra ösztönzé és készteté, annak hamvait a nép szeretete a haza földjére hozatja s oly

szeretettel veszi körül, oly fénypompát fejt ki a ravatal körül, minőről a történelem nem is tesz tanuságot. Nem kérdezte ez a nép: romlásunkra müködött-e, vagy eszméi s az ezekre irányitott tevékenysége buktatta-e meg; nem kérdi: helyes vagy oktalan volt-e politikája, hibás-e a politikai eljárása? — Nem, mindezt nem kérdezte, csak egyet érzett az elvérzettek unokáinak szive a tetemre hivásnál, t. i. azt, hogy Kossuth Lajos szava lelkesedést tudott önteni apáink szivébe, s e lelkesedés tüze apáról fiára szállt. Ime az érzelmi politikának századokra szálló hatása.

Nem tagadom, hogy a felcsigázott érzelmi politika a túlhajatott szenvedélyességig fokozható, a tulhajtott szenvedélyesség pedig vak, a körülmények s viszonyokat hidegen mérlegelő ész szavára ritkán hallgat; de hát ki fogja e miatt nemzetét ostorozni, ha egyszer megragadott szivét kitörésében meggátolni nem tudja? Én sem ostorozlak, és sem gáncsollak drága népem mind azért, a mit tettél. Hiszen csak apáid nyomdokait követéd, ama tulajdonodba átment drága örökséget tartottad fenn, értem alkotmányos önállóságodat, melyet apáid elidegenithetlen tulajdonképen reád ruháztak. Fentartottad becsülettel — s ez legfőbb dicsőséged!

Ezennel csak egyre figyelmeztetlek hőn szerető népem: Ne hallgass az érzelmi politikusokra.

Kövesd eszed szavát, mely a mult tapasztalatait elédbe állitva, azt hangoztatja: „többet észszel, mint érzelmi erővel“.

Hagyjuk a multat, gondoljunk a jövőre. A dicső mult emlékei, Szt. István, Szt. László, Hunyady János, Mátyás király szivet s észt egyaránt meghóditó alakjainak tettei serkentsenek dicső tettek véghezvitelére, magyar hazánk össznépének boldogitására.

A történelemből egyet tanultam: „Szeretni hazámat s szeretve tisztelni alkotmányos királyomat.“ A ki hangzatos frázis alatt az alkotmányos királyi ház ellen emeli fel szavát, vagy hazám népét, ha ez törvényes uton, vérontás nélkül vivhatja alkotmányos szabadságát, önállóságát: vérfürdőbe küldi, bármily dicső legyen is a harc kezdete, ha vége az előrelátható enyészet, nemzetem leigázása, évekre kiterjedő romlása, azt tisztelni nem fogom, mert tisztelni nem tudom. Megmondom hogy miért! Mert az ilyen cselekedetre, mondjuk harcra serkentő, bár lángkeblü szózatban az egyéni ambiciónak felülkerekedésre irányuló törekvését látom első sorban, s csak másod sorban a haza népének boldogulását célzó, de be nem váltható igérgetést. S azt tette Kossuth Lajos, azért nem tudok megbarátkozni a személyével Magyarországon tulhajtottan űzött kultuszszal sem. A személykultusznak ott van

helye, hol a kivivott alkotások nemzetboldogitó horderejökkel mindenkinek imponálnak, más szóval a nemzeti aspirációkat minden tekintetben kielégitik.

A magyar nemzetnek csak egy aspirációja volt: alkotmányosságának megóvása alkotmányosan elfogadott királya által. Kossuth Lajos 1849-iki ápril 14-én számüzte az alkotmányos dynastiát e hazából — meglehet, hogy személyes ambiciója, meglehet, hogy a dynastikus ház iránti gyülölete birta rá, ezt már nem vitatom, elég az hozzá, hogy számüzte s e tényével számüzte magát, mert hazájáért meghalni nem akart, bilincsekbe verte az országot, melyekből csak Deák Ferenc, a haza bölcsének lángszelleme, s dicsőn uralkodó I. Ferencz József királyunk alkotmányos érzülete szabaditá fel. Ime az ellentét Deák Ferenc és Kossuth Lajos közt.

Kossuth Lajos a szükségtelen harci véráldozat végleteig megy, s midőn a nemzet lenyügözve, e hazából kivonul, magára hagyván e nemzetet s sorsára és itt-ott hallatja hangját a külföldről e nemzet függetlensége mellett; Deák Ferenc nemzete mellett kitart véglehelletéig, s nem is törődik Kossuth Lajos külföldről jövő gyülöletet szitó tiltakozó szózatával; a törvényes határokon belül mozog s létrehozza, még pedig vér nélkül, a nemzet által óhajtott alkotmányosságot, meg-

állapitja a nemzet és uralkodója közötti szoros közösséget, melynek talpköve a nép szeretete és az uralkodó bizalma a sokat szenvedett nemzethez.

A sokat hányatott magyar nemzet és felséges királya közti békét tehát Deák Ferenc hozza létre; és csodálatos, hogy személyével a magyar nép nem üzött olyan kultuszt, mint Kossuthéval, kinek rombolásai százszorta mulják felül dicsőknek hirdetett alkotásait. Meglehet az igaz benső tisztelet tartotta távol attól a nemzetet, mert tény, hogy a kit igazán bensően tisztelünk, annak emlékét szivünkbe zárjuk, de személyét profanizáló kultusztól megmentjük.

Ezen könyvem, melynek megirásában a legtisztább szándék vezérelt, világosan tárja fel a kegyes olvasó elé a mult idők helyzetét, s a szereplő vezéregyéniségek jellemét, intő szózat is akar enni szeretett magyar népemhez, hogy tartózkodjék mindazon egyének kultuszszerü magasztalásától, kikben megvolt ugyan a tehetség, hogy a haza népét boldogithassák, de a kiknek határtalan ambiciójuk nagyszerü alkotások helyett kiszámithatlan nyomort, egy népnek évtizedre terjedő enyészetét idézték elő; és tanulja tisztelni akotmányossága bátor harcosait Széchenyi István, Dessewfy Aurél személyeiben és betetőzőjét a haza bölcsében Deák Ferencben, kinek észpolitikája mindent helyre-

állitott, mit Kossuth lerombolt; mindent megalkotott, mit a nép sóvárogva óhajtott. Legyen emlékük áldott, Deák Ferenc szelleme vezérelje a népet, mert e szellem egy második ezredévig fogja elvezetni, dacára minden ellenmondásnak Kossuth fia Ferenc és követői részéről, létrehozza azon harmoniát a nemzet és alkotmányos királya között, mely királyt s nemzetet egyaránt boldogit. Adja az ég, hogy ugy legyen! Isten, haza és királyért, utolsó lehetetünkig! Ettől el ne álljunk, el ne tántorodjunk, még ha Kossuth Ferenc és követőiben magának itt érdeme szerint méltatott Kossuth Lajosnak szivet mámoritó csábhangjai szólalnának meg. Isten óvja, Isten áldja e hazát és felséges királyát.

II.

A LELEPLEZETT NÉPÁMITO LIBERÁLIZMUS.

A liberálizmus lényege.

Ha végig nézünk vén Európánk politikai mezején, lehetetlen nem látnunk azt a két sajátságos, egymással szemközt álló irányzatot, melynek egyike a hatalmi trónust bitorolja, a másika annak elfoglalására fáradhatlanul tör. Az elsőnek „liberálizmus“ a neve, a másik „szociálizmus“-nak nevezi magát. Vizsgáljuk csak közelebbről, mily elmekből áll ezen két irány; mely társadalmi osztály érdekeit szolgálja, mily czélok felé tör, s milyen azok kölcsönhatása a társadalomra s a politikai konstellváczióra?

Kezdjük az egész Európában uralkodó liberálizmuson. „Liberális“ nevénél fogva a polgári szabadság védnökségét vindikálja magának, de mivel itt-ott demokratának is vallja magát, tehát az elnyomott alsó néposztályok jogainak és érdekeinek megvédelmezése is kell, hogy hatáskörébe vágjon,. törekvéseinek célját képezze. Csakhogy sajnos, a „liberálizmus“-nál a „nomen non est omen“ — sőt inkább ominosus a liberálizmusnak

eddig kifejtett összmüködéséből származott és napról-napra mindjobban észlelt és tapasztalt végeredmény, — mely a politikai erkölcsök demoralizációjában, az egyéni és közszabadság eltiprásában a nép anyagi érdekének teljes elnyomásában. kulminál. Praxisban a hangzatos liberálizmus ellentétes az elnevezésébe foglalt magasztos fogalmakkal. Nem védi ám az elnyomott nép érdekét, de következetesen gyarapitja az „állam“ vagy inkább *az abban uralomra vergődött érdekcsoport központi hatalmát*, elkobozván ugy az egyesek, mint az egyetemes vele nem egyetértő polgárság jogait és szabadságát. Zsarnokképen centralizálja a politikai élet összes phazisait, hogy az életerőt önmagában birhassa. Rendszabályozza a polgári élet minden mozzanatát, az anyagi téren ép ugy, mint a szellemin, hogy megakadályozza a szabad mozgást és fejlődést, s kényszerzubbonyba rakja az egész társadalmat. De még ezzel sem elégszik meg. Behatol a magán életnek különben rezervált területébe, átlépi a családi szentély küszöbét, megrendszabályozza a magánélet minden lépését, szóval dominál a despotikus kényszer minden eszközének felhasználásával, igénybevételével. Ezen eljárása, melyet lépten-nyomon észlelünk, nem nevezhető az egyéni szabadság védelmének, s nem is igazolja a szabadelvü elnevezést.

A liberálimusnak állásfoglalása a sajtóval szemben.

No de van mégis egy terület, melyen a szabadságot nemcsak megengedi, hanem védi is; — s ez a sajtó tere — itt is korlátokat állitva a saját érdekét védő és ellenzéki sajtó között — de mégsem oly megszoritással, mint más téren. És miért teszi ezt? Egyszerüen azért, mert a többnyire tőle függő, miután megvásárolt, sajtó hatalmas eszköze a közvélemény csinálásának, vagy elferditésének, s segitségével ápolja azt a birkatürelmet, mely népünket annyira jellemzi, s mely a liberálizmus zsarnok uralmát meghosszabbitja, évekre biztositja. A sajtótól fél ám a legnagyobb ellenzéki is; — félti nymbusát, melyet megszerzett magának, melylyel éppen ellenzékieskedése folytán a józanul gondolkodók körülövezték; félti egyéni jellemét, mert a liberális sajtó szabadon

gázolhat abban is; félti jövőjét, mert a nem liberálisok uralkodásra képtelenek; ők csak sötétencek, reakcionáriusok, ultramontánok, ostoba klerikálisok, pápai zsoldosok és papucsnyalók. És mit mondjak a hitről? A liberálizmusnak nincs hite, hacsak az önmagába helyezett ellenvetést nem tűrő bizodalmat nem nevezem hitnek. Abban felülmulhatatlanok. A pozitiv vallással biró egyént letorkolják, kigunyolják, becsmérlik, nevetségessé, sőt lehetetlenné teszik, s innét van, hogy még a legnagyobb politikai szereplők is inkább liberálisoknak vallják magukat, a sziveikben élő belső hitsugallatnak külső megnyilatkozását visszafojtják, nehogy a liberális sajtó tigrisfogai által feldaraboltassanak s mint illiberálisok a szégyennek bitófájára akasztassanak. Hogy mindez csak jellemgyengeségnek a jele, — azt vagy nem akarják, vagy nem veszik észre. Egy érdekcsoport félemliti őket, a liberálizmus szolgálatába szegődött sajtónak érdekcsoportja — s igy eltaszitják maguktól azokat a milliókat, kik bár ostobáknak, lázitóknak, izgató dölyfös papoknak, buta dogmákból élő tömegnek tartatnak is, de hitökben boldogok. Sajnállak Horác, mert énekelted: „etsi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae," — manapság bizony kevés az ilyen jellem, mert legnagyobb politikusaink is attól tartanak, hogy a liberális sajtónak menyköve beléjük csap, szét-

zúzza, semmivé teszi őket. A liberálizmusnak mennykőt szóró Jupiterét szolgálják hűen, kitartóan. Miért? Mert csak a menykőt szóró Jupiterben látják ez államistenség megszemélyesitőjét, kinek akaratát a liberális sajtó hirnökei adják tudtul a halandó embereknek.

A liberálizmus demokráciája.

Lássuk már, hogy áll a dolog a liberálizmusnak fennenhirdetett demokráciájával! A felelet nagyon egyszerü. Demokráciája csak hangzatos, tartalom nélküli frázis. Hiszen mindennap tapasztaljuk, hogy kérlelhetlenül üldözi mindazon osztályokat, melyek a nemzeti népanyagból a természetes fejlődés alapján kiemelkedtek s igy némi jogolsultsággal és erkölcsi alappal birnak. A nép alsó osztályaival vagy éppen nem törődik, vagy velök mostohán bánik — kivéve a választások idejét, a mikor is a népre szüksége lévén, azt pénzes zacskóval, adóelengedési igéretekkel, hatalmi eszközeivel, szabadságot igérgető nagy szólamokkal, papi birtokok elajándékozásával magához csalni iparkodik.

A munkás osztályt a tőkepénzes osztálynak szolgáltatja ki, söt coerciv rendszabályokat alkot ellene, a helyett, hogy sorsán segitene s a társadalom hasznos elemévé tenné. A földmivelőket szándékosan elhanyagolja, s a tönk szélére jut-

tatja azon milliókat, kik verejtékökkel mivelik a et.föld

Közvetett adórendszerével módját ejti annak hogy az állam terheinek sulyát az alsó néposztály viselje. A nagyiparnak minden kitelhető módon való pártolása által keresetétől fosztja meg mindazokat, kik tőke hiányában a kisipar űzésére szoritvák. Büszkén hirdetteti magát a szellemi és lelkiismereti szabadság bajnokának, és mégis irtóháborut indit a pozitiv vallás ellen, midőn üldözve minden ideált, a saját magasztos lényegéről költött mesét hitvallás gyanánt az emberiségre ráerőszakolni törekszik.

A liberálizmusnak rideg tanai tehát, mint látjuk, ideáloknak nem vehetők, s igy midőn a létező eszményeket lerontja, csak az alsó néposztályt fosztja meg legdrágább kincsétől: a szivében élő eszményétől, s kárositja szellemi vagyonában, miután a népnek sem ideje, sem képessége nincs ahhoz, hogy bölcseleti theoriákkal foglalkozzék, vagy azokat megeméssze. Eszmények nélkül pedig csak az állat tenghet.

Ugy-e különös demokrácia ez, mely az alsóbb néposztályt nemcsak anyagilag elpusztitja, de még erkölcsi alapjától, szellemi emelkedhetésének eszközétől is megfosztja? hacsak a „credo in nihilum“ vagy „credo in statum omnipotentem“ et hujus conservatores ministros, a hova

a tömeget vinni akarja, nem nevezhető felsőbb morálnak és a Krisztus által tanitottnál tökéletesebb, felsőbb hitvallásnak.

De ha a nemzetet alkotó osztályok valamennyiére ily káros a liberálizmus uralma, vajjon melyik osztály érdekeit képviseli? A felelet itt is nagyon egyszerü. A lebegő üzérkedő nagytőkéét, a tőzsde üzérkedéseét, a mely dacára annak, hogy a közvagyon legnagyobb részét birja, alig fizet adót, és az állam terheiben éppen nem, de annak részrehajló védelmében nagyon is osztozkodik. Előmozditja továbbá a nemzetközi nagyipart, midőn közgazdászati politikájában minden termelési ágnak érdekeit tisztán a nagyiparnak rendeli alá. Ugy-e csodálkozol kedves olvasóm, a liberálizmusnak ezen különleges demokráciáján, a melylyel — persze jó pénzért — a tudatlan tömeg nagy többségének teljes mellőzésével a leggazdagabb és szervezetének közvetitésével az egész társadalmat domináló és kizsákmányoló osztálynak védnökéül csapott fel? Légy most liberális!

A liberálizmus és a plutokrácia.

De nézzük kissé közelebbről, hogy milyen ez a plutokrácia, melyet a szabadelvüség annyira dédelget, mondjuk inkább szolgál? Az értékpapirt tette az meg a világ urává, mert tudja, hogy a papir türelmes, s egy-két hamis számtétel nem igen riasztja meg; a papir olcsó, tehát végtelen mennyiségü ilyen képzeleti érték előállitására alkalmas, ha akad jó bolond, a ki reális ellenértéket ad érette — már pedig ilyen akad mindig; — s végtére is a papir könnyü, s minden nehézség nélkül szállitható a földteke bármely pontjára — ennélfogva alkalmas, hogy a nemzetközi forgalomnak kitünő eszköze legyen. Ez a papir ma a meggazdagodásra vágyó emberiség törekvésének főcélja; a legértékesebb, a leghasznosabb vagyona. Mert ha valakinek 100,000 frt értékü fekvő vagyona van, ez minden körülmény között csak 4%-ot hoz, ha intelligens ember 2000 frt értékü munkaerejét reá forditja, azonkivül még mindenféle elemi esélyekkel és csapásokkal is kell szá-

molnia; mig ugyanily értékü papir minden fáradság nélkül 5%-ot hoz s a tulajdonosa a mellett még a saját munkaerejét is értékesitheti. A földtulajdon e szerint csak 4%-ot, a papir pedig 7%-ot jövedelmez. Ugy-e kecsegtető?!

És milyen eszközökkel emelte fel a kapitalizmus a papir képzeleti értékét, az önerejéből értékeket termelő reál vagyon értéke fölé? Szivattyu-készülékkel, melylyel a producens osztályok reál keresetét fiktiv üzletek segélyével a saját pénztárába szivattyuzza. Látszólagos kötések segélyével, a melyekért mellesleg szólva közönséges halandó a büntető igazsággal jönne érintkezésbe, lenyomják az árakat éppen akkor, a mikor a termelő kénytelen eladni, és viszont felemelik, mikor az áru már az üzérek körmei között van, a miből az következik, hogy a termelő olcsón ád, a fogyasztó drágán vesz, s a roppant árkülönbözet a nagytőke zsebébe folyik, a mely ekképen rémitő sebességgel egyre nő, s ha már a milliók-nak bizonyos számánál nagyobbra növekedett, örökké növekedő holt vagyont képez, a mely a valódi forgalomtól elvonatik, kamatok kamatjával folyton szaporodik, felszaporodva a reálproductio és a munka ellen támadólag lép fel, el akarván nyelni a világot, s ha garázdálkodását az emberiség továbbra is türi, bizonyára el is nyeli, mert kamatait ma már az összes termelt értékek sem

birják fedezni. A szédítő sebességgel növekedő nagytőke nem talál mindig kellő elhelyezést, miért is felszaporodásával hozzáfog a gründoláshoz, vagyis nagy garral léptet életbe valamely nagy vállalkozást, s a reklám segitségével odadob a tudatlanok nyakába egy néhány száz millió áru rossz papirt, hogy a reális értékü összegeket elhelyezze a kétes értékü rossz papirok megszerzése végett piacra dobott szilárd papirokba, s aztán bukni hagyja magát a jövedelmezőnek hirdetett vállalatot. Eklatáns példa erre a hires Panama-szédelgés, jóllehet ez csak egy a sok közül, melyeknek száma ezer mindenütt.

A nagy tőkének nincs hazája, hatáskörét kiterjeszti az egész földkerekségre, és ha Német-, Franczia-, Angol-, Spanyolország, Ausztrália, Amerika, Afrika, stb. bármely pontján jó üzlet kinálkozik, ott van hazája, a melyért aztán kész saját időleges hazájának érdekeit feláldozni, sőt megkárositani.

Hogy milyen lehet az ilyen pénzüzérnek erkölcsi állapota, a ki a legcsekélyebb nyereség fejében még saját hazája ellen is kész fellépni, a ki minden embertársát csakis prédának tekinti, kitől a legutolsó falatot fondorlattal eltulajdonitja, annak megtisztelését a t. olvasóra bizom, miután ez amugy is csak másodrendü tekintet a társadalom szervezetében véghezvitt rombolásai mellett.

Azon határtalan pénzszomj, amely telhetetlen cápaként mindörökké uj préda után hajszolja, nem elégszik meg az elnyelhető ingó vagyonnal, hanem igenis az egész világ vagyonának birtoklására vágyódik. Épp ezért mozgásba hoz mindent, földet és népet egyaránt, hogy mig az elsőt megveszi, az utóbbit nemzetközi nagyiparának rabigájába hajthassa. Mig a föld kötött s a nép hozzá van nőve, addig e két árucikk megközelithetlen — ezt az üzérek nagyon is jól tudják, azért mozgósitanak mindent, hogy ezt a nagy világforgalom ingó áruczikkévé tehessék. Innét az elkeseredett harc a hitbizományok, az alapitványi, különösen a napi vagyon és a parasztbirtok oszthatatlansága ellen. Ezek ellen lármáz sajtójának egész tábora, s mivel tudják, hogy mig a vallás fennál s a népet ideális eszmék kötik a hazájukból neki juttatott röghöz, tervök nem sikerülhet; azért támadják első sorban a vallást, azt megingatni, lerontani törekszenek, hogy a vallás szolgái tekintélyének csorbitásával a papi vagyont közprédának tehessék, s a parasztot, ha a papok által benne ápolt és fentartott vezéreszmét elveszitette, a rideg utilitarizmus vaskarjaiba hajtsák. Az ekképen kivetkőztetett parasztnépet, miután az üzleti szellemnek teljes hiányával van, nagyon is könnyen vihetik a fehér rabszolgakereskedés népes piacára és sodorhatják a demo-

ralizált. elvtelen, ingatag existenciák tátongó örvényébe.

Ugyanazon célból támad a világpolgár pénzzsák a haza fogalma ellen, chauvinizmusnak nevezve az anyaföld szeretetét, s a *„hazát“* a szolgálatában álló „állam“ fogalmával akarja helyettesiteni, mely „állam“ védelmezésében ugy sem egyébb, mint a nagytőkével szövetséges érdekszövetkezet uralma. Azt gondolom, hogy ez mégsem egyenértékü az általunk felfogott „haza“ eszméjével. Mivel ezen érdekszövetkezet ellen támadunk — mely szerintök „állam“ — „haza“ — s mi a *„haza“* fogalma alatt az igazi fogalmat tartjuk és hiszszük, azért vagyunk hazafiatlanok, azért izgatók, hazaárulók, a hazának piszokja, stb., ők ellenben a hazának, mint Wlassics t. kultuszminiszter úr mondja, a hazának — mondjuk az érdekszövetkezetnek — leghasznosabb polgárai. Szerencsétlen haza az, melynek csak érdekpolgárai vannak. No de becsméreljenek, ezekkel alkuba nem bocsátkozunk, mert előttünk a *haza* szent, s mint ilyet csak való értelmében vehetjük és veszszük.

A nagyipar, kisi ar és a kereskedés.

A tőkeuralomnak egyik kiegészitő része a nemzetközi nagyipar, a mely a szükséges előfeltételek, vagyis a nyers anyag és felesleges munkaerő nélkül is, csak azért, hogy bizonyos területeket elfoglalhasson, idegen tőkével a világ bármely pontján nagy telepeket állit, a nyerstermények árát leszoritja, a termelés kárositásával idegen anyagot használ, a munkásnépet hatalmába keriti, keresetét lenyomja, erkölcseiben megrontja s a romboló szocializmusnak dobja oda prédául. Többnyire hamisitványokat termelvén, kárositja a fogyasztót, s az ily módon szerzett nyereséget a nemzetközi pénzpiacra viszi, vagyis jobban mondva a *nemzeti* forgalomtól elvonja. Pusztit és rombol, a helyett, hogy a közjólétet emelné, amint megtenné egy szilárd alapon álló és az igazi „állam“ által istápolt *nemzeti ipar.*

Hasonlóképpen pervertálta a nagytőke a hazai kereskedelmet is, a mely, mint tapasztalásból

tudjuk, a helyett, hogy szakértők által közvetitené a forgalmat a termelő és fogyasztó között, az üzérek haszonlesö seregének kezébe került, a kik aztán minden árut, habár egyikre-másikra szükségük sincsen, összevesznek, azt nyereség reményében kézről kézre adják, ugy, hogy mig ez a termelőtől a fogyasztóhoz jut, máris óriási az árkülömbözet, s mindkettőnek kárositásával jár. De még a kiskereskedést is módositotta a nagytőke óriási raktárainak felállitásával. A nagyiparnak hamisitványai halomszámra hevernek e raktárakban, s olcsóságuk tönkre tesz minden szolid üzletet, mely jó árucikkét nem adhatja el azon potom áron, melyen a nagyipar tetszetős kinézésü hamisitványát adja. Igy vándorol azután a nyereség a nemzetközi pénzpiacra, igy pusztul a nemzeti vagyont leginkább gyarapitó kereskedő osztály, s igy lesz a üggetlen polgárokból a nagytőke szolgálatába szegődő bérenc. A kisipar elveszti függetlenségét s a nagyipar szolgaságába kerül. A független polgári elemnek pusztulása épp oly végzetes a nemzetekre nézve, amily vétkes a tisztességes keresetnek csalárd eltulajdonitása.

Ez tehát azon néposztály, no de nem is néposztály, mert hazája nem lévén, a haza népéhez nem is tartozhatik — hanem azon kozmopolita érdekcsoport, a melynek szolgálatába a

liberálisnak csufolt irány teljes odaadással szegődött. Ez lép fel támadólag minden hazai, nemzeti, államalkotó, állandó reáltermeléssel foglalkozó osztály ellen, mert bizik a háta mögött álló államban, — jobban mondva hatalmi érdekszövetkezetben, melynek uralmát ő tartja fenn, melynek életét biztositotta, és erejét a maga részére kibérelte.

Mi a liberálizmus?

A mit tehát manapság szabadelvüségnek neveznek, s a mit sajnos még legjobbjaink is, jóllehet saját vesztükre, annak tartanak, az nem egyéb, mint a nemzetközi nagytőkével érdekközösségben élő érdekcsoport, a mely mindenáron centralizál, rendszabályoz, a polgárok egyéni és lelkiismereti szabadságát korlátozza, a független elemeket üldözi, s hatalma segédeszközeinek egész fegyvertárával az államalkotó reálproducens osztályok ellen a pusztitó harcot folytatja. Demokráciája pedig abból áll, hogy lerántván az erkölcsi alappal biró felsőbb osztályokat, azok helyébe a plutokráciát ülteti s egyeduralkodónak ismeri, mig a nép alsó osztályait nem hogy megvédelmezné, hanem inkább kárositja ugy anyagi, mint szellemi javaiban. Ez a liberálizmus a mai formájában. Kell-e belőle?

A szociálizmus.

Midőn Európa tulnépes államaiban a szegény, hazátlan, elnyomott s hitében is megingott munkás osztályra nézve a nagytőke nyomása elviselhetlenné vált, akkor megindult a munkás osztály keretében ama nagy szervezkedési mozgalom, mely a reactiót tüzvén ki czéljául, a szocziálizmusnak szülőanyja lett.

Mi ez a szocziálizmus? Oly tan, mely materialistikus felfogásból kiindulva, tagadásba vonja nemcsak a haza, de a vallás szent fogalmait is. A mai társadalmi rendnek felbontása, az egyéni szabadságnak teljes elkobzása képezik törekvései czélját, melyet az államcommunizmus alapján szervezett, tehát a magánvagyon jogosultságát tagadó centralizált administrativ szervezet keretén belül olyképen akarnak megvalósitani, hogy az uralkodó osztályt a tulnyomó számánál fogva durvább kézi munkát képviselő flotans munkás nép képezze

A communizmus teljesen materialistikus irányzatu, mely megvetve minden erkölcsi ala-

pot, az utilitarizmus elveire támaszkodik. Hadat izen minden társadalmi eszménynek, a haza és a vallás magasztos eszméjének egyaránt. Eltiporja az egyéni függetlenséget, alárendelvén azt a közkereseti társulattá lett *állam* érdekeinek. Tanának egyik sarkpontja a centralizmusnak fejlesztése a legmagasabb fokig. A demokrácia elvét pedig ugy fogja fel, hogy a müveltségnek magasabb nivóján álló osztályokat a kézi munkások szinvonalára akarja lefokozni, a helyett, hogy az alsóbb osztályok szellemi és erkölcsi állapotának fejlesztésével ezen osztályokat is a felsőbb körökhöz közelebb hozni törekednék. Látván továbbá az agresszív tőke rombolását, hadat izen a reális vagyonnak, a mely, miután kamatait a természet termékenységéből meriti, s ezen osztálynak hátrányára nincsen, csak tartós foglalkozást biztosit a munkás kezeknek.

A nagytőke liberális sajtója nagy ügyességgel használja fel a francia forradalom hagyományait, s a szocialistákat, csakhogy figyelmöket a régi gyülölség ébrentartásával önmagáról elforditsa, a papság és a régi arisztokrácia utódai ellen izgatja. Innen ered, hogy a liberális sajtó által megtévesztett szocialisták nem tudván különbséget tenni a kizsákmányoló nagytőke és a szolid vagyon, a zsaroló nemzetközi nagyipar és a hasznos nemzeti ipar, az érté-

keket elkobzó termelő és fogyasztó, továbbá a károsító üzérkedés és a reális kereskedés között: vak dühvel a társadalom összes instituczióinak elpusztitására törnek. Pedig eszméik kivihetetlenek, mert az ember nem agyag, melyet bármilyen formába lehetne gyurni és kényszeriteni, hanem testén kivül még lélekkel is bir, a melynek szintén vannak igényei, s melyeknek kielégitéséről a szociálizmus nem gondoskodott. Alkotásra tehát a szociálizmus nem képes, de a társadalmi rendnek szétrombolására, a kultura termékeinek elpusztitására — arra igen is képes lesz, még pedig tömege nyers erejénél és elkeseredettségénél fogva, miután látja, hogy a tőke nyomása nemcsak hogy meg nem szünik, sőt inkább napról-napra elviselhetlenebb lesz, s a reménytelenek száma óráról-órára szaporodik. A társadalmi rendnek felbontása csak idők kérdése és talán előbb következik be, mint gondoljuk, ha az emberiség még tovább is tévelyeg és nem nyujt orvosságot a bajok főforrása: a nagytőke és az azt pártoló sajtó ellen. Nem akarok próféta lenni, de a mostani fejleményeknek csak az képezheti végeredményét, hogy vértől ázik majd vén Európánk földje s utódaink magasztalt müveltsége romjain uj tanyákat épitendnek egészségesebb eszméiknek.

Az egészséges agrarizmus feladata.

Egész Európában, mint látjuk, két irányzat áll egymással szemben, a liberálizmus és a szociálizmus. Mindkettő az államhatalom teljes összpontositására, a társadalomnak centralizációja liberális óhaja szerinti megrendszabályozására, a személyes szabadság korlátozására és a független polgári élet megszüntetésére törekszik. Mindkettő a kényuralom minden eszközét akarja megszerezni az általa képzelt *állam* részére s a különbség közöttök csak az, hogy mig az első a nagy tőkepénzest, addig a másik a tudatlan flotans tömeg nyers erejét akarja „állama“ egyeduralkodójává tenni.

A két politikai áramlatban képviselve látjuk a nemzetközi nagy tőkét és a hasonlólag internacionálissá lett gyármunkást. Hol a többbi? Hiszen a két szélső népelem közt vannak még más állandó jellegü, állam- és társadalomfentartó osztályok milliói, ott van a földmives, a földbirtokos, a kisiparos, kiskereskedő, a pap, a tanitó,

az iró, a müvész, szóval a társadalom szervezetét képező, az állami életet fentartó, erkölcsi alappal biró, hazájuk és vallásuk iránt ragaszkodással viseltető elemek egész sorozata. Hát ezeknek az érdekét nem képviseli senki és semmi irány, ezeknek jólétéről, szellemi és erkölcsi fejlődéséről nem gondoskodik senki? Nem! A legutolsóbb időkig nem volt Európában olyan áramlat, mely a társadalom ezen legbecsesebb elemeinek fentartását tüzte volna ki céljául s mely a nagytőke jogosulatlan zsarolásai ellen fordulva, ezen reális értékeket termelő osztályokat, a nemzeti elemet gyámolította és a nyomás enyhitése által a munkások társadalomellenes mozgalmát megszüntette volna.

Csak a legutóbbi időben kezd egy ilyen agráriusnak nevezett, de a valóságban az összes termelő osztályok érdekeit felkaroló mozgalom megindulni, még pedig Európaszerte, jóllehet a nyugati országokban talán későn, de idejekorán drága hazánkban, melynek nagy földterülete termékeny, népe még romlatlan és állandó jellegü, a hol még élnek a vallás és hazafiság ideáljai s az üzérkedés ragálya még nem hatolt be a társadalmi szervezet belsejébe, s igy csak külső betegségnek tekintendő. Minálunk még orvosolhatók a bajok, s van remény is hozzá, hogy a beteg fellábadozzék, csak a bajok okát kell kon-

statálnunk és lelkiismeretes buzgósággal a gyógykezeléshez hozzálátnunk.

Hogy hol a bajok forrása, azt már tudjuk; most már csak a gyógykezelés módját kell meghatároznunk és azt teljes odaadással, mellék-tekintetek nélkül végrehajtanunk.

Ha már a nagytőke egyesült mindazokkal, a kik ebből élnek, ha compact testté szervezkedtek a munkások világszerte: tömörüljenek és szervezkedjenek minálunk is a számra legnagyobb, erkölcsi értékökben legsulyosabb, a nemzeti társadalom fentartására képesitett saját becsületes keresményéből, a föld, a munka hozamából élő producens osztályok. Fejtsék ki békés uton öntudatossá vált erőik fölényét, korlátozzák a mások kizsákmányolására irányuló törekvéseket. goudoskadjanak a flotans tömegek jogosult érdekeiről s paralizálják felforgató szándékaikat.

Legelső sorban biztositani kell a legelterjedettebb keresetforrás jövedelmezőségét, s ez nálunk kétségkivül a drága anyaföld, a mely a legtöbb egyént táplálja, s mely a védő erőt, a munkát, a nemzet ellenálló erejét s a kultura által elhasznált szellemi erők kiegészitő részét képviseli. Ha a földmivelést mozditják elő, akkor biztositottuk a magyar haza legtöbb polgárainak jólétét.

Hazánknak rendkivül kedvező fekvése, földjének jó minősége, munkás népének ereje máris

biztositják a sikert, csak az üzérkedés által támasztott akadályokat kell elháritanunk. Mindenekelőtt a földmivelők hiteligényeiről kell gondoskodnunk, a mi *szövetkezetek* által nagyon is könnyen elérhető, ha azok eszméjét terjesztjük. És milyenek legyenek ezen szövetkezetek, hogyan létesüljenek?

Azt gondolom, hogy a *hitelszövetkezetek* nagyon is könnyen létesithetők, ha megtakaritott filléreinket nem a nyerészkedő vállalatokba, hanem az ilyen önsegélyző egyletekbe fektetjük. Igy folyik be az első beruházásokra és az üzemfentartásra szükséges olcsó pénz. Hasonlólag szövetkezeti uton kell az elemi csapások elleni biztositásokat is eszközölni, a mi által ezen károk egyenletesen oszlanának meg, s az ország körülbelül az egyenes adóknak megfelelő összeget takarithatná meg, a mi kétségtelenül nagy lendületet adna nemcsak a földmivelésnek, hanem az iparnak is.

Emelni kell továbbá a szakismeretek szinvonalát, és különösen a földmivelő nép oktatására vidékenként mintatelepeket kell állitani, a melyek a szakértő kezelés fokozott jövedelmezőségét gyakorlatilag igazolnák, az smereteket terjesztenék, s az üzem javitására szükséges anyag beszerzését könnyitenék és közvetitenék. A népiskolákban is tanitani kellene a földmivelés alapelemeit, a felsőbb szakintézetekben pedig az oktatást oly irányuvá kellene tenni, hogy azokban

az elmélet és gyakorlat tökéletes összevágósága mellett, a valódi gazdaszellem, a föld ápolásának — fejlesztésének — és termő ereje fentartásának elvei is terjesztessenek.

A hol pedig a földterület megosztása nagyon egyenlőtlen, a népesség sürü, és a terjeszkedésnek nincs helye, ott oly törvényes intézkedések léptettessenek életbe, melyek a tulajdonos és bérlő jogait védik, a kölcsönös viszonyt szabályozzák, tartósságát biztositják. Nagy előnyére válnék ez a tulajdonosnak, a kinek jövedelme ez által fokoztatnék és biztosittatnék, előnyére a népnek is, mely a földet maga müvelvén meg, regie nélkül gazdálkodik. Csak a nép képes versenyezni az üzérkedéssel, csak igy gazdagodhatnék meg, mert tudná, hogy a felbonthatlan bérletekben állandóságát biztositó hitbizománynyal bir. De még messzebb menő társadalmi következményei is lennének ezen intézkedésnek, t. i. a vagyonosodó földmivelő gyermekeit is neveltethetné, etablirozhatná s igy ezen kitünő, tisztán nemzeti elemekkel pótolhatná a középosztály azon hézagait, a melyek társadalmunknak oly kirivó részét képezik s a melyek csakis a nép osztályából kikerült nemzeti elemmel tölthetők be, hogy az egész szervezet egyöntetüen fejlődhessék. A földmivelő osztálynak tömörülése magát a kormányt is kényszeritené oly vám- és tarifaszerződések kötésére,

melyek az agrár osztály érdekeit nagyban előmozditanák.

Az öntudatra ébredt termelő osztálynak első és főfeladata, hogy az üzérkedésnek azon visszaéléseit szüntesse be, melyek segitségével ez a termények árait kénye-kedve szerint leszorithatja éppen akkor, a mikor azokat a termelő maga is értékesiti, felemelheti, és a fogyasztónak adja. Az üzérkedésnek ezen machinaciója eredményezi, hogy a termelő munkája eredményétől, a fogyasztó pedig az élelem olcsóságától elüttetik. Értem pedig első sorban a látszólagos börzekötéseket, a melyeknél fogva valaki eladhat valamit, a mije nincsen, csakhogy a más áruját valódi értéken alól megszerezhesse. Ez oly privilégiuma az üzérvilágnak, a melyért más állampolgár szigoru büntetésnek lenne alávetve. Az üzérvilágnak ezen erkölcstelen eszköze az, a melylyel az idegen vagyont legkönnyebben eltulajdonitják, a szegény földmivelőt legérzékenyebben sujtják, kárositják, és a kisipart, nemkülönben a reálkezelést tönkre teszik. Követelni kell a kormánytól, hogy a nagy iparvállalatokat szigoruan ellenőrizze, s a hamisitványokat, de különösen az élelmiszerek meghamisitását megtorolva, a szolid ipart versenyképessé tegye.

A vagyon tulnyomó része a tőkepénzes kezében van, a földet nagyobb állami és magán adósság terheli, mint a milyen annak az értéke,

és a tőkepénzesnek, adómentes állam- és földhitelkötvényei, száz másnemü privilegiált papirjai alapján, teljesen adómentes. Azok tehát, akik a világ összes hasznát élvezik, nem osztoznak az állam terheiben, és pedig azért, mert a liberális állami adórendszer csakis azon látható reálvagyon sarcolását célozza, a mely hozamában az üzérkedés által már amugy is meg van röviditve, mig ellenben a hű szövetséges óriás tőkéjét privilégiumok által védi még a egszükségesebb megterheltetés ellen is. Ezen tőkék megadóztatását kell követelnünk, hadd viselje a terhét is azon államnak, melynek minden kedvezményét élvezi.

Igyekeznünk kell minden jogos eszközzel megvédelmezni a gyármunkás osztály érdekeit a tőkepénzes zsarnoksága és kapzsisága ellen, hogy ekkép jogos igényeiket kielégitvén, őket a társadalomnak visszahódithassuk, s kiragadhassuk az internacionalizmus vaskarmai közül.

Korlátoznunk kell a kamatot is, hadd szünjék meg azon anomália, a melynél fogva a pénz munka nélkül nagyobb jövedelmet hoz, mint a reálvagyon nagy fáradsággal.

Mindezen rendszabályok keresztülvitelére képes a mi társadalmunk, csak ismerje fel valódi érdekeinket s szövetkezzék az érdekközösség és a közös ideálok nevében. Határozott akaratnyilvánitása által fogja megszüntethetni a visszaéléseket és rendezhetni a szociális kérdés anyagi oldalát.

A valláserkölcsi alap fejlesztésének szükségessége.

Miután az ember nemcsak testből, hanem lélekből is áll: valamint annak, ugy ennek is megvannak a maga követelményei. A test nem élhet táplálék, a lélek és kedély ideálok nélkül. A kor materializmusa ólomsulylyal nehezedik a mai társadalomra, a mely kirekesztette a hitet, felbolygatta az erkölcsi rendet, a hit által elfoglalva tartott trónusra a sivár önzést helyezte. Pedig ideálok nélkül mily hamar bomlik fel a társadalom!

Ha mindenki csakis a saját érdekét hajhászsza, ki hozza majd ama nagyszerü tervezetek életbeléptetésére, foganatositására szükséges nagymérvü áldozatokat? Áldozatok nélkül gyengül, elerőtlenedik az államtest nemcsak kifelé, hanem befelé is, a mennyiben bensejét az egyenetlenség és az ocsmány érdekharc fogják feldúlni.

Az élet nyomorusága között élő és eszményeitől megfosztott egyén pedig vagy a remény-

telen lemondás, vagy ha tettereje nagyobb, az élvezetek megszerzésére irányuló vétek karjaiba fogja magát dobni. Világos, hogy az ilyen rideg, ugyszólván csak állati életet élő társadalom nem tarthatja fenn magát, annak pusztulnia kell, hogy egy nemesebb életmódra képes társadalomnak helyet csináljon. A szellemi téren talán még nagyobb a pusztulás, mint az anyagin. A kultura élén haladó nemzetek nagyon is meg vannak mételyezve. E tekintetben is kedvezőbb a mi helyzetünk, mert népünkben még él ugy a vallás, mint a hazaszeretet magasztos ideálja, jóllehet az ugynevezett *erős szellemek* inkább tudatlanságukban mint roszakaratukban a teljes *negatio* terére léptek. Ezen ideálokat kell gondos kézzel ápolnia a még teljesen meg nem mételyezett értelmiségnek. S hogyan? Folytonos, önzetlen érintkezése által a néppel, miáltal azt a jó ügy barátjává és bátor harcosává fogja nevelni. Ápolnunk kell a nép vallásos érzületét, fejlesztenünk erkölcsi felfogását, növelnünk hazaszeretetét, ragaszkodását az államfőhöz, szóval vallás-erkölcsi alapon kiképeznünk az életerős polgári jellemet, az államok ezen főtámaszát, a népek nagyságának alapját. Az alkotmányosság minden megengedett eszközével ellene kell küzdenünk minden olyan állami intézkedésnek, a mely a vallásos érzület megingatását célozza. Az isko-

lákban a kezdetleges alapismeretek oktatása mellett a fősulyt a kedély és morális érzület fejlesztésére kell fektetnünk; magát a népet pedig nemesebb élvezetekre kell oktatnunk, hogy a rút tivornyák és az iszákosság mocsarából mielőbb kiemeljük, s ez nagyrészben a hivatását nemesen felfogó papságnak a feladata.

Hogy ezen célt elérhessük, meg kell szüntetni azon rideg elzárkozottságot, a melyben az intelligentia a néptől elszigetelve él; ellenkezőleg keresnünk kell a vele való érintkezést, de nem önző célok, hanem a tiszta emberszeretet, a részvét és a jó ügy iránti lelkesedés által vezéreltetve. Támogatnunk kell a népet tanácsunkkal, megvédenünk befolyásunk által. Csak igy fog a nép emelkedhetni anyagilag és erkölcsileg, csak igy válhatik oly polgárává a hazának, a kinek vállain bizton nyugszik a nemzet jövője.

Egyéb irányelvek.

Hanem hogy ez létesülhessen, s a törvénytisztelet mély gyökeret verhessen, meg kell változtatni az államélet egész irányát, meg kell akadályozni, hogy minden egyes állami intézkedés a nép szabadsága és jóléte ellen irányuljon. Meg kell döntenünk a büroktatikus basáskodás, az aktagyártásba és számszaporitásba burkolt semmittevés egész rendszerét s arra kell törekednünk, hogy habár kisebb számu, de erkölcsileg feladatuk magaslatán álló, jól fizetett tisztviselők végezzék lelkiismeretes pontossággal nem a haszontalan papirfogyasztást, hanem a teendők valódi meritumát; nem mint a közönség zsarnokai, hanem mint annak hüséges sáfárjai. Meg kell változtatni a törvénykezésnek alakiságokba kapaszkodó és fiskális fogásokra utaló menetét; nemesebb értelemben vett jogerkölcsi alapon kell a törvénykezésnek nyugodnia. Be kell hozni a békebirói intézményt, s a népet arra kell ösztönözni, hogy egymás közötti peres ügyeivel vala-

mely köztiszteletben álló egyénhez forduljon, a ki aztán a reábizott ügyeket minden költség s a felek károsodása nélkül fogja elintézni. Fenn kell tartanunk a municipális jogokat, mert zavart parlamenti helyzetünk mellett ezek képezik polgári jogaink egyedüli garanciáit. Oda kell hatnunk, hogy a polgárok közügyekben való részvétet komoly kötelességüknek tekintsék, s a hivatalos közegeket kötelességük teljesitésére szoritsák. Jogokat kell adni a muncipiumoknak, hogy a közügyekkel való foglalkozást érdemes foglalkozásnak tekintsék, a felelősséget pedig a jogosultakra kell háritani. A municipalitás fentartása felette fontos egy agrár államra nézve, mely csak ugy gyarapodhat, ha területének minden egyes pontján él; de fontos a védelemre utalt országra is, *mert a decentralizált rendszer nagyobb ellenálló képességet biztosit, noha a centralizált államforma nagyobb támadóképességet ad. De mi helyzetünknél fogva a védelemre vagyunk utalva, támadólag nem léphetünk fel s igy biztosságunk is a municipális rendszert követeli.*

Ilyen irányban haladva, s az értelmiség jobb részének társadalmi tevékenységére számitva még az utolsó órában is rekonstruálhatjuk e sokat szenvedett szegény hazánkat.

E feladatra, bármily nehéznek látszassék is első tekintetre, mi mégis képesek vagyunk, mert

egy öntudatra ébredt nép tettereje kiszámithatlan, s ha egyszer jó irányba tereltetik, titáni erejének segitségével a rekonstructio, az építés is ép oly gyorsan halad, mint a rombolás, ha elámitották. Megtehetjük mindezt, csak ismerjük fel ellenségeinket s igyekezzünk a béke eszközeivel meghiusitani ádáz törekvéseiket. Szövetkezzünk mindnyájan, a kiknek érdekei a haza érdekeivel összeforvák, és a kik távol állanak a nemzetközi machinációk boszorkánykonyhájától. Frigyünk megmenti e hazát, emeli annak tekintélyét, legyőzi és szétszórja ellenségeinket. Csak az eszme magasztos nagyságának lehet annyi ereje, hogy a széthuzó törekvéseket egyesiteni képes. Ha majdan ezen feladatokat is megoldottuk, ha a társadalmi életet az őt megillető nemzeti alapra helyeztük vissza, akkor kell majd hozzáfognunk legnagyobb feladatunk megoldásához — *a magyar nemzeti kultura megalkotásához.*

Ez legfontosabb teendőnk, mert a mely népnek nincsen önálló kulturája, annak nincs meg nemzeti jellege sem — s mint ilyen helyet sem foglalhat a kultur népek között. E célból ugy kell átalakitanunk alsóbb és felsőbb tanintézeteinket, hogy azokban a szellem és jellem egyaránt kiképeztessék, s ifjuságunkat ne a kényszer, hanem az eszme iránti lelkesedés serkentse tanulásra, s maguk az intézetek ne büro-

kratikus intézmények, hanem a szellemélet lüktető gócpontjai lehessenek. Pártolnunk kell a művészetet és irodalmat, mert a haladás abban a pillanatban megszűnik, a melyben a legjelesebbek szellemi termékei az olvasó közönség pártoláshiányán elkallódnak. A haladás megszűntével megszűnik az életműködés is.

Egyesüljünk erkölcsi alapon, a nagy cél iránti önzetlen lelkesedésből s fentartván erkölcsiségünket, védjük meg eszményeinket, hogy az igazság büszke érzetével szállhassunk sikra azok ellenében, kik a korszellem palástjába burkolva mint vadorzók legyilkolni szeretnének. Eszméink igazságával felvértezve akadályozzuk meg őket pusztitásaikban, s midőn emberi jogaikat tiszteletben tartjuk, de kárhozatos eszméik tovaterjedését megakadályozzuk, megvédjük szeretett hazánkat, s ez bőven hálálja meg szeretett önfiai feláldozó készségét.

Ma még van időnk. Rajta tehát! — mert félő, hogy nemsokára megkondul a világforradalom vészharangja.

III.

A TÁRSADALOM MOLOCHJA.

A társadalom Molochja.

Ébresztő hangjaim jelen kötetének második részében rámutattam azon veszélyekre, melyek édes hazánkat a liberális rendszernek további fentartása mellett fenyegetik. Könyvünk harmadik részében foglalkoznunk kell azon Molochchal, melynek a liberálizmus e haza gyermekeiből álló áldozatot mutatja be, s mely kiolthatatlan szomjúban a társadalmak népének utolsó vércseppjét is követeli. Hadd lássuk e Molochot a maga meztelenségében, ismerjük fel lényegét, hogy igy megismerve óvakodni tudjunk tőle, pusztitó hatalmával szemben oly védvárakat emelhessünk, melyek falain fegyverének éle megcsorbul, golyói visszapattannak, melyeken belül a társadalom megtarthatja függetlenségét, megóvhatja saját érdekeit s boldogulván, munkája árán egy szebb jövőnek alapjait rakhatja le.

I. § A Moloch lényege.

A társadalom Molochja *a kapitalizmus korlátlan uralma,* mely végtörekvésben a létező ke-

resztény társadalmi rendnek felbontását, minden idealizmusnak kiirtását, a társadalom cohaesionalis kapcsának lazitását, szóval: nemzeti kulturánk teljes megsemmisitésétt célozza. E Molochnak egész hatalma egy hatalmas szivattyurendszernek lassu bár, de mathematikai pontossággal müködő azon hatásán alapul, hogy a productiv osztályok keresetét indirect uton elvonja és azt felhalmozott tőkéihez csatolja. Eljárását egész rendszerbe foglalta, melynek akkor vetette meg alapjait, mikor a forgalom könnyitésére a papirértékeket és a tőzsdéket behozta. Kezdetben, mig *a pénz*, jegyezzük meg jól, *a pénz és nem a vagyon* öncéllá nem fajult, s a tőkefelhalmozódás tulnagy arányokat nem öltött, könnyitette a forgalmat s ennek könnyitésével az ipar és kereskedelemben oly pezsgő tevékenységet idézett elő, hogy a *látszólagos* vagyonosodás rohamos emelkedése meghóditotta az államgazdászok, politikusok és szociálphilosophusok egész hadát, kik a rendszer píllanatnyi sikereitől elvakitva a „kapitalizmus és indusztrializmus" elvein alapuló társadalmi rendszereket alakitottak, ezek érdekeinek védelmét tüzték ki céljokul; üldözték a kezdetlegesebb régi termelési módszereket, igája alá hajtották a munkás osztályt, általában ellenséges állást foglaltak minden produktiv osztálylyal szemben; előnyöket biztositva *az impro-*

duktiv osztályoknak. Szóval megalkották a liberalizmus, vagy a mi vele azonos: a liberalis merkantilizmusnak rendszerét, mely a régi nemesség kiváltságait más alakban az üzérkedésnek biztositotta: lerontotta ugyan a régi tekintélyeket, de állitott helyébe egy ujat, *a pénz* sivár, korlátlan uralmáét, pártolta a népszabadságot, de csak azért, hogy a neki ártalmas tekintélyeket leronthassa, és csak addig, mig hatalmába kerithette a kormányokat; s azóta liberális jelszavak alat az *abszolutizmust* segiti elő, mert igy könnyebben elbánhatik e neki ugyis hódoló összpontositott hatalommal.

A kapitalistikus Molochnak ezen rendszere hosszabb fennállása óta megalkotó suppositiótól nagyon is eltérő eredményt mutatott fel, melynek hatása alatt inog a nyugati társadalmak alapja; az ingást érezzük mi is, kik pedig távol állunk hatása gyupontjától.

2. §. A kapitalistikus Moloch rut kinövései.

Ha e Moloch lényegét ismerjük, lássuk már hogyan és miben jelentkezik, vagyis mit mivel?

I. *Megtette a pénzt öncélnak* s igy megalkotta a tőkebirtokosok hatalmas országát. A tőkejövedelemnek biztonságával leszoritotta a realproductiot, föléje helyezte a pénzbirtokosok aristokraciáját minden más reálproductióból élő társa-

dalmi rétegnek, sőt oly előnyöket is biztositott tagjainak, minőkkel más társadalmi elemek nem rendelkeztek és nem is rendelkeznek. *A pénz első hatalommá lett.*

II. S mi ennek a szomoru következménye? Az, hogy a tőke jövedelmének törvényes és administrativ intézkedések által biztositott, a reálproductióhoz viszonyitva nagyobb jövedelmezősége folytán a tőkének oly nagymérvü felhalmozódása állott be, hogy a nagy bankok és bankárok üzleteiben felhalmozott tőkék kamatai tulajdonosaik egyéni szükségleteinek fedezésére nem használtathatván fel, a tőkéhez csatoltatnak, a melyek igy nemcsak kamatok kamatjával szaporodnak, de a tőzsdemüveletek segélyével felhatalmozódásuk még gyorsittatik is. Ha meggondoljuk, hogy 100 frtból 100 év alatt már 12,800 frt lesz, ha tekintetbe veszszük az ilyen tőkék száz milliárdokra menő nagyságát, borzalommal látjuk, hogy ezen tőkék kamatai, a melyek ma már az egész reálproductio jövedelmét felemésztik, már közel jövőben fel fogják emészteni a világ mintegy 1500 milliónyi lakosságának munkafeleslegét és a népet az éhenhalás kényszerüségének teendik ki. A Moloch védőinek azon argumentuma, hogy hiszen jön egy nagy válság, akkor kevesbedik a tőke, vagy hogy a tőzsde-üzleteknél az egymás pénzét nyerik el az üzérek, célzatos mystificatio.

Mert egyrészt minden krachnál egyes nagy tőkepénzesek óriási összegeket nyernek, s igy a nagy tőke összege nem fogy, a veszteségek csakis a kis tőkepénzeseket sujtják; másrészt pedig ha a nagytőkét egységes egésznek veszszük, a társadalomhoz való viszonyán semmit sem változtat az, hogy melyik részben van a nagyobb öszszeg egyesitve, de változtat a tőzsdék Molochja, a mely olyan végzetes hatalmat nyert, hogy kivétel nélkül mindenkitől be tudja hajtani sulyos adóját, még olyanoktól is, kiknek semmi üzérkedésben nincs részük. Hiszen az állami adó nagyrésze a nagy tőke szekrényeibe folyik; hiszen a kereskedő a fogyasztási cikkeket drágábban kénytelen eladni, mint a kinálás és kereslet közötti viszony azoknak árát meghatározná, maga a termelő pedig sohasem értékesitheti akár nyers, akár ipari terményeit normalis áron, mert abból az üzér mindig kiveszi a maga tetemes hasznát.

De még száz más kerülő úton zsákmányolja ki a nagytőke és az üzérség a nagy közönséget, mely a nagy tőke szolgálatában álló sajtó, a politikusok hangzatos jelszavai által félrevezetve, a baj okát mindenütt keresi, csak ott nem, *a hol az valóban keresendő, az értékek termelésére nem forditott flotans tőke óriási mennyiségében és agressiv* erejében. Az itt felemlitett kétféle tőke jól megkülönböztetendő, mert mig az

előbbi uj értékeket produkál s igy kamatait ezekkel fedezi, addig az agressiv tőke nem termel semmit és kamatait a producensek zsebéből szedi. Ezen borzadályos Moloch okozója a szocialis kérdésnek, megrontója az emberiség jólétének, idealizmusának. Ez öli ki a köznépből a vallást, ezen kozmopolitikus szörnyeteg irtja ki a hazafiságot, ez csalja piszkos üzelmeinek hálójába sokszor a legtisztességesebb embereit a közéletnek, az rontja meg a közerkölcsiséget. Ez ellen kell a produktiv osztályoknak egyesülniök, hogy létezésüket biztositsák.

3. §. Moloch és satellesei, az üzérek uralmának pusztitása, egyesekre és egyetemlegességben.

A Moloch és satelleseinek hallatlan sikerei a meggazdagodás terén, felébresztik az egyes emberekben is a gyors meggazdagodás vágyát.

A szorgalmas munkát, a rendszeres tevékenységet, a productio mezejét, melyet a nagy tőke konkurrenciája s az üzérkedés ugyis hálátlanokká tettek, mind többen hagyják abba és fordulnak a spekuláció vagy más kárán való gyors meggazdagodás kietlen mezeje felé. Mind nagyobb lesz a száma a munka nélkül meggazdagodni vágyó embereknek, nagyobb a hadserege a Molochot szolgálóknak. Ezzel növekszik hatalma, terjed országa és ebben az országban a lelketlen üzérek hatalmi befolyása. Hogy milyen a lelkülete az olyan embernek, a kinek egész gon-

dolatmenete a mások megröviditésére, a társadalom megröviditésére irányul, s igy honfitársainak zömével egyenes ellentétben áll, megtudhatjuk, hacsak némileg ismerjük a pénzvilág gondolkodását, ha a nagyon is diskrét lapok utján csak távolról figyeljük is a pénzemberek koronkint kiderülő, de folytonosan gyakorlott vétkes üzelmeit. Mentől jobban gyarapodik azok száma, annál szélesebb körben harapódzik el cynikus világnézetük s annál gyorsabban halad előre a társadalom demoralizációja. Minél gyorsabban növekszik az inproduktiv osztályok befolyása, annál rohamosabban hanyatlik az államfentartó nemzeti elemeké. Kétféle káros jelenség származik ebből, *az egyik az erkölcstelenség és korrupció*, a másik pedig, hogy a társadalom valódi érdekei, a Moloch és üzérei érdeke mellett, háttérbe szorulnak, és igy meg van akadályozva a társadalom testének szabad, egészséges fejlődése. Hogyan is fejlődjék a társadalmi test, midőn annak minden egyes tagját békóba verik, láncra füzik. Szabad fejlődésében megakadályozva elsenyved, elkorcsosul, elhal nagy örömére Molochnak, kinek hasa betölthetetlen s vágya kielégithetetlen.

No de még ezzel a pusztitással sem éri be, féktelen dühében nekiront minden ideálnak, minden positiv vallásnak, mert tudja és érzi, hogy erkölcstelen machinációjának csakis az ideál és

vallás állhatja utját. A társadalom erkölcsi alapját csak a vallás képezheti, az erkölcsös társadalom pedig csakhamar átlátja Moloch praktikájának honfiatlan, erkölcstelen voltát. Azért üzi Moloch satellesecivel egyetemben az ideálok, és a vallás üldözését tervszerüleg. A népből ki akarja irtani a vallást, melyet ultramontanizmusnak, az intelligensebb osztályból a hazafiságot, melyet gúnyorosan chauvinizmusnak igyekszik kikürtölni. Francziaországban kitiltja a vallástanitást az iskolákból, — Rothschild 200 ezer frankot fizet Renannek „Jézus élete“ megirásáért. Nálunk behozza a polgári házasságot és a felekezetnélküliséget, a modern vallástalan pogányságot. Ennek zengi dicsőségét, ezt ápolja minden téren. És mi ennek a legszomorubb következménye? Az, hogy az ideálok pusztulása nagy mérvben neveli az önzést, meglazitja a csakis ideális alapokon fentartható államtestek összetartozandóságát, hogy mielőbb feloszolhassanak. Mert csak erre vár az internacionális Moloch, hogy szabadon nyomulhasson előre és prédát zsákmányolhasson. Kizsákmányolni pedig csak ott lehet félelem és megtorlás nélkül, a hol a társadalmi testek szétfoszlási processusánál fogva megszünt a kölcsönös védelem, eltünt a megtorló biró. A Moloch által támasztott önzés azon corrosiv elem, azon erkölcsi királyviz, mely a társadalmat külön részekre bontja. Az igy el-

szigetelt, a társadalom testétől elszakadt, különvált részek nagyon könnyen szolgáltathatók ki egy jól szervezett pénzszomjas szövetségnek zsákmányul.

4. §. Moloch és a munkásnép.

Bármennyire vezeti is félre a Moloch szolgálatába szegődött napi sajtó a közvéleményt, bárhogyan takargatja, leplezgeti is a Moloch a meztelenséget s elnémitani igyekszik a panaszos jaj szavakat, melyeket Molochnak a társadalom testére gyakorolt zsarnok nyomása sajtol ki a társadalom embereiből, — a panaszok mégis tisztán hallhatók. Legtöbbet szenved a szegény munkásosztály, mely nem birván el a nyomást, felszabaditására egy általános u. n. szocialisztikus mozgalmat inditott meg egész Európában. A mozgalom félelmetes hullámokat ver, melyek szilajságukban el akarnak seperni mindent, a mi fennáll, végleg elpusztitani magát a társadalmat is. A veszély ez oldalról óriási, kiméletre nem számithat senki, mert a nyomasztó igát megutált munkásnép mint a felbőszitett állat őrjöngve tombol, s féktelen dühében sem pardont, sem megkegyelmezést nem ismer. E néptől retteg Moloch leginkább, és hogy irháját megmenthesse, ördögi számitással rendkivül ügyes tevékenységet fejt ki sajtója által, midőn ezen alacsonyabb műveltségi fokon

álló munkásosztályok figyelmét, csak hogy ezt önmagától, mint a bajok egyedüli okozójától elterelje, fehasználva a francia forradalom hagyományait, következetesen a papság és az arisztokraciára irányitja, s a gyülöletet ezen ma már teljesen ártatlan osztályok ellen folytonosan szitja. Ezen ördögi eljárásával akarja megmenteni kapitálisait, s fentartani zsarnok uralmát, évszázadokra. A francia munkások felkeresték elleneiket, tudják, hogy ezek a Moloch táborában keresendők, de a régi gyülölség a felsőbb osztályok ellen, kiknek különben egy része szintén Moloch zászlajához szegődött s igy ezen eljárása által a gyülöletet igazolni látszik, oly mély gyökeret vert szivökben, hogy a már nem soká elodázható vihar kitörésénél a kapitalisztikus Molochchal együtt a társadalom felsőbb rétegei is elsöpréssel fenyegettetnek.

Moloch szervezett hadteste.

Moloch és hadtestének legnagyobb veszedelme szervesen összefüggő kitünő organizaciojában és leplezett operálásában rejlik. Legfelül a nagy tőke s annak leghatalmasabb képviselői állanak ; ezek kormányozzák az elfogosultságban tehetetlenné vált világot, béke és háboru. kormányok és fejedelmek sorsa felett ők határoznak, s befolyásolván a választásokat, ők intézik a kormányok politikáját. Innét van, hogy a kormányok egész Európában szolidaritásban állanak velök ép úgy, mint a parlamentek többsége. Minden törvényes és adminisztrativ intézkedés, sőt az óriási álló hadseregek is készen állanak érdekeik védelmére, a közvéleményt gyártó sajtó pedig csakis tendenciáik igazolásán, kivánalmaik jogosultságának kimutatásán fáradozik. Ha a nép érdekeit is méltató valamely intézkedés csak legtávolabbról is érintené az övéket, vagy e szipolyok egyikével történnék valami látszólagos igazságtalanság, egész Európa sajtóján fergetegként dörög végig a felháborodás moraja s a közön-

ség szabad gondolkozásában megbénitva szajkómódra ismétli azt.

De ezen hatalmas külső apparatus mellett egy nem kevésbbé ártékony rejtett szerkezet is müködik a társadalmi közromlás nagy müvén; roppant elterjedt titkos társulatok terjesztik serényen néprontó eszméiket, s az érdekszövetkezet legszerényebb tagjai: az üzérek és közvetitők a legrejtettebb hegyi falvakba is elviszik tanaikat, és demoralizálják, kizsákmányolják a népet.

Ezen titkos propaganda ép oly veszélyes csápja az óriási polypnak, mint maga az állam-hatalommal s a népsouverenitás külső látszatával összeolvadt formidabilis Moloch. Képzelhető-e, hogy az ilyen védeszközökre támaszkodó hatalom csak valamit is engedjen előnyeiből, bármennyire rosszabbodjanak is a viszonyok, bármily nagy mérveket öltsön is a nép nyomora, mig kül-erőszak szét nem rombolja? Végletekig fogja folytatni garázdálkodását, s az emberi társadalmat egy elementáris erejü katastropha elé vezetendi. Pedig ez a látszólag oly megingathatlan alapon álló hatalom mégis gyenge lábakon áll, mert egy lökés, mely a népeket öntudatra ébresztené, a társadalmak föleszmélése hypnotikus állapotukból elseperhetné uralmát és helyreállithatná a társadalom megromlott egyensulyát minden nagyobb megrázkódtatás nélkül, csak a nemzet-

fentartó, államalkotó produktiv osztályoknak kellene egyesülniök s saját osztálya érdekének érvényesitését célul kitüzniök.

A kapitalizmus Molochja liberális zászló alatt fenyegeti a mi társadalmunkat, kizsákmányolja és demoralizálja a föld népét, elnyomja a földmivelő osztályt, behozza a korrupciót, megmételyezi a politikust, kényszeriti a kormányt az ország érdekének megsértésével ügyét szolgálni, agyonkiabál minden szabadon nyilvánuló véleményt, meghamisitja nemzeti kulturánkat, kiirtja azon ideálokat, melyek nemzeti létünket egy ezredéven át biztositották, feldúlja a felekezetek békéjét, terjeszti a vallástalanságot, teremt privilegizált osztályokat, melyek mellett mi nemsokára mint zsellérek huzódhatunk meg saját hazánkban, szóval végromlással fenyegeti társadalmunkat, veszélyezteti nemzeti létünket, szabadságunkat.

5. §. A Moloch ellen emelt védgát vagyis a társadalom rekonstrukciója.

Társadalmunk legnagyobb, legzsarnokibb ellensége a Moloch és satellesei: a pénzvilág üzérei. Mindkettőnek leküzdésére erély és józanul gondolkozó, hazájukat önérdek nélkül szerető társadalmi és politikai tényezők kitartása szükséges. De sajnos, — tisztelet a kivételeknek —

politikai tényezőiknek erre sem hatalmuk, sem komoly akaratuk nincsen, hiszen a kapitalizmus és az ezzel azonos álliberálizmus, vagy jobban mondva libertinizmus szolgálatában áll, részint tudatosan, részint öntudatlanul politikai tényezőinknek túlnyomó része, és ugy látszik, mintha maga a társadalom is e feladat megoldására képtelennek látszanék, mióta pártokra, klikkekre, csoportokra oszlott, és természetes összetartozóságából kivetkőzött.

Mindazon elemek, a melyeket a mostani társadalom felszinre hozott, korrumpálva vannak, ha nem is erkölcsileg, de szellemileg magukba szedték az elferditett eszmék bóditó maszlagát. Az uralkodó materializmus közepette nem tudnak vagy nem akarnak önállóan gondolkozni, elveszitették idealizmusokat, hiányzik belőlük a lelkesedés melege, az egyesitésre törő eszmék impulzusa, — szóval képteleneknek látszanak az önzetlenség nagy tetteire.

De ha intelligenciánk egy része korhadt és beteges, a senilis egoismus sorvasztó lázában szenved, van még társadalmunknak egy osztálya, melynek intact józan eszét nem zavarták meg a tévtanok, tetterejét nem bilincselte le a panama vagy panamino; nagy tettekre, nagy lelkesedésre képes, válla széles és erős, testében megvan az erő, csak irányitani kell jó célok felé, s ez ké-

pes megküzdeni még ama félelmes polip ezer karjaival, csak öntudatra ébresztessék s szunnyadó ereje egy közös cél felé csoportosittassék. Ez a nép és a népet szeretők csoportja. Használjuk fel ezen elementáris erőt azon társadalom megmentésére, a melyet meggyógyitani önerőnkből képtelenek vagyunk. A nép azonban csak nyers erő, vezetőkre van szüksége, vezetője legyen a magyar társadalom független, önálló gondolkodásu és még meg nem mételyezett intelligens osztálya.

E célból szövetkeznie kell azon független és tiszta szándéku értelmiségnek, mely az állapotok tarthatatlan, veszélyes voltát felismerve, a haza javára még tud áldozatokat hozni, s egy együttes társadalmi akciót meginditani minden oly téren, a hol még romlatlan elemek találhatók. Alulról kezdve, alapjából kezdve kell meginditani és megépiteni társadalmunk megrongált rozoga épületét, összeilleszteni benne, a mi együvé tartozik, s mikor az erős falak már magasra emelkednek, ekkor tenni reá a tiszta öntudatból sarjadzó politika szilárd fedelét.

Minthogy Moloch és satellesei titkon müködnek, és éber figyelemmel kisérnek minden ellenök irányuló törekvést, hogy azt hatalmi eszközeinek sulyával még csirájában elnyomhassák, nem szabad dobbal verebet fognunk, hanem

csendben, gyanut nem ébresztő ürügyek alatt *kell működnünk és közelednünk a néphez, megnyernünk bizalmát, figyelemmel kisérnünk érdekét, megismernünk baját, megóvnunk a zsarolástól.* De itt sem szabad megállanunk, ha már annyira mentünk, akkor elő kell segitenünk mivelődését s megnyernünk a szerényebb állásu értelmiség azon részét, melyet nem az önzés, hanem ideálos célok vezetnek még, különösen a papokat, a néptanitókat, valamint a tanárok és tisztviselők romlatlan részét. Egyleteket kell alakitanunk a körülményekhez képest változó célokra, azokat egy elvbarátunk által vezéreltetnünk, ellenőriztetnünk, időről-időre friss szellemi taplálékkal ellátnunk, a földbirtokos és a parasztgazda, általán a produktiv osztályok összetartozóságáról a népet meggyőznünk, érdekei megismerésére tanítanunk, azok érvényesitésének lehetőségét bebizonyitanunk s igy a hasonérdekü osztályokat szorosan összeforrasztanunk. A földmivelő osztályok solidaritásának létrehozásával meg kell magyaráznunk, hogy az *úr* névvel jelzett osztályban oly elemek is vannak, a kik a saját vagyonuk vagy munkájok jövedelméből élve mások kizsákmányolására nem törekszenek — no meg aztán olyanok is, a kik az utóbbi jövedelemszerzésre vannak utalva — mert csak ilyen megkülönböztetés által leszünk képesek megszüntetni azon

általánosan divó *úr*-gyülöletet, melyet a jogtalan exactiók előidéztek. De még itt sem szabad megállapodnunk. A népet meg kell óvnunk az uzsorától hitelszövetkezetek, egyes lelketlen kereskedők zsarolásától pedig fogyasztási egyletek alakitása által; gazdasági érdekének előmozditása céljából a társulati hatalomnak megismerésére kell vezetnünk gazdasági körök szervezése és ezeknek állandó befolyása által. A mennyire lehet, óvjuk a népet a perlekedés veszélyeitől és költségeitől, ajánljuk neki, hogy perpatvaros ügyeiben egy köztiszteletben álló értelmes emberhez forduljon, a ki ezt mindkét fél előnyére szivesen elintézi, — s hogy az célhoz vezessen, kérjünk fel e ténykedés elvállalására vidékek szerint tisztességes embereket, vagy ha ilyenre vállalkozó nem akadna, egy tisztességesebb gondolkozásu ügyvédet, a kivel ha megérttettük, hogy mint a szegény népnek védőjét minimálisan megszabott dijjazása mellett dúsan fogja kárpótolni klientelájának széles köre, nagysága, a melylyel jövedelmezősége is emelkedik, nem véve tekintetbe ama köztiszteletet és nagy befolyást, melyet jószivüségével a nép között nyerend. Ilyen uton a becsületesség is lehet jövedelmező.

A középiskolákban egyleteket kell alakitanunk, a megalapitottakat eszméinknek megnyert tanárok vezetésére biznunk, az ifjuságot hazafi-

ságra és az egykor rájuk bizandó nép szeretetére oktatnunk, a kapitalizmus veszélyeire figyelmeztetnünk, hivatásuk ideális felfogására lelkesitenünk, koronkint szellemi táplálékkal ellátnunk, hogy belőlük a jó ügynek hasznos munkásait képezhessük.

A nagyobb városokban vallásos jellegü legény- és munkás-segélyegyleteket kell alakitanunk, mert csak azáltal leszünk képesek a gyári munkásokat az internationale veszélyeitől megóvni, őket a társadalom vallásos, hasznos, hazafias tagjaivá tenni, a kapitalizmusnak és nem a társadalmi rendnek ellenségeivé képezni.

A hol csak lehet, segitsük elő az uradalmaknak parasztbérbe adását, mert csak a földmivelő nép állithatja ki a konkurrenciát a mostani többnyire szédelgő és parasztnyuzó bérlőosztálylyal szemben vagyis azon földdevostátorokkal, a kiknek a föld csak bolt, melyből kényelmesen üzhetik a szegény, nyomorral küzdő nép fosztogatását. A földmivelő osztálynak regieje nincs, azért fizethet aránylag magas bért, és mégis boldogul — igy vagyonosodván, nagyobb bérletet venne, és ezen úton jöhetne létre az annyira kivánatos *farmer* rendszer, igy keletkezhetne egy valóban vagyonos, a haza talaján termett számottevő középosztály, a mely aztán a felsőbb és legfelsőbb osztályok között ma még tátongó

és csak bevándorlott söpredék által elfoglalt óriási ürt sikeresen betölthetné, s egy valóban magyar nemzeti kultura alkotó elemévé válhatnék. Sajnos egy ilyen magyar középosztály hijával nemzeti kulturánk nem létezik és a mi van, az is egy idegen polgárság fajjellegét viseli magán.

Meg kell magyarázni a népnek azt is, hogy nem a pártoskodás és korteskedésben kell keresnie igaz üdvét, vetnie reménységét, hanem a földmivelő osztály összetartásában, érdekei hangoztatásában és érvényesitésében. Csak igy kaphat lendületet a földmivelés, csak igy boldogulhat az államalkotó magyar elem tulnyomó nagy többsége, csak igy keletkezhetik egy a kozmopolita kapitalizmustól független, a haladást és fejlődést biztositó nemzeti vagyon.

Egy ilyen actióra az időpont megérkezett, mert Moloch pénznyomása mind erősebben érezhető. Érzi ezt legjobban a földmivelő és a munkás-osztály.

A nemzet maga is ébredezni kezd, a politikai érdekszövetség omnipotenciája által teremtett s Moloch kapitalistikus uralmát meghonositó, folyton dédelgető lethargiájából feleszmél és eszmélni kezd ujra. De ha látja, hogy reményei tönkremennek, hogy a legjobb akarat és a legfényesebb tehetség is képtelen a mostani politikai szervezet szövevényei között valamit tenni,

mert akarata ellenére is eltérittetik meggyőződésének ösvényéről és az idegen aspirációk meddő mezejére szorittatik — vár valami fordulatot, fogékonyabbá lesz valamely uj eszme befogadására és hálás lesz azok iránt, kik a politikai és társadalmi mocsár hinárjából kivezetnék, vagy a kibontakozásra az utat megjelölnék.

Különben Európaszerte kezd már megvilágosodni Moloch szövevényes országa; nyilvánvalóan mutatkozik az officiell liberalizmus összefüggése a plutokráciával, jelszavaik és intézményeik szabadelvünek csufolt külalakja lassankint veszit fényéből és gyanut ébreszt a figyelmesebbeknél.

Az öntudat ébred, világositsuk fel egészen. A gyors elhatározásra és serény cselekvésre különben is int az idő és az események gyors haladása. Csak addig tehetünk valamit, csak addig munkálkodhatunk a béke és a hazafiság érdekében, mig Molochnak romboló hatalma, zsarnoki keze nem ölte még ki minden értelmes ember szivéből az idealizmust, mig nem sülyed el minden része a társadalomnak a materializmus rövidlátó rideg önzésébe, mig akadnak olyanok, a kik érdekkörükön kivül eső eszméért is tudnak lelkesedni, mig megvan az áldozatkészség a közjóért.

De amint mondám, sietnünk kell, mert már

olyan körök is foglalkoznak a tőzsdei ügyletek szédelgő spekulációival, kiknek ezt felfogásuk a tisztességről határozottan tiltaná. Sietnünk kell azért is, nehogy a kapitalizmus romlottsága, eddig még érintetlen népünket is megmételyezze, s igy elvonja tőlünk azon biztos alapot, a melyre ma még támaszkodhatunk.

IV.

HAZÁNKAT SPECIALITER FENYEGETHETŐ VESZÉLY.

Hazánkat specialiter fenyegethető veszély.

A Molochnak általános veszélye mellett hazánkat még egy másik, egészen speciális veszedelem is fenyegeti, s *s ez a szláv elem terjedése*, s ezen életerős faj agresszív akciója, a mely nemcsak a hatalmas szláv birodalom agresszív politikájában, hanem egyszersmind a kisebb szláv törzsek társadalmi akciójában is nyilvánul. Súlyosak mulasztásaink a multban, a mikor csak akarni kellett volna és ma már *magyar* volna hazánk összes lakossága, de sulyosak mulasztásaink a jelenben is, midőn már nem lehet az öntudatra ébredt nemzetiségekkel, hatalmi eszközökkel boldogulni, s mi mégis adminisztrativ uton akartuk őket magyar hazafiakká, a magyar állameszme hiveivé tenni; mig másrészt nem törődtünk sem anyagi, sem szellemi érdekeikkel, nem tettünk semmit a földmivelés emelésére, majdnem semmit

nevelésük érdekében és igy kiszolgáltattuk a földhöz ragadt, gyámkodásra szorult népet az uzsorások és ügyvédek zsarolásának, a kikkel gondatlanságból szolidaritásba léptünk. Végzetes lépés, mely a primitiv tót logika szerint a következő konkluzióra vezet: magyar az ur, nem gondol a tóttal, magyar az ügyvéd, a hivatalnok, az nyúzza a tótot, ez pártolja az uzsorást, ergó a tótnak ellenségei; atyuska pedig szereti a szegény tótot, küld jó embereket, a kik adnak pénzt és megvédelmezik a tótot. A mellett még nagyon szép dolgokat is igérnek, ha atyuska majd a katonáit is elküldi. Igy készül a *pánszlávizmus*, a melybe — valljuk be őszintén — hanyagságunk, hibás kormányintézkedéseink s a Molochchal vállalt szolidaritásunk következtében magunk kényszeritettük bele. Nem tudtunk, vagy nem akartunk nekik sem ideálokat, sem tanácsot, sem védelmet, sem jólétet adni. Ezt a szabadságot, a mely mindig csak állami követelések és okadatlan rendszabályozásokban nyilvánul, nem érti. A budapesti magyar parlamentről, ha elfogyott a választási áldomás, csak annyit tud, hogy ez jogokat igér, hogy aztán elkobozhassa, választási szabadságát fennen hirdeti, hogy annál erőszakosabban megfoszthassa tőle. A szegény tót népet ámitják és csak azt akarjuk, hogy az országban uralkodó pártnak legyen erős tologatója, támasza, de jog-

ból ne követeljen semmit. Ő csak a pária e hazában, melylyel szemben megszünik minden jogvédelem, mely csak arra való, hogy a silány földjét mivelje, a haza lakosságának számát szaporitsa, az urakat polcokra emelje, de szabadságot ne élvezzen, ne követeljen. No ilyen rendszabályokkal és a kormánynak ilyen zsarnoki eljárásával csak növeljük az elégedetlenséget, szítjuk benne a haza iránti gyülöletet, ápoljuk a vágyat ki, Oroszország felé, s ébresztjük a szeretetet az Atyuska iránt. Ha még pláne hallja, hogy a magyar parlamentben maguk a magyarok is csak szidják egymást, annak csak örülni tud és kitartóan várja az Atyuska boldog országának eljövetelét.

A pánszlávizmus annál veszedelmesebb arányokat ölt, minél jobban halad előre a birodalom tulsó felének, Ausztriának, elszlávosodása. Pedig ott a szláv elem határozottan túlsulyban van nemcsak számszerüleg, de befolyása tekintetében is.

Hogy a Lajthán túl növekedő szláv hatalom hazánk bérceire is sötét árnyékot vet, az természetes, hogy kiindulási pontul és alapul szolgál az agitációknak, az köztudomásu, és hogy megneheziti a magyarositás nehéz munkáját, az világos. Pedig a multban könnyü, sőt az idegen nemzetiségek miveltségi fokát és szegénységét

véve tekintetbe, ma sem lehetne túlnehéz feladat őket, ha nem is a nyelvnek, de legalább a magyar állameszmének megnyerni. De fel kell ébredni a magyar társadalomnak a lethargiából, hogy úgy saját, mint kormányainak mulasztásait pótolva, visszaéléseit jóvá téve, a hazának ezen veszendő területet visszahóditsa. Itt nem használ az adminisztrativ kényszer, itt csak a magyar értelmiségnek érdeklődése, a népnek sikeres védelme, viszonyainak javitása és a jó irányu népnevelés előmozditása vezethet jó eredményre.

Óvszerek a pánszlávizmus terjedése ellen.

A nemzetiségektől lakott vidéken jóindulattal kell közeledni a megvetett és elhanyagolt szegény néphez, ki kell menteni az uzsora és ha lehet, mértékletességi egyletek alakitása által a pálinka hatalma alól. Hitelszövetkezetek által olcsó pénzforráshoz kell juttatni. Sőt ez még nem elég, érdeklődni kell ügyei iránt, megóvni a hivatalos zsarnokoskodástól, fölötte szeretetteljesen gyámkodni, s különösen meggyőzni őket arról, hogy a magyar társadalomnak nem megvetett gyermekei, hogy ez nekik nem ellenségük, hanem jóakarójuk és igy ápolni, ébreszteni benne a nemzeti ideált, a melyet társadalmunk közönye majdnem kioltott, de mely az agitációk dacára folyton pislog, legalább egy szükkörü lokális patriotizmus alakjában.

Ilyen vidékeken rendkivül fontos még a

pánszláv intelligenczia szemmeltartása, annak, ha lehetséges, szép szerével való megnyerése, a magyar elemnek behatolása egyleteik látogatása által. A medvét barlangjában kell felkeresni. Az ügyek vezetését kezeikből kivenni, praktikáikat kilesni, s ha szép módon meg nem nyerhetők, üzelmeik megtorlásával ártalmatlanokká tenni. Komolyan kell figyelmeztetni az olyan birtokosokat, kik a népet zsarolják, az ilyen eljárás veszélyére, sőt ha kell, társadalmilag pellengérre kell állitani őket, mert csak igy biztosithatjuk e szegény nép háláját a magyar társadalomnak, szeretetét a magyar hazának. A földmivelő akár magyar, akár tót, a leghálásabb emberi lény a világon, csak ugy kell hozzá közeledni, a hogy egy magasabbrendü erkölcsi érzés megkivánja. Nem kell az úr és jobbágy szerepét folytatni, hanem őt mint egy alsóbbrendü, *de szabad és egyenjogu polgártársat* tekinteni.

Épen oly tévesztett az alamizsna-osztogatás, még ha jóindulatból ered is, mert káros: csökkenti az önérzetet és henyélésre késztet. Nem alamizsna kell a népnek, hanem jó szó, jó bánásmód, önzetlen érdeklődés, tanács és közvetett társadalmi gyámolitás. Ha ebben részesitjük, ha nem állunk ellenségeinek pártjára, ragaszkodással fog hozzánk hajolni és megnyerhető lesz a magyar állameszmének. Persze, ha csak akkor

beszélünk hozzá, ha szavazatára vagy munkájára van szükségünk, különben pedig védtelenül szolgáltatjuk ki hivatalos és nem hivatalos zsarolói önkényének, szántszándékkal üzzük a folyton leselkedő orosz ágensek karjai közé, a kik, hacsak a látszat kedvéért is, mégis valamit tesznek értük, vagy legalább jó szóval tartják, csalfa ábrándokkal hitegetik. Itt az idő — rajta! nehogy aztán késő legyen.

A Moloch és pánszlávizmus ellen emelendő védgát szálfái.

Hogy az itt vázolt általános és speciális veszélylyel szemben erős védgátat emelhessünk, lássuk, milyen szálfákat kell alkalmaznunk, hogy az a védgát tartós lehessen és a hullámokat tőlünk elterelhesse. A feladat nem olyan nehéz, mint a minőnek első tekintetre látszik. Lássuk hát, mit tegyünk:

1. Egyesiteni kell a közös érdekek következtében egymás támogatására utalt rétegeit a társadalomnak, a melyek ma nagyrészt ellenfelekként küzdenek egymással, s velük egyetemben megszilárditani társadalmunk strukturáját.

2. Az igy egyesitett osztályok felismernék közös érdekeiket, melyeket ma nem ismernek, mert félrevezetve, az *úr* legnagyobb ellenségével, a Molochchal tart, a szegény ember pedig a vak

demokraciával az urgyülöletnek egy speciális alakját gyakorolja s ábrándosan kigondolt esélyektől várja megváltását. Pedig ha őket nem a személyes, de a közérdek egyesiti, érvényesithetnék kivánalmaikat, megóvhatnák a közös anyaföld vétkesen elhanyagolt érdekeit, megvethetnék alapját a legmagyarabb, leghazafiasabb és legszámosabb osztályok jólétének, felvirágoztatnák a hazát.

3. Az együvé tartozó osztályok ilyetén tömörülése mintegy természetes kiválasztás által különitené el az ellenkező alapokon álló improduktiv osztályokat; igy önként nyilvánulnak azok elkülönitett érdekei, nyilt játékra kényszerítve, ártalmatlanok lennének, mert hatalmuk csak addig tart, mig annak megóvására öntudatlan idegen erőket használnak fel; ellenben leleplezve, világos viszonyok között és megfosztva titkos hatalmuktól, még talán fermentum gyanánt hasznára is lehetnek a társadalomnak. Ha nyiltan akarnának megállani a tömör társadalom ellenében, az hatalmával bármikor megsemmisitheti őket.

4. A tények logikájának alapján szervezett társadalom hatalmas és változatlan iránya, a társadalom szivében gyökerező politikai pártoknak lesz majd kutfejévé, a melyek akaratukat csakis arányuk és sulyoknak megfelelőleg érvényesithetik, és a klikk-uralom eszközévé lett par-

lamentárizmust a polgári szabadság védbástyájává változtatják.

5. Segiteni fog az ilyen tevékenység társadalmunk strukturájának még egy lényeges szervezeti hibáján. A régi Magyarországban tulajdonképen csak két társadalmi réteg volt, *egy felső:* a nemesség, és *egy alsó: a parasztság;* az ezeket elválasztó ür kitölthetlen maradt, mert a polgári elem oly csekély számu volt, hogy a nagy hézagot nem pótolhatta. Természetes fejlődésnél a jobbágyság felszabadultával, ezeknek soraiból kellett volna előállania a polgári elemnek, de ezek fejlődését megakadályozta ama helytelen politika, melyet a plutokratikus irányu liberálizmus inaugurált s a nemzet félrevezetett ösztöne oly soká eltürt. Ezen politika üldözőbe vette a földet s azzal együtt a magyar elem zömét és megakadályozván a vagyonosodást, megakasztotta a paraszt elem fejlődését is. Ez az oka, hogy nem nyomult előre ezen üres helyre, melynek betöltése logikus szükségletté vált. Minthogy ezen hely magyar anyaggal nem volt betölthető, oda tolakodott egy internacionális, züllött exisztenciából összetákolt, minden erkölcsi és szellemi érdeket nélkülöző idegen elem, mely jól-rosszul elsajátitva nyelvünket, az állami protekció égise alatt hatalomra jutott, meghamisitotta kulturánkat, üzletté aljasitotta müvészetünket és irodal-

munkat, leszoritott a térről minden oda törekvő nemzeti elemet s egy búja parazita exisztenciát folytat hazánk termékeny földjén, de a nemzeti szervezettel összeforrni nem képes soha.

Ezen a bajon is csak a nép ébredése segithet. Ha a parasztság felismerte érdekeit, az uradalmak óriási területeit fogja bérbe venni, melyek terjedelmüknél fogva sem alkalmasak a jövedelmező házi kezelésre. Ők majd kibirják a konkurrenciát a pénzemberekkel, igy meggazdagodnak, müvelődnek és fiaik már a hiányzó magyar középosztályt, ezt a földben gyökerező nemzeti jellegü középosztályt fogják megalkotni, a melynek törhetlen hazafiságán megtörik az ellenség hatalma s az idegen népek kulturális befolyása. S ezek is kiállják majdan a versenyt a betolakodott kozmopolitikus elemekkel már nagy számuknál és romlatlan magyar fajszellemi erejénél, rendithetlen erkölcsi egyensulyánál fogva is. Teremtsük meg a magyar középosztályt és ezzel megalkottuk a magyar kulturát is, mert a felszinre kerülő elemek magyarok lesznek és kiszoritják az idegen elemeket.

6. Végre még a széthúzó nemzetiségi elemeket is megnyerjük igy a magyar állameszmének, mert a föld érdekeit felkarolva, biztositjuk jólétöket, indirekt pedig nagy befolyást gyakorolhatunk müvelődésükre és befolyásolván papjaikat,

tanitóikat, meggyőzzük őket arról, hogy nincsenek elhagyatva, hogy támaszuk van a magyar társadalomban, a mely szemmel kiséri érdekeiket és megóvja a kizsákmányolástól. Egy uj ideált adunk igy nekik, szorosabbra kapcsoljuk a haza talajához és felfegyverezzük az agitátorok csábitásai ellen, kik különben maguktól is elhallgatva, elnémulnak, mihelyt a jogos panaszok támpontjától megfosztjuk. Csak ezen az uton, de igy annál biztosabban nyerhetjük meg a nemzetiségeket, mig ellenben az eddig gyakorolt rendszer, a pénzüzérek protekciója, adminisztrativ brutalitások, olykor a szokásos egyenetlenségek és hanyagság mellett, csak elmérgesitik a nemzeti kérdést.

Ha ezen nagy mű létesitéséhez tiszta meggyőződéssel, teljes odaadással látunk hozzá, oly gyors siker fogja koronázni fáradozásainkat, a minőt sokan remélleni sem mernek, mert a talaj jobban van már előkészitve, mint gondolnánk. Eszmélni kezd minden, egy homályos öntudat kelti fel a honvágyat, valamely nagy akció szükségessége járja át az egész társadalmat, a mely lázas tevékenységgé változik át, mihelyt neki a helyes utat megmutatjuk. Nagy a feszültség, nyissuk meg a szelepeket, szabaditsuk fel a földhöz lebilincselt erőt. Egy ilyen társadalommal aztán majd megkezdhetjük a régi óhajtott nemzeti politikát, nem párttaktika lesz ez, hanem a nemzet

akaratának impozáns manifesztációja, a mely titáni erőt kölcsönöz azon kormánynak, a melynek kezébe a hatalmat letette, mert a nép öntudatos tömege álland háta mögött. Erős lesz az a birodalom tulsó felével, az ottan lévő ellenséges áramlatokkal szemben is, mert a nemzet latba vetheti majd öntudatos és egészséges akaratának egész sulyát. Nem lesz szükség a zászló és cimerkérdések felvetésére, mert kénytelenek hódolni akaratunknak. Ha egyek vagyunk a népünkben rejlő óriási életerővel, kiálljuk majd a kikerülhetlen harcok viharait is.

Zárszó.

Egy uj ezredév küszöbéről a távolabbi jövő homályába tekintve, biztató jelekkel kecsegtet nemzetünk géniusza. A vén Európa korhadt társadalmai rohamos léptekkel közelednek a kataklyzmához, ott már annyira kiszélesedett a szociális kérdés, olyan mérveket öltött a tőkehalmozódás, ugy meg van mételyezve, annyira elvesztette szép ideáljait a nép legalsóbb rétege és oly formidabilis hatalmi eszközökkel kapaszkodik az uralkodó Moloch veszélyeztetett hatalmához, hogy a feszültséget folyton fokozza s a szociális forradalom kitörését sietteti. Ez rombolva vonul majd végig Európában és romba dönti nemcsak Moloch zsarnok rendszerét, hanem az egész nyugati társadalmat. Ha a magyar nemzeti társadalmat már szervezetten találja ezen vihar, sokkal nyugodtabban nézhetünk elébe, mint világrészünk bármely más nemzete, fiatalabbak és fejetlenebbek levén ezeknél, itt a bajok sem

hatoltak olyan mélyre, habár látszólag a rendszertelen majmolás a panamizmussal való tetszelgés következtében, sajnosan, komolyaknak látszanak is.

Ha azonban az okok mélyére hatolunk, e nehéz, sötét felhők mögül dereng még a napfény. Az agresszív tőkének halmozódása nálunk aránylag csekélyebb mérveket öltött. Agrár állam vagyunk, termékeny földünk még jólétében tarthatja az aránylag csekély lakosságot, csak ápolnunk kell hazánk talaját s ha ezt teszszük, jólétben megelégedett lesz népünk zöme, félteni fogja jólétét és tartózkodni fog a lázongástól. Kevés számmal van még az internacionále által megmételyezett munkás-osztály s ha jóirányu egyletek fentartják bennök a vallási ideálokat, tetemes keresetük mellett legfeljebb egyes osztályok, direkt elnyomóik és nem az egész társadalom ellen fognak küzdeni, de természetesen csak akkor, ha a társadalom többi osztályai, a produktiv emberek, nem vállalnak szolidaritást az agresszív tőke improduktiv képviselőivel. Azért van megadva a tehetség, hogy mi, a maroknyi magyar nép, még a világ katasztrófa-fergetében is megálljunk — csak kövessük a józan magyar ész sugallatát, a magyar sziv csalhatatlan ösztöneit, ne téveszszenek meg a hamis jelszavak és idejében fogjunk a második államalkotás nagy müvé-

hez. Adott a magyarok Istene hozzá olyan anyagot, a mely ritkitja párját kerek a nagy világon. Igy ünnepeljük meg a millenniumot, hiszen megmondták a táltosok, hogy ez időben fog győzedelmeskedni Hadur Ármány fölött.

V.

A VALLÁSOK KÜLÖNFÉLESÉGE.

A vallások különfélesége, vagy melyik az igazi vallás!

Általános nyüzgés, mozgás, sürgés-forgás jellemzi a világ összemberiségének életmüködését. Tekintsünk bár keletre, nyugatra, észak vagy délre, országok fővárosaiba és a legelrejtettebb völgykatlanok falvaiba, a halandó emberi nem mindenütt egyforma életmüködésében. Kora reggeltől késő éjszakáig sürög, forog, küzd, fáradozik, szenved, dolgozik, hogy életfentartási ösztönét kielégithesse, gyötrő éhségét, ölő szomját lecsillapithassa, testét ruhával betakarhassa, önmagának hajlékot épithessen és biztosithasson, melyben az éghajlatok változékony időjárásai elől meghúzódhassék, ezek veszélyeivel szemben bátrabban szembe szálhasson, dacolhasson. Az emberi nem ezen életmüködése teljesen azonos az állatok életfentartási ösztönének naponkint észlelhető, nyilvánuló müködésével, törekvésével.

De tovább megyek. Az ember szaporodik és el hal, mig teste izmos; vet, arat, épit, kutat, utazik, szárazföldeket hasogat, uszva tengereket szel át, a föld gyomrába hatolva, ennek kincsét rabolja. S mindezt a saját kényelmére. Ezen müködése által felülmul ugyan egyes állatvilágokat, melyek bizonyos területi viszonyokhoz vannak láncolva, melyeken tulmenve halálát sietteti, de a tökéletesebb állatvilágon még nem emelkedik felül. Nem, még akkor sem, mikor tanul és tanit, uralkodik és engedelmeskedik, másokat megtámad, önmagát védi, szeret és gyülöl, öl és kegyelmez, szervezkedik és elvál, mert mindezt, habár más és más alakban, megtaláljuk az állatvilágban is. Összmüködésnek rúgója hasonlólag az állatokéhoz az anyagi szükség, az életkedv és testi élvvágy kielégitése.

Hiszen ki nem tapasztalta volna, hogy az állatoknál a halálfélelem, éhség ösztöni inger, fáradhatlan munkát, tartós nyugalmat, szeretet vagy gyülöletet támaszt.

Testi élvvágy után állat is tör, fárad, s ha kielégitve, renyhe, lomha marad.

Ezek előrebocsátása után tegyük föl, hogy egy más csillag lakója száll le erre a mi földgömbünkre és vizsgálja az itt létező különféle állatok lényegét, természetét, bensejének külső megnyilatkozását; ez bizonyára semmi kölömb-

séget nem talál ember és állatt között, nem is fogná tartani az embert a többi teremtmények-nél felsőbb és tökéletesebb tulajdonságokkal fel-ruházott lénynek. Hiszen legremekebb palotái nem oly müvésziesek, mint egy féregnek virág-hajléka: szövevényei nem oly gyengédek és fino-mak, mint egy póknak hálója; a pillangó szine-sebben ruházkodik, a pacsirta dallamosabban énekèl, a vándormadarak gyorsabban, biztosab-ban szelik át a világtájakat, a méhek munkája és szorgossága, életfentartási eszközeinek feltalá-lásában, világról világróli szárnyalása nagyobb. tökéletesebb, mint az emberé; az oroszlán erősebb. a sas magasabbra emelkedik, mint a magát töké-letesnek nevező emberi lény. Bár merre tekint-sünk, mindenütt azt fogjuk találni, hogy az embert földi, anyagi tökélyeiben egyes állatfajok multják felül. Életszükségleteinek fedezésében. hajlékának megteremtésében, megalkotásában gyámoltalanabb mint egyes állatfajok. Sőt tovább menve bátran állithatjuk, hogy sok tekintetben magától az érzéktelen természettől is sokat kell tanulnia: a fától sajátitja el az ültetési módo-zatot. a kalásztól s annak magjától a vetést. szóval rendeltetése az, hogy a természetnek után-zója legyen. Ilyennek találná az annyira dicsői-tett embert egy más csillag lakója.

És valóban bármily nagynak tartsa is magát

az ember, valójában testi természetét véve tekintetbe, csak gyarló állat.

De bármennyire anyaginak látszassék is az ember köznapi élete, mégis kirí abból egy bizonyos tulajdonság, mely nem földi többé s nem is tartozhatik a földi természetek sorába. Egy különálló tulajdonság ez, melyre ha öntudatlanul is, mégis büszkének kell lennie, mert ez különbözteti őt meg a többi teremtményektől, ez emeli őt felül minden állatvilágnak, ez teszi őt koronájává az összterm észetnek. Ezen tulajdonságával törekszik minden anyagi fölé, száll felfelé a föld porától az égi régiók felé.

Napi fáradalmai után sokszor visszavonul és lelke felszáll Istenéhez, vagyis imádkozik. A köznapi élet siketítő zajában, a világháboruk harci riadójának harsonásában hallhatóvá lesz a harangok mélabús hangja. Mintha magasabb régiók szólnának bele s az embert magukhoz hínák. A harangok ezen ünnepélyes, komoly hangja figyelmezteti az embert igazi hazájára, magasztos rendeltetésére, szellemi világára s ünneplésére annak, ki a felsőbb szelemi világnak megteremtője és ura. A nyugati kereszténység országaiban a harangok zúgása hivja össze a hivő lelkeket Alkotójuk imádására; a keleti tartományokban a muedzimok mélabús hangja hallható a karcsu mecsettornyokról, mely a hivő-

ket Allah imádására szólitja, figyelmezteti: ezrek és ezrek fordulnak arccal napkeletnek és porba hajtják fejöket azon lény előtt, kinek szemében minden csak hamu és por. A zsidóság iskolái és zsinagógái viszhangzanak Jehova magasztalásától. Arábia pusztáin végigvonul a jámbor zarándoksereg, hogy prófétája sirjánál hláláját leróhassa. Az indus szent folyama a Ganges partján térdepel. A perzsa a hegyek magaslatait keresi fel, hogy távol a világ minden zajától az élet forrásához Istenéhez közeledhessék és karjait a naphoz, mint a láthatlan istenség jelképéhez emelhesse. A vándor pásztornépek tartományaiban sürü füstoszlopok emelkednek fel áldozati oltárokról. A vad pogány összekuporodva ül faragott képe előtt és imádja benne a szellemet.

Ez az, mi az embert felmagasztalja, az állatok világa fölé helyezi. Mindenütt és mindenben találjuk a szelleminek fölényét az anyagi fölött; az érzéki vágyak és ösztöniekben akaratlanul is megnyilatkozik a léleknek megmagyarázhatlan epedése a láthatlanhoz, mely epedésével a földi az égihez van láncolva, mindennek megvan a maga imádsága, a maga vallása, csak az észnélküli állatvilágnak nincs meg az, és annak az embernek, aki féktelen gőgjében az állathoz akar mindenben hasonló lenni, megtagadva Istenét, kételkedve örökkévalósága fölött. Az

istentagadó, az örökkévalóság fölött kételkedők száma elenyész az összemberiséggel szemben. Képzelt és fitogtatva hangoztatott bölcseségük csak korcsszülöttje büszkeségüknek, lealacsonyitója, meggyalázója természetöknek. Büszkeségökben önistenekké lesznek gúnyul a mindenségnek. Az összes világrészekben mindenkoron Salamon szellemében imádkozzék az emberiség: Istent ismerni ez a tökéletes igazság, Isten hatalmát dicsőiteni ez az örökkévaló élet gyökere. Az ember csak akkor emelkedhetik felül az állatvilágon, ha Istent ismeri; minél jobban ismeri Istene nagyságát és hatalmát, annál bensőbb, szentebb lesz kedélye, minél gyakrabban emelkedik fel hozzá, annál mélyebben ver benne gyökeret az, a mi nem földi, hanem égi, örökkévaló.

Meg van ugyan az eszes lényeknél az istenség tudata, meg van a hit s a belénk helyezett remény, de az istenség képzete nagyon is variál. A vallások különfélesége a földkerekségen bámulatba ejt. A népcsaládok különfélesége magában involválja a vallások különféleségét. Ezerötszáz millió ember közül körülbelül háromszáz millió vallja a keresztény vallást; a föld öt világrészében mindenütt dicsérik a keresztények Istenét. A zsidóság minden világrészben található. Mohamed tana Istenről, örökkévalóságról és a halan-

dók Allah iránti kötelmeiről meghóditotta nemcsak Európa egy részét, hanem Ázsia megmérhetlen tartományait és Afrika ismert és ismeretlen belsejét.

A kelet egyes népeit pogányoknak nevezzük, a kiknek istenről i fogalmaik sok tekintetben nagyon is magasztosak, erkölcstanaik tiszták, istentiszteletök egyszerüsége, méltósága és bensősége csodálatraméltó. Sok népnek vallása ismeretlen előttünk csupán azért, mert vagy kevesen hatoltak még közéjök, vagy nyelvöket nem ismerik. Sokakról csak annyit tudunk, hogy csillagimádók, másokról, hogy az előidők hőseit tisztelik vagy a tüz hatalmát, az állatok és növények jótékony vagy káros hatásának az emberekre dicsőitői, imádói. Nagyon sokan vannak, kik a fetisch-kultusznak hódolnak. Vajjon a csillagban állat, növény s az előidők hősében magát az istenséget imádják-e, az nehezen kipuhatolható?

Tagadásba nem vonhatjuk, hogy valamint a civilizált országok népeinél a szellemi képességek és tehetségek bizonyos lépcsőzetét, a felfogások variálását találjuk, ugy amazoknál is a tehetségek és felfogások variációját kell feltételeznünk.

Hiszen a keresztény világban is sokan vannak, kik tudatlanságukban egy megholtnak sirja

fölött térdepelve imádkoznak, vegy egy szentet ábrázoló képtől vagy szobortól csodás eseményeket várnak, jóllehet ezen képek és szobrok a jól nevelt és tanitott hivő előtt csak jelképei, mondhatnók, emléklapjai a szentnek, ki hathatós közbenjárásával Istennél könyörgésünket támogatja, kivánságainkat, ha üdvösek, pártolja.

De most az a kérdés merül fel, miért van meg az istenségről alkotott képzeletek ezen variáló sokasága? Az istenséget mindenki keresi, mindenki akarja tisztelni. Mirevaló tehát ez a sok változatosság, honnét a vallások különfélesége?

Csodálatos emberi elme mit is követelsz te Alkotódtól? A vallások különfélesége Isten akaratában rejlik és rejlett. Vagy szabad-e a fölött kételkednünk, hogy mind az ő akaratából történik? Ha a vallások különféleségét akarta, akaratát magasztos célok vezethették, ámbár gyarló elménk ezek felfogására képtelen. Vegyük a teremtményeket sorba, mindenütt csak végtelen változatossággal, variátióval találkozunk. A szinek tarkasága, az égi testek formátiójának különfélesége, a kövek, növények, állatok és emberek változatos képe, mind ez mutatja Isten megmérhetlen bölcseségét az alkotásban. Vegyük az embert szemügyre! Egy ember különbözik a másiktól, sőt két tökéletesen egyforma egymástól. Itt van a nem- és korkülönbség gyermekéveinktől aggkorunkig.

És ki mondhatja meg, hogy a létezésnek mely neme a legtökéletesebb? Minden lény szükséges a maga létezésében és nemében. És csodálatos, mindegyik tökéletes. Nem az egyest, hanem az összességet kell néznünk s ha megvan benne az összhang, tökéletesnek mondandó. Az egyes csak részét képezi az összhangzatosnak és célszerü kell hogy legyen.

Ha tekintetbe veszszük továbbá, hogy minden egyes ember a vallásról alkotott vagy szerzett fogalmaiban es vallásos érzelmeiben folyton változik, tökélyesbül vagy satnyul; ha meggondoljuk, hogy gyermekkorunkkal járó hitfogalmainkban és érzelmeinkben mások voltunk, mint ifju korunkban, hogy korunk érettsége megváltoztatta, jobban mondva megérlelve tökélyesbitette vallásunk fogalmait edzett férfikorunkban, testi erőnk folytonos apadásával lelkünk tehetségei is lassan-lassan sorvadnak, akkor ámulatom is kell hogy kisebbedjék a vallások különfélesége fölött a földkerekség különböző népei között.

És ha fontolóra veszszük az éghajlati viszonyok befolyását, a hideg vagy forró klimának a behatását a világtájak, a növényzetre, állatvilágra és emberre, akkor a vallások különfélesége felett nem is csodálkozom. A hideg éghajlat halandója az örök hósivatagok között komoly és erkölcseiben durva, fogalmaiban tökéletlen, mint az a

ruha, mely testét a fagy ellen védi. A forró éghajlat lakója renyhe, asszonyias, tespedt; a nap égető sugara senyveszti erejét, hervasztja tagjait, akár a virág leveleit. Az emberek vérmérséklete, szenvedélyessége, egész belső valója más-másképen nyilatkozik meg a forró vagy hideg égaljban. Az emberek belső indulatainak, gondolat menetének égalji viszonyok szerinti különböző külső megnyilatkozása föltételezi a vallások különféleségét és a kultuszok variálását, jóllehet az igaz hivő lelke szárnyain mindenütt egyformán lebeg Istenéhez, örök hazájához.

Már kijelentettük, hogy a hófödte észak lakója erkölcseiben durvább, magaviseletében komolyabb, mint a forró égalji; vére, mintha hidegebb volna, erő képezi büszkeségét.

Képzelőtehetségében kevésbé élénk, komor, akár mint felhővel borult ege. Komoly az ő vallása is, melyben nem a képet, de a gondolatot keresi és kutatja, templomai szegényesek, egyszerüek, minden pompa nélküliek, mint maga a hólepellel boritott táj. A férfias bátorság szabadságát szereti ép ugy, mint a gondolat és itélet szabadságát. Innét van, hogy királyait is a karok és rendek törvényeivel sáncolja körül. Templomában nem türi egy főpapnak őt lekötő szavát, itéletét. Szabad harc, szabad gondolkozás, ez életének jelszava. Ki fogja megváltoztatni?

A forró égaljakban meg van a tüzes vér, az élénk képzelő tehetség. A barátságos, örökké mosolygó, felhőtlen égboltozat, a földi növényzet ragyogó szinpompája, a madarak andalitó dala: szóval az össztermészetnek érzékeket csiklandozó hatása befolyásolja az ember érzékeit. A hideg éjszak lakójának nyers magatartása, Isten házának egyszerüsége sohasem elégitheti ki a forró égalj lakosát. Ő már élénk képzelő képességnek változatos, ragyogó képekkel zománcozza körül hitét, templomaiban szereti a pompát, a szinek gazdagságát és az érzékinek külső fényét. Istentisztelete szemkápráztató ünnepélyességekben nyilvánul. Érzelmeiben szenvedélyesebb, tüzesebb. vallásos érzelmének kitörésében zabolátlanabb. Változékony, nyugtalan természete nyugtot nem talál, s hogy önmagát zabolázhassa, a világiakban a királyok, egyháziakban a főpapok akaratában és itéletében nyugszik meg. Amazok világi jólétének, ezek lelki üdvösségének tolmácsai. Ujból kérdem, ki fogja megváltoztatni természetét?

Sőt a mérsékelt éghajlati viszonyok között is találkozunk ellentétekbe átcsapó érzelmekkel és felfogásokkal, a szerint, a mint az éghajlatnak egyik vagy másik lakója a forró vagy hidegebb égaljhoz áll közelebb. Ép ezért kellett létrejönnie a vallások és istentisztelet különbözőségének

magában a keresztény vallásban is. Európa északibb tartományaiban uralkodik az egyszerü, pompa nélküli, dísztől fosztott protestáns isteni tisztelet. A déli tartományokban már a katholikus isteni tisztelet honol, érzelmeinek kiapadhatlan forrásával, lelket mámoritó dicsőségével. Ebben a vallásban megvan az egység, az üdvözitő hitnek egyeduralkodása, amazokban a szabadságára büszke, sajnos tévutra vezetett emberi késznek gyümölcse, mely pártoskodást, egyenetlenséget szül a protestánsok között. Innét a feloszlás és az egység hiányából származó időnkint fel- és aztán elmerülő protestáns vallási pártok szakadozottsága.

És miért gúnyolja otromba észszel az éjszaki protestantizmus, miért veti meg a katholikusok hitét és egyházát, melyben annyi millió lélek boldogságát és lelki nyugalmát találja? Küldje le az észak lakója délre vagy nyugotra az ő felhős égboltozatát, fél esztendeig tartó teleit és fenyveseit, áraszsza el mindezekkel a délnek mosolygó éget és viruló táját, és akkor felfogjuk majd ridegségét, komorságát.

Miért itéli el önhittségtől eltelve a dél és nyugat lakója az éjszakinak dísztől fosztott, egyszerü istentiszteletét? Nincs abban semmi megvetendő, nincs az egyszerüségben semmi elitélendő. A materiális haeretikusok Jézust keresik, őt tisztelik, dicsőitik, imádják,ösztevékenységeik

az erény keresésében nyilvánul. Ők csak elveszitett, de talán nem eltaszitott gyermekei az isteni szeretetnek. A dél és nyugat nedvdus virágainak éltető, érzéket csiklandozó elemével ingereljük szerveiket, melengető napunk sugaraival éltessük földjüket, olvaszszuk fagytól dermedt tájukat és vissza fognak térni azon oltár küszöbéhez, melyen mi mutatjuk mindennap a mi Istenünknek tetsző áldozatot.

Csak az emberi tudatlanságnak, mondjuk ki durvaságnak jele az, hogy egymást becsméreljük csak azért, hogy sokban különbözünk s mindenben egyformák, egyérzésüek nem lehetünk. A mily kevéssé lehetséges az, hogy mi mindnyájan mint e földnek lakói egy nyelven beszéljünk, egyforma életmódot folytassunk, ép oly lehetetennek látszik előttünk, hogy a föld lakosságának összesége egyformán, egyöntetüen, különbség nélkül egy keresztény anyapárt kebelében, minden duzzogást mellőzve, találja fel tulajdonképeni menhelyét, még ha minden térd Jézus szent neve előtt hajlik meg és a halandók mindenegyikének szivét Jézus neve boldogitja, a mint boldogitani fogja.

Távol legyen tőlünk a más éghajlathoz tartozónak kigunyolása vagy becsmérlése. Nem vetjük meg azon keresztényeket, a kik éghajlati viszonyaikhoz mérten tőlünk különböző módon

dicsőitik, imádják Krisztus Urunkat, mindnyájunk Megváltóját. Ők mindnyájan megváltottjai, Őt félik, parancsolatjait teljesitik, tanait követik, természetök sugallata szerint mennyei Atyánkat szeretik. Nem a külső szokás, nem is a felfogás variálása dönt e kérdésben, hanem a hit alapjának, a Jézus hirdette tan egységének a fentartása képezi a kereszténység egységét melynek összfoglalatja e szavakban rejlik: „Ez az örök élet, hogy ismerjenek téged, a ki egyedül igaz Isten vagy és megismerjék Jézus Krisztust, a kit küldöttél.

Ebben rejlik a világ összlakosságának különböző vallási felfogása, ebben a vallások különféleségének lényege, hogy Istenét évezredről évezredre, bár különböző alakban, de egyforma benső érzéssel imádja. Isten imádása nélkül az emberi lélek eltörpülne, az emberi test szélkorbácsolta porrá lenne; a lélek felfelé tör, Istenéhez száll, mert czélja Istenének megismerése, Istenében való örök boldogulása.

Mivé lett volna az emberiség, ha Krisztus mint az igazság világitó fáklyája nem jelenik meg e világon? Állatias szenvedélyeinek posványában merült volna el. Krisztus tana és szeretete által megvilágittatott az emberiség elméje, megdobbantatott az anyagiakon csüngő emberi sziv az érzékfölöttiekre.

Mit mondjunk azokról, akik mint Isten teremtményei a kinyilatkoztatott Isteni igazság fénynapját nem ismerve, a sötétségben leledznek. Ők is Isten teremtményei, őt keresik, őt imádják földi utjaikon. Rejtőzzenek bár az erdők sürüjébe, szálljanak bár fel hegyeik magaslatára, hatoljanak bár kőtemplomaik üregeibe, vagy meneküljenek lombos fák árnyékába, gyujtsanak bár oltáraikon örömáldozatot, melynek füstje fel-fel száll, vagy tegyenek fogadalmakat kőszobraik előtt, mindenben Istent dicsőitik, mindezen ténykedésökben Istenök iránti vonzódásuk nyilvánul.

Az összemberiségnek ezen öntudatos, bármennyire variáló, de Istenhez hajló, Isten dicsőitésére célzó cselekvésében nyilvánul az emberi nem méltósága az állati természet fölött.

Isten, mint megfejthetlen, felfoghatlan tökéletesség lebeg az ember mint por-teremtmény előtt, s e porszem, t. i. az ember, joggal emelkedik Istenéhez. Isten a felfoghatlan bölcseség és igazság; az ember pedig ha büszkeségében természetéből ki nem vetkőzött, a felfoghatlan igazság megismerésére tör. Különbözők ugyan az utak, de egy a cél. A müvelt, de hivő európai és a csendes oceán szigeteinek vad lakója egy Isten felé törekszik, a ki mindnyájunk fölött áll, de minden embert egyformán átölel, szeret, magához vonz. Ő teremtette a világokat, ő szabott határt

a földek és vizeknek, ő népesitette be a földkerekséget, hogy mindenben őt lássuk, őt imádjuk. Miért gyülöljük azokat, a kik nem ugy látnak, mint mi? Miért kárhoztassuk azokat, a kiket ő szeret és a kiknek az igazság fáklyája még nem világit, vagy a kik félrevezetve, meggyőződésük szerint Istenöket a nekik kijelelt utakon keresik? Az igaz és Istenfélő kedves Isten előtt.

Igaz ugyan, hogy a vallások különfélesége e föld kerekségén és ennek lakói között csodálatot ébreszt, de ha ismerjük e különféleségnek most kifejtett okait, csodálkozásunk a legalsóbb nivóra redukálódik. Az előbb kifejtettek nyomán megtudtuk, hogy az éghajlati viszonyok, az élelmezés és az életmód mily nagy befolyást gyakorolnak az ember kedélyvilágára, vérmérsékletére és gondolatmenetére.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a vélemények variátiójában is megtaláljuk az összhangot a lényeges dolgokra nézve, a melyek nélkül maga a vallás is megszünnék vallás lenni. Az összes vallások lényegét képezi: 1. az Istenségben való hit; 1. az embernek viszonya Istenhez; 3. e viszonynak kihatása ezen és a halál utáni életre. A vallásnak ezen lényegét megtaláljuk nemcsak a kereszténységben, de a vad népek pogány vallásában is.

Az értelmileg kevésbbé fejlettebb népeknél

tökéletlen, zürzavaros a vallás lényegének felfogása is. A pogányságnál megvan ugyan az Istenségben való hit, de ez benépesíti a földet és eget egyaránt sokféle képzelt isteneivel. Beismeri, vagy tán jobban mondva érzi az Isten és ember közötti viszony szükségességét, de nincs tisztában e viszony céljáról, innét az Isten iránti kötelmekről ápolt, terjesztett és felfogott tanok különfélesége és az Istennek hozott áldozati nemek variátiója. A tulvilági életről is vannak fogalmaik, de homályosságuk megtévesztőleg hat vallási érzületük megnyilatkozására.

Minél fejletlenebb a nép, annál zavarosabbak vallási fogalmai, és mégis a gyermekes felfogások az isteni dolgokról manifesztálják az ember méltóságát, kiben az istenség megnyilatkozik az állatvilág fölött. Honnét is származnék az emberben az Istenre, örökkévalóságra és Isten iránti kötelmekre való folytonos gondolat? Hogy Isten van, mondja szt. Pál, azt tudják a pogányok is, mert Isten nyilatkoztatta ki nekik, hogy Isten örök erejét és láthatatlan lényegét megismerjék; és mivel mindezt látják, ép azért menthetlenek, ha Istent teremtményeiben föl nem ismerik.

Minél érettebbek, fejlettebbek lettek a népek, annál jobban bővitették a vallásról alkotott fogalmaikat. Meglehet, hogy voltak és még vannak népek, a kikben csak az Isten iránti hit él, de

a kik sem áldozatról, sem tulvilági életről mitsem tudnak. Az Isten iránti hitből azonban mint egy csirából kell hogy kikeljen a remény, az áldozatkészség, az imádság, vagyis a vallásosságnak kezdete, végül pedig a halhatatlanság gondolata. a siron tuli jutalom vagy büntetés eszméje. Ezen eredeti ősvallás kibontakozott lassan-lassan szük méreteiből és kezdetét vette a népek ész- és kedélyvilágának természeti viszonyok szerint váltakozó vallási fölfogás különfélesége és eltérése.

Hiszen az ember régente ép ugy, mint mostan, csakis arra törekedett és törekszik, hogy gondolatát külsőleg érzékitse, nyilvánvalóvá tegye. Az érzékités iránti hajlam megteremtette az istenség külső képeit, alakjait. Az isteni erőt jelképezte a bika; az isteni okos ágot a kigyó. A jelképnek összetévesztéséből azzal, a mit jelképezett, származott a képimádás, a fetischizmus, melynek legalsóbb foka a bálványimádás. A bálványoknak külön hajlékot épitettek, melyekben az arra rendelt papság végezte a szolgálatot. Szóval a mi az emberben mint gondolat élt, az megérzékitve a külső istenitiszteletben kifejezésre talált. A belső vallás mellett megtaláljuk annak külső érzéki ruháját, vagyis az isteni félelem mellett a külső istenitiszteletet.

Kezdetben csak magasabb szellemi tulajdonságokkal felruházott vagy Isten által specialiter

kiválasztott emberek hordják a hit fáklyáját az emberek között. Ilyen isteni küldött volt maga Mózes. A perzsák, khinaiak és a többi népek szintén dicsekednek isteni kinyilatkoztatással, tisztelnek embereket, a kiket az ő hitök szerint maga az Isten küldött, hogy megismerésére s tiszteletére tanitsák a halandó emberiséget. Voltak és vannak népek, a kik az istenség mezébe burkolták bölcseiket és isteni tiszteletet mutatnak be nekik.

A népek ezen felfogása eredményezte a vallások különféleségét, az isteni tisztelet módjának variálását e földkerekségen. Az ősvallásnak csirája egy és ugyanaz vala kezdetben, de a föld különbözősége szerint a mag, a mely bevettetett, különbözőképpen csirázott ki. Hiszen egy és ugyanazon gabonamag egy és ugyanazon gabonanemet termeszti, de száz vagy ezerképpen variál, a szerint, a mint egyik vagy másik vidéken kel ki s gyümölcsözővé válik. Minden egyes nép legjobbnak és legigazabbnak tartotta azon vallását, a melybe atyái szelleme bevezette s a melyben gyermeksége óta felnevelkedett. A szokás hatalma s az első benyomások kiirthatlan meggyökerezése erősen müködtek közre nem csak az egyesek, de egész népek gondolkozásmódjára. A vallások tehát nem kevésbé változtatták meg egyes népek szokásait, erkölcseit, törvényét és

alkotmányosságát, mint az éghajlati viszonyok: a vérmérsékletet és kedélyhangulatot. A vallási fogalmaknak hatása annál mélyebb, minél jobban tudjuk, hogy a vallás az emberre nézve a legmagasztosabb, legszentebb, melyet megtámadni, megszentségteleniteni, megbolygatni nem szabad anélkül, hogy megbolygatnók és megzavarnók az ember viszonyát Istenhez, minden jónak és igaznak kutforrásához. A vallási kérdések megbolygatása viszályt szül egyesek között ép ugy, mint egész nemzetek között. Bolygassuk meg egyes népek vallását és türelmetlenné lesz, kardot fog ellenünk. Ép ezért vált lelhetetlenné az összes vallások egyesitése.

Az egyesek, nemkülönben egész népek ezen vallásuk igazságáról és becséről alkotott fogalma és meggyőződése eredményezte és szülte ama téves felfogást, melylyel minden más valláshoz tartozót tudatlannak, rosszakaratunak, megtévesztettnek, megrögzöttnek, istentelennek megbélyegzett. A vallási gyülöletnek felkeltésével támadtak a vallásháboruk, melyek véres nyomokat hagytak ugyan az emberiség történetében, de melyek a dolgok természete mellett kikerülhetleneknek, söt szükségeseknek látszanak. Csak a gyermeki fejletlen észszel biró egyén marad közönyös mindaz iránt, ami másnak eszmekörét betölti, a mit igaznak, szentnek tart. A fejlettebb

emberi ész különbséget tesz a lényeges és lényegtelen, a szükséges és járuléka között. A művelt elme belátja, hogy egyes emberek véleménye, érzése, meggyőződése és képzelt szentélye nem lehet közös tulajdona az összemberiségnek és hogy ezekkel szemben kiméleteseknek, türelmeseknek kell lenni.

Tudatlanokkal és tévelygőkkel szemben rendesen elnézőbbek vagyunk, mint azokkal, a kik szándékkal rosszakaratuak. Amazok iránt szánalmat érzünk, ezektől utálattal fordulunk el. Vallási dolgokban tudatlanoknak vagy az igazságtól megtévesztetteknek nevezzük mindazokat, a kik más vallásnak követői. Sajnáljuk őket. Felfoghatatlannak tünik fel elüttünk az, ha egyes emberek a lényegesekben velünk egyetértenek, de végeredményben vagyis végkövetkeztetésekben a mi igazságunktól messze eltérnek. Sokszor hiszszük, hogy az önérdek vagy az igazságnak szánszándékos elferditése vezeti őket, hogy nem akarnak velünk tartani és akarattal távolodnak el az igazság világától, a melyhez oly közel állanak. E gondolat felháborodást kelt bennünk s a felháborodás haragot szül, mely annál nagyobb, minél közelebb állanak igazság dolgában hozzánk azok, a kiket megvetünk.

A tapasztalás bizonyitja, hogy a keresztény alapon nyugvó felekezetek legjobban gyülölik

egymást. A gyülölet lángja sohasem csapott fel oly magasra még a kereszténységnek a pogánysággal vivott küzdelmeiben sem, mint a protestantizmus felkerekedése idejében. Pedig keresztény alapokon álló pártok állottak egymással szemközt és vivták a haláltusát t. i. a katholicizmus és protestantizmus.

Igaz ugyan, hogy csak egy igaz vallás létezhetik a föld népei között, de különbözők a vallásnemek. Egy az Isten, a kinek alattvalói vagyunk, kihez szivünk vonzódik s egy a vallás, a mely megismerésére vezet, szivünket alkotóinkhoz irányitja. Igy véve fel a dolgot, csak egy hit lehetséges, t. i. az Istenben való hit; csak egy kötelesség háramlik reánk t. i. az Isten szeretetének kötelessége; csak egy remény tarthat fenn, a tulvilági boldog élet reménye. De különbözők a vallásnemek, melyekben a hit külsőleg megnyilatkozik; változatos a szeretet felebarátjainkban s variáló maga a reménység a tulvilági életről alkotott képzeteink és felfogásunk különfélesége szerint. A vallások különfélesége ép oly megváltoztathatlan, mint az emberi természet variálása.

De kérdjük, melyik hát a legigazabb, a legjobb az összes vallások között?

E kérdés nem egyszer képezte heves vita tárgyát a magukat igazaknak tartó vallásfeleke-

zetek között. De mivel minden egyes felekezet csak azt vitatta, hogy az ő vallása a legjobb és legigazabb és minden más felekezetet tévedésen alapulónak jelentett ki, megegyezésről szó sem lehetett. A sokszoros heves viták csak annyit bizonyitottak be, hogy nem minden vallásnem egyformán világlik be minden egyes ember elméjébe s nem boldogitja egyformán a gyermekségtől megtévesztett szivet; szóval, hogy minden egyes nép azon vallását tartja legjobbnak, a mely össztermészetét véve tekintetbe, felfogásának az igazságról legjobban kielégiti. A gyermek hitbeli meggyőződése, vallási fogalmi köre nem lehet ugyanaz, mint egy érett emberé; a gondolatszegény vad néger vallásneme különbözik a civilizált, tisztán gondolkodó népek vallásról alkotott fogalmától.

De mivel egy érett embernek, egy bölcsnek a képzetei igazabbak és nemesebbek a gyermeki ész fogalmainál, képzelő-tehetségeinek képzeteinél, következésképpen annak a vallástana kell hogy igazabb, tisztább, nemesebb, Istenhez közelebb hozó legyen, a ki bölcsesége által az összes embereket fölülmulja, a ki istenségével mint a teremtmények alkotója e földön megjelent, hogy megváltson, üdvözitsen.

És ki az, a ki legbölcsebb az emberek között, ki istenségével bevilágitotta az anyagin

csüngő emberiséget, eloszlatta a sötétséget és megmutatta az utat, melyen a halandó a halhatatlanhoz juthat? Ez maga Jézus Krisztus. De honnan tudjam én meg, hogy az Ő tanitása a legjobb, a legmagasztosabb? Tisztán tanitása eredményéből. Sokan voltak, a kik vallásokat alapitottak, vagy a már létezőket megváltoztatták. Krisztus Urunk egyetlen egy kijelentéssel rámutatott ezek értékére, mondván: „Gyümölcseiről ismerjétek őket“, minden jó fa jó gyümölcsöt terem, mig a korhadt fa korhadt gyümülcsöt hoz; minden fa, a mely nem hoz jó gyümölcsöt, kivágatik és a tüzre vettetik.

A vallásnak jótékony vagy káros befolyása egyes emberek vagy egész nemzetek erkölcseire és boldogságára nagyon könnyen felismerhető. A népek nemes erkölcsei visszatükrözik magának a vallásnak nemességét, igazságát. Mózes vallása sokféle áldozataival, mosakodásaival és körülmetélési ritusával csak a szolgaságból kikerült és a szabadság utjára vezetett népnek való volt. Ez tisztán egy nemzet vallása volt. Magát Jehovát nemzeti Istennek tartotta a zsidó vallás. Kiválasztott népként szerepel az ókorban a zsidónép s megveti mindazokat, a kik az ő vallásának ellenzői. Maga a nép önmagának él csak s megvetéssel fordul el minnen más hivőtől. Vallása nem vala tehát tökéletes, csak jelzője egy ujabb, minden

embert egyformán boldogitó, felölelő világvallásnak.

Mohamed Arabia pusztáin alapitja uj vallását. A harczias törzsek sorakoznak melléje és karddal kezökben szereznek neki hiveket. E vallás magán viseli a harcias jelleget, de csak egy nemzetnek szólt, mely harcolva vonul végig Arabián és Afrikának egy részén át, söt Európába is behatol, és karddal kezében Allah tiszteletére és dicsőitésére birja a nemzeteket. Az egész vallás a zsidóság, pogányság és kereszténység tanainak zürzavaros összfoglalatja. Maguk a kinyilatkoztatások, melyek a tulvilági életre vonatkoznak, harczias természetüek, hogy bátoritsák a hadfit s érzéki kéjekre vonatkozó igéretekkel a túlvilágon, lelkesitsék a hivők üzdöt. A Mohamed vallását követő nép harcias, hóditó, minden nemzetet gyülölő néppé lett. Amilyen a vallása, olyan a nép maga. Örökös háborukba keveredve nem épit, hanem ront: nem nemesül, hanem érzéki kéjekbe elmerülve satnyúl, elkorcsosul. Kérdjük, egy bölcs vallásának nevezhető-e az ilyen vallás, mely ilyen gyümölcsöket terem. Ép ezért óvta Krisztus az emberiséget az olyan vallásalapitóktól, a kik, hogy követőket találjanak, a nagy tömeg felkorbácsolt szenvedélyeinek hódolnak. Őrizkedjetek, mondja, a hamis prófétáktól, a kik báránybörben jönnek hozzátok, bensejökben pedig ragadozó farkasok.

Az igazi jó vallás legjobb ismertető jele tehát hozott gyümölcseiben rejlik. Ezt véve alapul, a zsidóságnak, pogányságnak és mohamedanizmusnak be kell látnia a keresztény katholika vallás magasztosságát, fölényét az összes vallások felett. Hiszen évezredek óta nem vala egyetlen egy nép sem, mely erkölcsében annyira nemesült, felfogásában annyira tisztult volna, mint az, mely Krisztus vallását vallja magának. A többi vallások ugy szólván csak anyagi érdekeit szolgálják az emberiségnek. Mózes maga kevés sulyt helyez a túlvilági élet reménységébe: Mohamed pedig csak érzéki gyönyöröket, hóditó kéjeket helyez kilátásba a túlvilágon. És ha megcáfolatlan tény az, hogy a szellem nemesebb a testnél, akkor megczáfolhatlan egyszersmind az is, hogy Jézus vallása tökéletesebb, nemesebb, magasztosabb, az emberletkét kielégitőbb minden más a földön létezett vagy létező vallásnál. Szava a lélekhez szól, a lelket ragadja meg és nem az érzékiséget. Istentisztelete, imádása a legjobb Istennek lélekben és igazságban. Más vallások rombolók és türelmetlenek mások iránt; az érzékiséggel együtt támasztják és hömpölygetik tovább a szenvedélyek bősz árját.

Más vallásban csak ellenséget látnak, csak bizonyos földrészek s azok népe számára alapitvák. Jézus vallása testvérnek nevez minden embert

világrészek különbsége nélkül. A világot öleli át és az embereket a felebaráti szeretet kötelékével füzi egymáshoz. Csak egy törvényt ismer, a szeretet törvényét, mely nem bont, hanem összefüz, nem gyülöl, hanem boldogit; a léleknek felemelésével az istenséghez pedig fölfelé vonzza a gyarló embert az örökké boldogitó istenségéhez. A testhez kötött emberi lélek istenivé lesz. A keresztény katholika vallást gyümölcseiről ismerjük fel. Általános, azaz katholikus vallás, mert a hideg észak komoly lakóját ép úgy elégiti ki, mint a forró égöv szenvedélyes lakosát; a bölcsnek ép olyan reményt nyujt, mint a földhöz tapadt miveletlennek; igazsága fényével ép úgy világitja meg a legmerészebb elmét, mint a koldusbotra támaszkodó szegénynek szükkörü eszmevilágát; szóval boldogit, üdvözit mindenkit, a ki vallja és követi. A vallások ős csiráját fejlesztette ki Krisztus a legnagyobb tökélyben, az összmindenség legszebb összhangzatában. Tanában megnyilatkozik az Istenség végtelen fenségében, mint minden ember atyja; az embert mint Isten gyermekét Istenéhez vonzza a szeretet, a végnélküli szeretet kötelékével; az örökkévalóságot mint minden jónak megjutalmazóját és minden rosznak megbüntetőjét állitja elénk; önmagát testvérnek tünteti föl, ki jóllehet Istenfia, csak azért jött a világra, hogy a sötétségben tapogatódzó, a lelki nyomorban sinylődő

embert megváltsa, elvesztett méltósága polcára ujból emelje, Istenhez vezesse. Kri ztus tanában megvan a hit, remény és szeretet, megvan az örök változatlan igazság, melynek minden vallás alapját kell képeznie, de mely a többi vallásokban elkorcsosult, elcsenyevészett. Krisztus tana, vallása nem képez vallásnemet, ez a vallás a maga igazi természetében, vagyis az, a mit az Isten szelleme az ember lelkébe már teremtésekor beleoltott. Csak Jézus vallásáról mondhatjuk, hogy isteni eredetü és hogy az igazságot nem csak hogy hirdeti, de lényegében birja is. A katholicizmus nem vallásfelekezet, hanem igaz vallás. Büszkélkedhetnek a többi vallások követői általuk igaznak képzelt vallásfelekezetükkel, mi katholikusok dicsőitjük az Istent vallásunkban és nem felekezetben.

TARTALOM.

II. A népámító liberalizmus leleplezése.

III. A társadalom molochja.

IV. Hazánkat specialiter fenyegethető veszély.

V. A vallások különfélesége

HIBAIGAZITÁS.

A 6. lap utolsó sorában: *mint minden ugy a magyar nép Noe egyik fiától* helyett olvasandó: *mint minden néptörzs, ugy a magyar nép is Noe egyik fiától és pedig ez utóbbi Jafettől származtatja magát.*

A 157. lap 11-ik sorában: *elengedni* helyett *megbocsátani.*

A 163. lap 11-ik sorában: *elhasználtatni* helyett *felhasználtatni.*

A 201. lap utolsóelőtti sorában: *axioma* helyett *problema.*

A 203. lap első sorában Mészáros Lázárnak a Jezsuiták elleni ezen kirohanását nem tartjuk se helyesnek, se alaposnak. (A szerző.)

A 249. lap utolsó sorában: *leszel* helyett *leszesz.*

A 307. lap 5-ik sorában: *elfogosultság* helyett *elfogultság.*

A 314. lap 25-ik sorában: *keletkezhetne* helyett *keletkezhetnék.*

A 331. lap 14-ik sorában: *nemzeti* helyett *nemzetiségi.*

A 339. lap 15-ik sorában: *ezek veszélyeivel szemben bátrabban szembeszállhasson* helyett olvasandó: *s ezek részéről fenyegető veszélyekkel szembeszállhasson.*

A 354. lap utolsó sorában: *kevésbbé fejlettebb* helyett *kevésbbé fejlett* olvasandó.

A könyvben használt kevésbé ismert latin kifejezések magyarázata.

Salus rei publicae salus nostra = a köztársaság üdve a mi üdvünk;
e medio fonte etc. (25. lap, 2. sor) = az élc forrásának legbelsejében rejlik a sebző nyil;
nomem non est omen = a név nem teszi az embert;
luctantes ventos etc. (35. lap, 8. sor alulról) = a tenger hullámait felkavarni igen, de lecsendesiteni nem tudta;
agressiv = támadó;
administrativ = belkormányzati;
conclusio = következtetés;
ergo = tehát;
solidaritás = egyöntetüség;
ideal = eszmény;
localis patriotizmus = helyhez kötött hazafiság;
fermentum = kovász;
internationalis = nemzetközi;
variálás = váltakozás;
variál = váltakozik;
involvál = magába foglal;
formatio = képződés, alakulás;
niveaura redukálódik = a legalsóbb fokra szállittatik le;
manifesztálják = tanusitják, kinyilvánitják;
specialiter = különösen;
conflictus = összeütközés, harcz;
imaginatio = képzelődés.

A 25. lap első sorának franczia mondata: „l'enfer est pavée de bonnes intentions“ = „a pokol jó szándékkal van kikövezve“.

